

Afdankertjes van de elite

Uitwerking van de 18^e-eeuwse keramische inhoud van de beerput van familie Op ten Noort

Auteur: N.M.A. van Ruitenbeek

21-06-2019

Afdankertjes van de elite

Uitwerking van de 18^e-eeuwse keramische inhoud van de beerput van familie Op ten Noort

Auteur: N.M.A. van Ruitenbeek (316286)
Opdrachtgever: Michel Groothedde, gemeentearcheoloog van Zutphen
Begeleidster: Annelies Berends
Opleiding: HBO Archeologie, Saxion Hogeschool Deventer
Datum: 21-06-2019
Versie: definitieve versie 2

Inhoud

Inhoud	3
Voorwoord	6
Samenvatting.....	7
Hoofdstuk 1 - Inleiding	8
1.1 Het oude en nieuwe Hof ter Bronckhorst	8
1.2 Het onderzoek	9
1.3 Relevantie.....	10
1.3 Onderzoeksvragen.....	11
1.4 Leeswijzer	11
Hoofdstuk 2 – Methodiek.....	12
2.1 Het Deventer-systeem.....	12
2.1.1 Werking van het Deventer-systeem.....	12
2.1.2 Catalogus	13
2.1.3 Voordelen van het Deventer-systeem	14
2.1.4 Nadelen van het Deventer-systeem.....	15
2.2 Minimaal Aantal Exemplaren (MAE)	16
2.3 Historisch onderzoek.....	16
2.4 Methodiek per afzonderlijke deelvraag	17
Hoofdstuk 3 – Beerput achtergronden	19
3.1 Introductie van de beerput	19
3.2 Opbouw	20
3.2.1 Planken putten en houten tonnen	20
3.2.2 Stenen putten.....	21
3.2.3 Secundair als beerput gebruikte structuren.....	22
3.3 Afval.....	22
3.4 Het legen van beerputten	23
3.5 Onbruik.....	24
3.6 ZU-ST put 12	24
3.6.1 Ligging.....	24
3.6.2 Opbouw	25
Hoofdstuk 4 – Keramiek	27
4.1 Verschillende typen keramiek.....	27

4.2	Versiering.....	29
4.3	Glazuur	30
4.4	Vormen en hun functies.....	32
4.5	Aangetroffen keramiek in beerput 12.....	34
4.5.1	Keukengerei.....	35
4.5.2	Tafelgerei.....	37
4.5.3	Kamergerei	46
4.5.5	Kleipijpen.....	47
4.5.6	Opspit.....	48
	Hoofdstuk 5 – Glas	50
5.1	Vormen en typen.....	50
5.2	Aangetroffen glas in beerput ZU-ST 12	52
5.2.1	Bekers.....	52
5.2.2	Kelkglazen.....	54
5.2.3	Flessen en ander voorraadglas.....	55
	Hoofdstuk 6 – Lakzegel.....	56
6.1	Lakzegel beerput 12	57
6.2	Mogelijke correspondenten	57
	Hoofdstuk 7 – Historisch onderzoek	58
7.1	Voorgeschiedenis geslacht Op ten Noort.....	58
7.2	Bewoners Hof ter Bronckhorst.....	59
7.2.1	Stamboom	59
7.2.2	Gijsbert op ten Noort (1635-1701).....	61
7.2.3	Johan op ten Noort (1667-1727).....	62
7.2.4	Joost Jan op ten Noort (1697-1768).....	63
	Hoofdstuk 8 – Vergelijking beerputten	64
8.1	Beerput HdvK-128 in Zutphen.....	64
8.2	‘Domineesbeerput’ aan de Rijkstraatweg 57, Warnsveld	66
	Hoofdstuk 9 – Conclusie en aanbeveling	69
9.1	Conclusie	69
9.1.1	Beantwoorden deelvragen.....	69
9.1.2	Beantwoorden hoofdvraag	72
9.2	Discussie en Aanbeveling	73
9.2.1	Micro niveau.....	73

9.2.2 Meso niveau	73
9.2.3 Macro niveau.....	73
Bronvermelding.....	75
Literatuur.....	75
Geraadpleegd	76
Internet.....	77
Afbeeldingen	77
Begrippenlijst.....	78
Bijlagen	80
Bijlage 1: Catalogus Keramiek	80
Bijlage 2: Catalogus Kleipijpen	117
Bijlage 3: Catalogus Glas.....	132

Voorwoord

Voor u ligt een beerputonderzoek dat is uitgevoerd in het kader van een afstudeerscriptie ter afronding van de opleiding HBO Archeologie. Hiervoor was ik op mezelf aangewezen om een opdracht te zoeken die mij aansprak. Na veel rondvragen kwam ik bij de archeologische dienst van de gemeente Zutphen terecht. Hier kreeg ik het voorstel om de beerput van de burgemeester familie Op ten Noort uit te werken. Dit sprak mij erg aan en ik werd meteen enthousiast om aan de opdracht te beginnen. Deze opdracht heb ik dan ook met beide handen aangepakt en ik heb er veel van geleerd. Zo was dit voor mij de eerste keer dat ik een beerputcomplex uit moest werken en door het gebrek aan ervaring heb ik soms keuzes gemaakt die niet altijd even handig waren, maar ik ben er gaandeweg achter gekomen hoe het beter kan. Daarnaast heb ik mezelf kunnen verliezen in de details en de vele speurtochten naar historische informatie, portretten en familiewapens.

Graag wil ik nog een aantal mensen bedanken zonder wie dit onderzoek en afstudeerwerkstuk niet mogelijk zouden zijn geweest. Op de eerste plaats is dat Michel Groothedde voor het beschikbaar stellen van de opdracht, zijn advies, feedback en het sparren over verschillende theorieën. Daarnaast wil ik Annelies Berends heel erg bedanken voor al haar hulp, de vliegensvlugge reacties op mijn vragen en voor haar deur die altijd open stond. Als werkruimte mocht ik gebruik maken van de zolder van het regionaal archief van Zutphen, daarom wil het archief en hun werknemers bedanken voor het openstellen van deze bijzondere werkplek. Davy Kastelein wil ik bedanken voor zijn hulp bij het georefereren van de veldtekening. Mijn dank gaat uit naar Joyce Onderstal en haar team van vrijwilligers en stagiaires, met name Frans Verheijen voor de kundige keramiek tekeningen en Dineke van Krimpen voor de vele foto's. Daarnaast wil ik alle andere medewerkers op het kantoor van de archeologische dienst van de gemeente Zutphen nog bedanken voor de gezelligheid. Graag wil ik Nick Hendriks bedanken voor zijn hulp en behendigheid bij het maken van de kaartjes voor mijn scriptie. Verder bedank ik mijn familie en de familie Marsman voor hun aanmoediging en hun geloof in mij en bedankt mam voor de telefoongesprekken van een uur. Onze gesprekjes vormden een welkome doorbreking van mijn dagelijkse bezigheden. Tot slot wil ik mijn steun en toeverlaat Yordi Marsman bedanken voor zijn liefdevolle pushen, zijn kalmte en heldere blik. Zonder jou zou het einde nog niet zo dichtbij zijn geweest.

Samenvatting

In 1996-1997 werd beerput ZU-ST 12 opgegraven op de plaats waar nu het nieuwe stadhuis van Zutphen staat. Deze opgravingen werden uitgevoerd door de archeologische dienst van de gemeente Zutphen. Het materiaal dat werd aangetroffen in de beerput bleek genoeg indicatoren te bevatten waar een sociaaleconomische status en materiële welvaart van afgelezen kon worden. Het keramische aandeel van de beerputinhoud bedraagt minimaal 203 exemplaren, waardoor het complex als representatief kan worden beschouwd. In het kader van een afstudeeronderzoek is bij deze het keramiek onderzocht. De kleipijpen en het glaswerk was eerder al onderzocht, hiervan zijn publicaties verschenen. Beerput ZU-ST 12 was gesitueerd op het achtererf tegen funderingen van het oude Hof ter Bronckhorst. Vermoedelijk heeft de beerput een houten bekisting gekend, aangezien er geen sporen van metselwerk zijn aangetroffen.

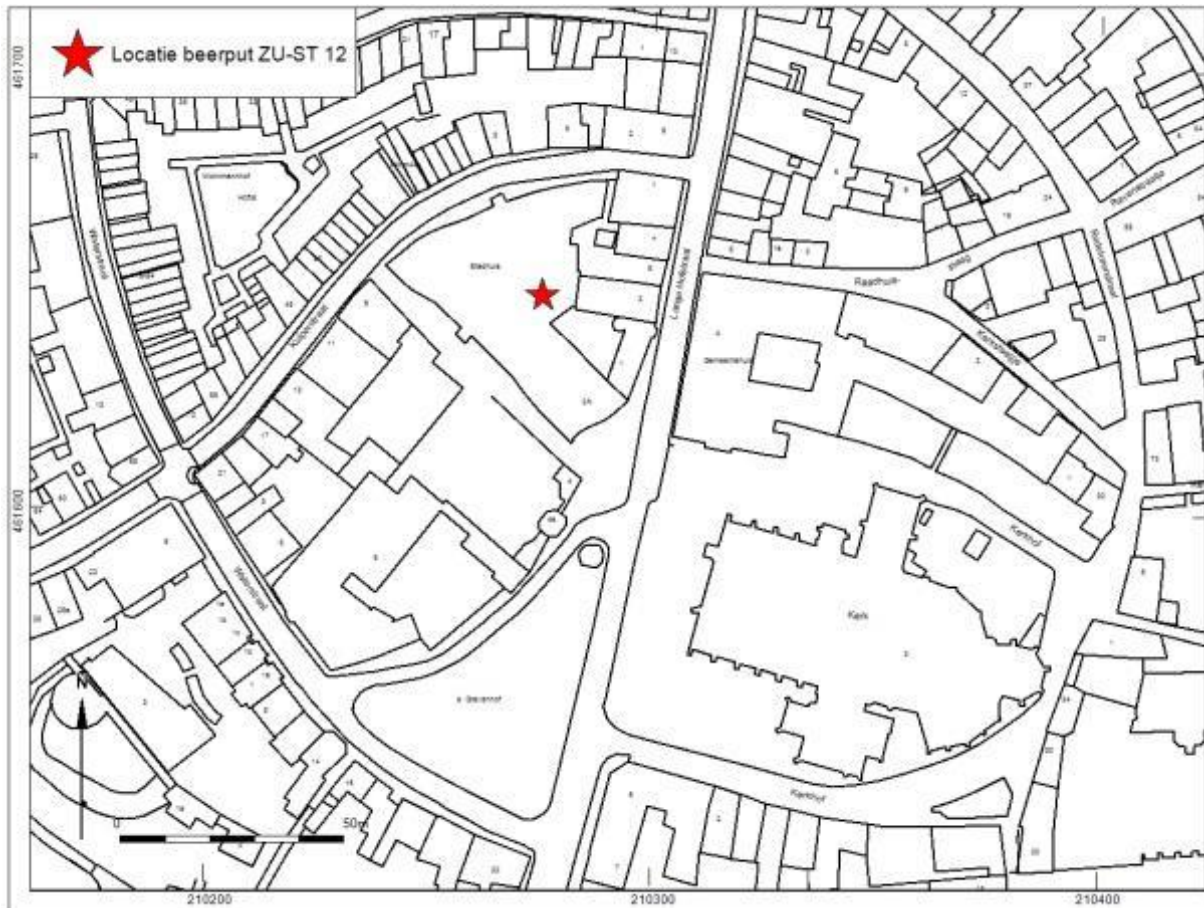
Het keramiek is gedetermineerd volgens het Classificatiesysteem voor Laat- en Post-middeleeuws aardewerk en glas, ook wel het Deventer-systeem. De grootste bakselgroep is faience, gevolgd door roodbakkerd aardewerk, Aziatisch porselein en roodbakkerd aardewerk uit West-Duitsland. Daarnaast komen nog kleine hoeveelheden steengoed, witbakkerd aardewerk, majolica, industrieel steengoed en industrieel roodbakkerd aardewerk voor. Ruim de helft (64,5%) bestaat uit tafelgerei, het resterende deel kan verdeeld worden over tafelgerei en keukengerei. Door de aanwezigheid van welstandbepalende factoren, kan op basis van het keramiek geconcludeerd worden dat het afkomstig moet zijn van een zeer welgesteld huishouden. Wanneer bij deze conclusie het glaswerk wordt meegerekend, kan het huishouden zelfs als rijk worden bestempeld. Ondanks de grote afwezigheid van keukengerei, is het aannemelijk dat beerput ZU-ST 12 in de buurt van de keuken heeft gelegen. Waarschijnlijk is het vele tafelgerei in de beerput terecht gekomen, nadat het bij de afwas sneuvelde.

Door de strakke datering van de kleipijpen was de gebruiksperiode van beerput ZU-ST 12 voor het onderzoek al bekend, van 1680 tot 1744, wat overeen kwam met het onderzochte glaswerk. Inmiddels kan gezegd worden dat de datering van keramiek uit de beerput overeen komt met dezelfde periode. Door de aan- en verkoop gegevens in het historisch kadaster kon de inhoud van de beerput toegewezen worden aan de familie Op ten Noort, zij hadden het Hof ter Bronckhorst van 1680 tot 1744 in hun bezit. Het hof is in bezit geweest van Gijsbert op ten Noort (1635-1701), Johan op ten Noort (1667-1727) en Joost Jan op ten Noort (1697-1768). Uit historisch onderzoek naar deze personen is gebleken dat leden van de familie Op ten Noort verschillende bestuurlijke functies uitoefenden. Ook stonden een aantal familieleden bekend als intelligente rechtsgeleerden.

De beerputinhoud van ZU-ST 12 is vergeleken met twee beerputten met een overeenkomende datering en van welgestelde tot hoge welvaartsbepaling in het oosten van Nederland. Dit had als doel om de interpretatie van de sociaaleconomische status en het beeld van de materiële welvaart te toetsen. Voor deze vergelijking is beerput HvdK-128 van het Hof van Heeckeren in Zutphen en een 'domineesbeerput' uit Warnsveld gebruikt. Hieruit is gebleken dat beerput HvdK-128 een 'rijke' inhoud heeft, maar dat de welvaart op basis van keramiek in beerput ZU-ST 12 meer tot uiting komt. De 'domineesbeerput' uit Warnsveld en ZU-ST 12 bevatten veelal dezelfde bakseltypen, maar in de beerput uit Warnsveld ontbreken de welstandbepalende factoren die in de beerput van de familie Op ten Noort wel aanwezig zijn. Hieruit kan de conclusie getrokken worden dat het keramiek uit beerput ZU-ST 12 een hogere status weergeeft dan de beerput van de dominee.

Hoofdstuk 1 - Inleiding

In verband met bouwplannen voor een nieuw stadhuis in Zutphen, werd er van 21 november 1996 tot 31 oktober 1997 een langdurige opgraving verricht door de gemeentelijke archeologische dienst van Zutphen. De locatie lag midden in de historische binnenstad en vormde een driehoek aan het 's-Gravenhof, de Lange Hofstraat en de Kuiperstraat (zie afbeelding 1). Dit was de noordrand van het oude bestuurlijke centrum van Zutphen en heeft een lange, intensieve bewoning gekend.¹

Afb 1: De locatie van beerput ZU-ST 12 weergegeven op de huidige stratenkaart van Zutphen.

1.1 Het oude en nieuwe Hof ter Bronckhorst

Het oude Hof ter Bronckhorst bestond uit een groot zaalhuis en diende als winterresidentie van de heren Van Bronckhorst, door wie het hof eeuwenlang en zeer intensief is bewoond. Het pand was rond 1275 gebouwd en stond op een gedempte gracht uit de 12e-eeuw, dat grensde aan het oude 's-Gravenhof. Tijdens de bewoningsperiode van het pand, hebben forse verbouwingen plaatsgevonden. Zo is het pand uitgebreid met een woonvleugel aan de Kuiperstraat en nadat het binnenterrein met een ruime meter was opgehoogd, werd het gehele hoofdpand onderkelderd. Na verloop van tijd werd het pand steeds meer beschouwd als ouderwets en bouwvallig, hierdoor werd het woonhuis steeds minder gebruikt. Om deze redenen liet Joost van Bronckhorst, graaf Van Limburg Stirum, in 1610 het oude Hof ter Bronckhorst gedeeltelijk afbreken. Dit bleek nodig te zijn omdat de muren inderdaad erg waren verzwakt tot op het punt dat de noordoostgevel gevaarlijk naar buiten moet hebben gestoken. In 1628 werd er begonnen met de bouw van het nieuwe Hof ter Bronckhorst dat in

¹ Groothedde/Van Halbergen 2006, 3.

1631 werd voltooid, ditmaal werden de panden aan de Lange Hofstraat aangelegd. Het nieuw gebouwde complex bestaat uit drie woonvleugels met aan de achterkant een achzijdige traptoren. De panden van het nieuwe Hof ter Bronckhorst (Lange Hofstraat 1 en 3) zijn verwerkt in het nieuwe stadhuis van Zutphen en vormt zo een monumentaal middelpunt tussen de hedendaagse architectuur.²

Na de bouw van het nieuwe Hof ter Bronckhorst, raakte het oude hof zijn woonfunctie kwijt en werd alleen nog gebruikt als zomerkeuken en opslagruimte. In verschillende fases werd het pand steeds verder verlaten en afgebroken, totdat rond 1880 het resterende deel van het oude woonhuis werd gesloopt. De verbouwde panden aan de Kuiperstraat deden tot 1953 dienst als postkantoor. Vervolgens werd het verbouwd tot een textiel fabriek en gemeentelijk (nood)onderkomen. Na de opgravingen in 1996 zijn de laatste restanten van het oude Hof ter Bronckhorst verdwenen, zodat er een nieuw stadhuis gebouwd kon worden.³

1.2 Het onderzoek

Tijdens de opgraving zijn tussen de funderingen van het Hof ter Bronckhorst meerdere beerputten aangetroffen. De beerput waar het bij dit onderzoek om draait is put 12, in het vervolg aangeduid als ZU-ST 12.⁴ De inhoud van deze beerput bestond onder andere uit keramiek, glas, botmateriaal, metaal, kleipijpen, lakzegels, zaden en pitten.⁵ Kort na de opgraving zijn alle vondsten gewassen en is de beerputinhoud gezeefd. Vele vondsten waren ook al in elkaar gepuzzeld en gelijmd, al heeft de lijm van verschillende objecten losgelaten. Dit is te wijten aan de kwaliteit van de lijm die op dat moment beschikbaar was. Van alle vondstcategorieën is maar een klein deel beschreven en gepubliceerd. Hierbij gaat het om het glas, dat is gepubliceerd door H.E. Henkes⁶ en de kleipijpen door J. van Oostveen in 2010.⁷ Bij het onderzoek waarover deze scriptie is geschreven, wordt het keramische aandeel uit ZU-ST 12 onderzocht.

Keramiek wordt gezien als de belangrijkste vondstcategorie binnen een beerput. Dit komt door de grote waarde ervan op het gebied van determinatie en informatie. Het is daarom van belang dat deze groep vondsten wordt uitgewerkt en beschreven. Ondanks het feit dat het keramische materiaal nog gedetermineerd moet worden, is wel bekend dat de inhoud uit de periode 1675-1750 dateert. Deze informatie komt voort uit de vondstcategorieën die al wel zijn gepubliceerd in de eerder genoemde publicaties van H.E. Henkes en J. van Oostveen (het glas en de kleipijpen). Vooral kleipijpen kunnen erg strak gedateerd worden, hierbij is de oudste kleipijp gedateerd tussen 1675-1725 en de jongste tussen 1739-1750. Doordat de historische aan- en verkoopgegevens van het pand bekend zijn, kan er via de voorlopige complexdatering, ook al een eigenaar gekoppeld worden aan de beerput. Het pand en daarbij ook de beerput zijn van 1680-1744 in gebruik geweest door de familie Op ten Noort, die in deze periode het hof in bezit had. Dit is aannemelijk aangezien de datering van de kleipijpen vrijwel precies deze periode beslaat.

² Groothedde/Van Halbergen 2006, 4.

³ *Idem.*

⁴ De opgraving had als opgravingscode ZU-ST, waarbij 'ZU' staat voor Zutphen en 'ST' voor stadhuis.

⁵ Het materiaal is verzameld onder vijf verschillende vondstnummers: 201, 281, 284, 413 en 647. Scherven van deze vondstnummers kunnen onderling aan elkaar gepuzzeld worden.

⁶ Henkes *s.a.*.

⁷ Van Oostveen 2010.

De familie Op ten Noort zou een familie zijn van hoge status, omdat het gaat om een burgemeester met zijn gezin.⁸ Het hof werd gekocht door Gijsbert op ten Noort en verkocht door zijn kleinzoon Joost Jan op ten Noort, beide personen zijn burgemeester geweest van Zutphen.⁹ Hoogstwaarschijnlijk is het bezit van het hof van vader op zoon over gegaan, dit zou betekenen dat het van Gijsbert op ten Noort overging op zijn zoon Johan op ten Noort en via hem in bezit kwam bij Joost Jan op ten Noort die het vervolgens heeft verkocht.¹⁰ Hier zal nog uitgebreid op in worden gegaan door middel van een historisch onderzoek naar de familie Op ten Noort (zie hoofdstuk 7).

1.3 Relevantie

In verschillende steden, waaronder Zutphen, is vooralsnog weinig onderzoek gedaan naar materiële cultuur en de ontwikkeling daarvan in de 17^e en 18^e eeuw. In de NOaA (*Nationale Onderzoeksagenda Archeologie*) wordt aandacht besteed aan de manier waarop men vroeger met zijn/haar afval omging en de inhoud van beerputten. Een beerputonderzoek kan inzicht geven in de sociale samenleving binnen steden. Omdat in een beerput allerlei huishoudelijk afval werd gedumpt, kan op basis van de inhoud van een beerput een beeld gereconstrueerd worden van de materiële cultuur en het dieet van de gebruiker. Door beerputcomplexen onderling te vergelijken kan worden bestudeerd hoe de materiële verhouding was tussen verschillende bevolkingsgroepen, zoals arme en rijke mensen, maar ook tussen verschillende ambten, zoals burgemeesters, artsen en dominees. Ook kunnen de verschillen op het gebied van voedselpatronen bestudeerd worden. Vervolgens kan de uitkomst van dit onderzoek vergeleken worden met andere beerputonderzoeken op verschillende niveaus (lokaal, regionaal en nationaal).

Eén van de producten die op basis van alle gepubliceerde keramiektypen in (dit geval) Zutphen ontwikkeld kan worden, is bijvoorbeeld een typologisch overzicht van typisch Zutphens gebruikskeramiek in een specifieke periode. Zo kan er per eeuw een vormenoverzicht gemaakt worden. Op deze manier wordt een duidelijk beeld geschapen van wat er in een stad gebruikt werd en hoe de een stad zich kan onderscheiden van andere steden op het gebied van materiaal.¹¹

Het onderzoek, waarvoor deze scriptie is geschreven, kan ook een bijdrage leveren aan andere onderzoeken naar beerputten, het zou bijvoorbeeld kunnen dienen als vergelijkingsmateriaal. Beerputten bestaan in allerlei verschillende vormen, maten en opbouw en zijn gepositioneerd op verschillende locaties ten opzichte van het huis. Met andere woorden: elke beerput is anders, net als de inhoud en de gebruikers daarvan. Door beerputten met elkaar te vergelijken, kunnen statusbepalingen gemaakt worden en eventueel ontwikkelingen in het gebruik en de techniek achter het bouwen van een beerput in beeld gebracht worden.

Naast het bijdragen aan onderzoeken naar beerputten en materiële cultuur in de 17^e en 18^e eeuw, kan dit onderzoek ook bijdragen aan de ontwikkeling van het Deventer-systeem. Het Deventer-systeem is een Classificatiesysteem voor Laat-en Post-middeleeuws keramiek en glas. Dit systeem bestaat al bijna 30 jaar en blijft altijd in ontwikkeling. Wanneer een nieuw vormtype aangetroffen wordt dat nog niet in het Deventer-systeem staat, levert het onderzoek een bijdrage aan de ontwikkeling van dit systeem.

⁸ Mededeling Michel Groothedde, 28-09-2017.

⁹ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 925, 930.

¹⁰ Coret Genealogie 1997-2019, [Stamboom Driessen » Mr. Joost Jan op ten Noort](#).

¹¹ Ostkamp *et al.* 2009, 486.

Ook zou dit onderzoek van belang kunnen zijn op het gebied van handelsrelaties. Deze kunnen grof herleid worden aan de herkomst van het materiaal dat is aangetroffen in de beerput. Op basis van aantallen en herkomst kan een reconstructie gemaakt worden van het marktaanbod en kan er gekeken worden naar keramiekconsumptie.

1.3 Onderzoeksvragen

De hoofdvraag die centraal staat in dit onderzoek, is als volgt geformuleerd:

“Welke uitspraak kan worden gedaan over de materiële welvaart van burgemeester Op ten Noort van Zutphen in de 18^e eeuw aan de hand van keramiek- en glasvondsten uit de onderzochte beerput?”

Om tot een antwoord te komen op deze vraag, zijn de volgende deelvragen opgesteld:

- Wat zijn de datering, herkomst en functie van het aangetroffen keramiek?
- Wat zijn de datering, herkomst en functie van het aangetroffen glas?
- Wat zijn de datering en herkomst van de aangetroffen lakzegel(s)?
- Welke informatie over gebeurtenissen in de stad Zutphen kan worden afgeleid uit de vondsten uit de beerput?
- Aan wie binnen het huishouden (de burgemeester, het personeel of beide) is het materiaal uit de beerput toe te kennen?
- Wat was de locatie van de beerput ten opzichte van het huis?
- Hoe was de beerput opgebouwd?
- Wat is uit historische bronnen bekend over de welvaart van burgemeester Op ten Noort van Zutphen?
- Wat voor vergelijkbare beerputten uit de 18^e eeuw zijn er aangetroffen in het oosten van Nederland?

1.4 Leeswijzer

In dit eerste hoofdstuk heeft u de introductie en de relevantie van het onderzoek kunnen lezen. Ook is de hoofdvraag geformuleerd, gevolgd door de deelvragen. In het volgende hoofdstuk worden de methoden en technieken behandeld die tijdens het onderzoek gebruikt zullen worden. In hoofdstuk 3 wordt een beeld geschept over beerputten in het algemeen. Hierbij wordt besproken hoe ze zijn ontstaan, gebruikt en weer in onbruik zijn geraakt. Daarnaast zal de positie en opbouw van beerput ZU-ST 12 worden uitgelegd. Hoofdstuk 4 staat in het teken van de aangetroffen keramische inhoud van de beerput. Dit wordt voorafgegaan door een overzicht van verschillende bakseltypen en vormen. In het hoofdstuk daarna wordt het glaswerk dat uit beerput ZU-ST 12 tevoorschijn is gekomen besproken. Ook dit zal vooraf worden gegaan door een kort overzicht van verschillende vormen en versieringen. In hoofdstuk 6 zal een korte uitleg over lakzegels en het gebruik van wapenschilden gegeven worden. Daarna zal de lakzegel aangetroffen lakzegel worden besproken. Hoofdstuk 7 bevat het historisch onderzoek naar de familie Op ten Noort. Eerst wordt de voorgeschiedenis van de familie vanaf de stamvader van het geslacht beschreven, waarna schematisch een stamboom wordt weergegeven van de stamvader tot het familielid dat het Hof ter Bronckhorst verkocht. Vervolgens worden er in gegaan op het leven van de eigenaren van het Hof ter Bronckhorst. In hoofdstuk 8 wordt beerput ZU-ST 12 vergeleken met twee beerputten met een welgestelde tot rijke inhoud. In het laatste hoofdstuk wordt als conclusie antwoord gegeven op de hoofd- en deelvragen. Vervolgens wordt er een aanbeveling voor vervolgonderzoek gegeven. Tot slot volgen de literatuurlijst, begrippenlijst en de bijlagen. De bijlagen bestaan uit de catalogussen van het keramiek, glas en kleipijpen.

Hoofdstuk 2 – Methodiek

Bij het uitwerken van een beerputonderzoek worden er vaak meerdere onderzoeksmethoden aangewend om tot een antwoord te komen op de hoofd- en deelvragen. Het belangrijkste deel van het onderzoek bestaat uit een materiaalstudie, hieronder valt onder andere het determineren van het keramische materiaal. Dit houdt in dat voor alle keramiekvondsten wordt vastgesteld wat voor datering, herkomst en functie het had. Hiervoor is gebruik gemaakt van het Deventer-systeem, verdere uitleg hierover wordt in de volgende paragraaf gegeven. Daarnaast vind er een historisch onderzoek plaats, dit onderzoek bestaat op zijn beurt weer uit een literatuuronderzoek, archiefonderzoek en een sporenonderzoek waarbij ook gebruik wordt gemaakt van het historisch kadaster.

2.1 Het Deventer-systeem

Met het Deventer-systeem wordt het Classificatiesysteem voor Laat- en Post-middeleeuws aardewerk en glas bedoeld dat in 1989 voor het eerst werd gepubliceerd. Omdat het belangrijk is om materiaal te *determineren*, wat betekent dat er een vormtype en een bijbehorende datering of looptijd aan een voorwerp wordt gekoppeld, was er behoefte aan een soort uniform systeem met eenduidige beschrijvingen van keramiek en glas. Het initiatief hiervoor kwam van drie materiaalexperts: Hemmy Clevis, Jaap Kottman en Jan Thijssen. Samen hebben zij het systeem ontwikkeld en omdat de eerste publicatie waarin dit systeem werd gebruikt over Deventer ging (*‘Weggegooid en Teruggevonden; Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750’*), staat dit systeem algemeen bekend als het ‘Deventer-systeem’. Om het systeem te onderhouden en te blijven ontwikkelen, werden er (naast de bedenkers ervan) meerdere mensen bij betrokken: Peter Bitter, Sebastiaan Ostkamp en Michiel Bartels.¹²

2.1.1 Werking van het Deventer-systeem

Door middel van het Deventer-systeem wordt er een overzicht gegeven van verschillende keramische en glazen voorwerpen in Nederland. Hier wordt structuur aan gegeven door alle keramiek te sorteren op bakselgroep, vorm en functie. Bij het determineren is het vervolgens de bedoeling dat keramiekvondsten in het Deventer-systeem worden opgezocht. Aan elke keramiekvondst wordt een typenummer gekoppeld dat is toegekend aan een vergelijkbaar type uit het systeem. Wanneer er een vondst wordt aangetroffen waarvan geen vergelijkbaar type bekend is in het Deventer-systeem, kan deze aangedragen worden als een nieuw type. Hiervoor moet het voorwerp wel eerst getekend en gefotografeerd zijn. De foto en de tekening worden vervolgens naar de redactie gestuurd van het Deventer-systeem, om vervolgens beoordeeld te worden door een van de beheerders van het systeem. Voor het aardewerk zijn dat Hemmy Clevis, Jan Thijssen, Sebastiaan Ostkamp en Peter Bitter, van wie de laatstgenoemde uiteindelijk de nieuwe typenummers uitdeelt. Voor het glas is dit Jaap Kottman.¹³

¹² Stichting Promotie Archeologie s.a., [Archeologie SPA](#).

¹³ *Idem*.

De verschillende codes die in het Deventer-systeem staan, kunnen worden opgedeeld in drie verschillende onderdelen, namelijk: het baksel, de vorm en het type. Het kan soms voorkomen dat er nog een letter of cijfer wordt toegevoegd, maar deze kunnen per object en materiaalsoort een andere betekenis hebben¹⁴. De bakselsoort wordt aangeduid door middel van één of twee letters, zo staat 'r' voor roodbakend aardewerk en 'dw' voor roodbakend aardewerk uit West-Duitsland. Naast verschillende bakselsoorten, is ook glas opgenomen in het Deventer-systeem, deze materiaalsoort heeft de code 'gl'. De vorm is het tweede element in de code en wordt afgekort tot 3 letters, zo staat 'bor' voor bord, 'dek' voor deksel en met 'stk' wordt steelkom bedoeld. Als voorbeeld nemen we een roodbakende deksel van het typenummer 5, deze krijgt dan de code 'r-dek-5'.

In dit onderzoek zijn lang niet alle verschillende bakselsoorten vertegenwoordigd in de onderzochte beerput. Van de baksels die wel zijn aangetroffen, zijn de afkortingen in de volgende tabel (tabel 1) weergegeven.

Bakselsoort	Afkorting
Steengoed zonder oppervlaktebehandeling	S1
Steengoed met oppervlaktebehandeling	S2
Industrieel steengoed	S3
Roodbakend aardewerk	R
Witbakend aardewerk	W
West-Duits roodbakend aardewerk	DW
Majolica	M
Faïence	F
Aziatisch porselein	P
Industrieel rood	IR

Tabel 1: Afkortingen van de aangetroffen bakseltypen, zoals deze gebruikt worden in het Deventer-systeem.

2.1.2 Catalogus

Een catalogus is vaak een standaard onderdeel van een publicatie van een onderzoek dat is uitgewerkt aan de hand van het Deventer-systeem. Helaas wordt de catalogus in sommige gevallen in rapporten van commerciële archeologische bedrijven nog wel eens achterwege gelaten, dit komt meestal door geldgebrek. In de catalogus staat een verzameling van de meest archeologisch complete, relevante en representatieve objecten van het onderzoek. De objecten worden volgens een vaste wijze in de catalogus beschreven en afgebeeld door middel van een foto en/of tekening. Hierover is het aan de auteur om te beslissen op welke manier hij of zij dat doet, bij dit onderzoek is gekozen voor de volgende methode: bij de vermelding van een type wordt zowel een tekening als een foto van het object getoond. Wanneer er meerdere voorwerpen van hetzelfde type zijn, wordt bij de eerste vermelding zowel een tekening, als een foto van het object getoond. Bij de andere voorwerpen van hetzelfde type wordt vervolgens alleen voor een foto gekozen. De afbeeldingen worden op schaal (1:4, tenzij anders vermeld) weergegeven. De beschrijving van de voorwerpen in de catalogus gebeurt op basis van negen verschillende soorten kenmerken:

¹⁴ Bartels 1999, 519.

Catalogusnummer

1. Inventarisnummer
2. Type Deventer-systeem
3. Objectdatering/complexdatering
- 4a. Afmetingen in cm: maximale diameter/hoogte/diameter bodem
- 4b. Beschrijving type
- 5a. Baksel
- 5b. Oppervlaktebehandeling
- 5c. Decoratie
- 5d. Diversen
- 6a. Bodem
- 6b. Additieven
- 6c. Compleetheid
7. Naam/functie
8. Herkomst
9. Literatuur

In de catalogus wordt een zogenaamde 'tellijst' toegevoegd. Deze lijst bevat een compleet overzicht van de verschillende aangetroffen vormen en de hoeveelheden hiervan. Ondanks dat de catalogus nog wel eens ontbreekt, wordt een tellijst vaak wel in commerciële rapporten gepubliceerd.

2.1.3 Voordelen van het Deventer-systeem

Veruit het grootste voordeel van het Deventer-systeem is dat het zorgt voor een uniforme en makkelijkere beschrijving van voorwerpen op een landelijk niveau. Door het koppelen van een typenummer aan een object zijn er geen lange (en daardoor soms ook onduidelijke) beschrijvingen meer nodig. Wanneer in een beschrijving van het materiaal alleen het bakseltype en de vorm wordt beschreven, kan het lastig zijn om te volgen waar het over gaat. Bij het ontbreken van een foto of tekening van het voorwerp, wordt het zo goed als onmogelijk om het te gebruiken als vergelijkingsmateriaal voor andere onderzoeken. Doordat het Deventer-systeem werkt met opzoekschema's waarin elke vorm en type opgezocht kan worden, zijn die vergelijkingen ineens wel mogelijk.

Naast dat het gebruikt wordt als vergelijkingscollectie bij het determineren, kunnen verschillende onderzoeken die uitgewerkt zijn aan de hand van het Deventer-systeem ook onderling met elkaar vergeleken worden. Op deze manier wordt het makkelijker verschillende patronen te ontdekken en te herkennen op het gebied van onder andere distributie, sociaaleconomische status en ontwikkeling van materiële cultuur.

Doordat er al veel verschillende objecten in het Deventer-systeem zijn opgenomen, is het een goed hanteerbaar systeem voor Nederland. Het is daarom van belang dat de kwaliteit van het Deventer-systeem ook gehandhaafd en beschermd wordt. Het systeem is constant in ontwikkeling doordat er nog steeds nieuwe vormen ontdekt en als nieuw typenummer toegevoegd worden. Zoals eerder al werd beschreven, moeten deze nieuwe vormen eerst een inspectie ondergaan door de redactie van het Deventer-systeem. Wanneer er wordt besloten om een nieuw typenummer uit te geven, is de vaste gang van zaken dat het object aan de catalogus wordt toegevoegd en uitvoerig wordt beschreven in de publicatie van het onderzoek waarbij het werd aangetroffen. Bij de opname van het typenummer in het Deventer-systeem, wordt dan ook de publicatiecode van het specifieke rapport waarin het typenummer wordt geïntroduceerd erbij vermeld. In publicaties die volgen, wordt weer aangehouden aan de 'normale' procedure en is het typenummer (het nieuwe typenummer) voldoende.

2.1.4 Nadelen van het Deventer-systeem

Hoewel het Deventer-systeem een aantal voordelen heeft, zijn er ook een paar nadelen aan verbonden. Zo bestaat er geen handleiding voor de beschrijving van bepaalde elementen, hierdoor worden verschillende beschrijvingen door elkaar gebruikt. Dat maakt het moeilijk om onder andere decoraties op het aardewerk te beschrijven. De ene keer wordt een bepaalde vorm in de decoratie een 'medaillon' genoemd, terwijl precies dezelfde vorm ergens anders benoemd wordt als 'cartouche'. De vraag is dan welke beschrijving er wordt aangehouden.

Vroeger werden sommige objecten niet alleen gebruikt waarvoor ze bedoeld waren, dat gebeurt vandaag de dag nog steeds. Het zou vergeleken kunnen worden met iemand die op het werk een cup-a-soup eet uit een koffiemok, in plaats van uit een soepkom. In de typenummers van het Deventer-systeem kan zo'n multifunctionaliteit van een voorwerp niet beschreven worden. Ook kan de indeling van sommige vormen in combinatie met de functiegroepen erg verwarrend zijn. De vorm en functie hoeven niet met elkaar overeen te komen, zo kan de functie 'papkom' toegekend worden aan een vormtype die onder een 'kop' valt. Hetzelfde geldt voor een schotel. Een schotel bestaat niet als vormtype, maar wel weer als functiegroep.

Naast dat de beschrijving sterk aan de mening van een persoon onderhevig is, is het toekennen van typenummers van het Deventer-systeem dat ook. Het kan heel snel gebeuren dat iemand doorslaat met het toekennen van nieuwe typenummers. De redenering voor een nieuw typennummer is niet altijd even duidelijk en gebeurt veelal op subjectieve basis. Hoort het object al een nieuw typennummer te krijgen als een oor van een voorwerp een centimeter hoger of lager is bevestigd dan dat van een overeenkomend typennummer? Het toekennen van het typennummer aan een object zelf kan ook lastig te bepalen zijn. In het ene geval geeft de vorm van de rand de doorslag, maar bij ander voorwerp kan de plaatsing van het oor allesbepalend zijn.

Naast dat er typenummers bijkomen, kunnen ze ook weer geschrapt worden. Meer dan 10.000 objecten zijn in het Deventer-systeem ingevoerd in het begin van 2003. Hier zitten foutieve determinaties tussen, maar deze kunnen pas gecorrigeerd worden nadat het systeem digitaal en online beschikbaar is.¹⁵ Dit betekent dat als er typenummers verdwijnen of gewijzigd worden, bepaalde publicaties (van vóór het herstellen van het systeem) niet meer als 100% betrouwbaar kunnen worden gezien. Theoretisch gezien zouden alle publicaties bekeken en aangepast moeten worden om alles weer te laten kloppen, maar in de praktijk is dit onbegonnen werk. Als makkelijkere en minder tijdrovende oplossing, zal dan een soort 'omzettingslijst' moeten komen die naast de gepubliceerde types gehouden moet worden. Hierop staat dan aangegeven naar welke nieuwe typenummers de oude typen zijn omgenummerd.

Bij het determineren is het verleidelijk en begrijpelijk om een voorwerp te dateren, aan de hand van een ander object met hetzelfde typennummer. Hierbij wordt alleen geen rekening gehouden met het feit dat een bepaalde vorm in verschillende gebieden van Nederland eerder of later kon voorkomen. Daarnaast betekent het niet dat als een vormtype gedateerd is in de 17^e eeuw, dat deze niet eerder ook al vervaardigd werd. Hetzelfde geldt de andere richting op, het zou prima kunnen voorkomen dat die vorm later ook nog geproduceerd is. Hierdoor ontstaan misleidende dateringen en aan de hand hiervan zouden verkeerde conclusies getrokken kunnen worden.

Al krijgt het Deventer-systeem flink wat kritiek te verduren, er bestaat voornamelijk nog geen ander systeem dat een betere methode is. Daarnaast wordt het Deventer-systeem al bijna landelijk of zelfs internationaal gebruikt. Deze redenen geven dan ook de doorslag om tijdens dit onderzoek gebruik te maken van het Deventer-systeem voor het determineren.

¹⁵ Stichting Promotie Archeologie s.a., [Archeologie SPA](#).

2.2 Minimaal Aantal Exemplaren (MAE)

Bij het uitwerken van een materiaalstudie is het van belang om te weten hoeveel van dezelfde exemplaren van elk type aardewerk en glas zijn aangetroffen binnen het vondstcomplex. Hiervoor wordt vaak gebruik gemaakt van het MAE, deze afkorting staat voor Minimum Aantal Exemplaren. Voor het bepalen van het aantal individuen, worden de scherven op basis van baksel, kleur en decoratie gesorteerd. De scherven die bij elkaar passen, zouden in theorie samen een individu kunnen vormen. In werkelijkheid hoeft dit niet zo te zijn, daarom wordt MAE eerder gezien als een schatting van de totale hoeveelheid objecten.

Een snellere methode om het aantal individuen te bepalen is *Estimated Vessel Equivalent* (EVE). Hierbij worden de percentages berekend van alle rand- en bodemscherven. Vervolgens wordt op basis daarvan het totale aantal voorwerpen geschat. Het gebruik van EVE's is vooral handig wanneer grote keramiekcomplexen moeten worden uitgewerkt en de MAE-methode te tijdrovend is. Het EVE is echter altijd een minder nauwkeurige werkwijze voor het bepalen van het daadwerkelijk aanwezige aantal exemplaren, dan het MAE. Dit komt omdat bij MAE gebruik wordt gemaakt van alle scherven en er geen onderscheid gemaakt wordt tussen rand-, wand- en bodemscherven. Het is om deze reden dat in het onderzoek gebruik is gemaakt van MAE.

2.3 Historisch onderzoek

Het historisch onderzoek is een combinatie van literatuuronderzoek en archiefonderzoek. In het archief in Zutphen was al gezocht op de naam Op ten Noort, maar hierbij werd helaas weinig informatie over deze familie gevonden. Vanaf dat moment werd duidelijk dat het historische onderzoek voor het grootste deel af zou hangen van het literatuuronderzoek. In het historisch kadaster, dat gedigitaliseerd en gratis online beschikbaar is, konden de vorige eigenaren van het Hof te Bronckhorst opgezocht worden. In sommige gevallen is de functie of beroep van de koper of verkoper vermeld.

De familie Op ten Noort is opgenomen in de digitale versie van het Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek (NNBW). Het NNBW is een naslagwerk met meer dan 22.000 namen van belangrijke en/of opvallende Nederlanders die zijn overleden vóór 1910. Naast de naam van de persoon, wordt in het NNBW ook een beschrijving gegeven van zijn of haar leven. De informatie wordt dan vervolgens aangevuld met publicaties van de beschrevene, familierelaties, literatuur over de persoon in kwestie en kunsthistorische informatie (zoals een portret). Ondanks dat de betrouwbaarheid van de artikelen niet altijd even zuiver is op het gebied van feitelijke gegevens en nog wel eens van lengte en opzet wil wisselen, wordt het wel beschouwd als een betrouwbare bron aangezien het veelvuldig gebruikt wordt door onder andere genealogen en journalisten.¹⁶

Het is een hele opgave om alle informatie over de familie Op ten Noort te verzamelen, dat komt omdat de familienaam met regelmaat op een andere manier wordt geschreven. Dit was een hele normale zaak voor die tijd. Tijdens het onderzoek en in dit verslag wordt de naam geschreven als 'Op ten Noort' omdat dit de meest voorkomende manier van schrijven is. Ook staat de naam op deze manier vermeld in het NNBW, maar er bestaan variaties als: 'Optenoord' en 'Opten Noort'. Toch wordt bij de verschillende manieren dezelfde naam bedoeld. In de publicaties van H.E. Henkes en J. van Oostveen is de naam 'Op ten Noort' geschreven als: 'Optenoord'. Tijdens het onderzoek is op zoveel mogelijk verschillende schrijfwijzen van deze familienaam gezocht, maar het kan altijd gebeuren dat informatie ontbreekt doordat niet alle schrijfwijzen bekend zijn.

¹⁶ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#).

2.4 Methodiek per afzonderlijke deelvraag

In deze paragraaf wordt kort aangegeven welke verschillende onderzoeksmethoden zijn gebruikt om tot een antwoord te komen op de verschillende deelvragen.

Wat zijn de datering, herkomst en functie van het aangetroffen keramiek?

Om tot een antwoord te komen op deze deelvraag, moest eerst al het keramiek gedetermineerd en beschreven worden volgens het Deventer-systeem. Hiervoor werd de nieuwste versie van het Deventer-systeem gebruikt dat beschikbaar was, deze versie is van maart 2018. Naast het Deventer-systeem is gebruik gemaakt van verschillende publicaties waarbij het Deventer-systeem is gebruikt, samen met een aantal titels die gezien worden tot 'standaard' of 'algemeen' raadpleegbare literatuur op het gebied van keramiekstudies, zoals: M. Bartels (2011: 'Steden in Scherven').

Voor het determineren, zijn als eerste alle scherven uit de beerput op tafels uitgelegd. Hierbij werd alles gesorteerd op bakseltype en vondstnummer. Aangezien de inhoud van de beerput niet in één keer is verzameld, werd tijdens de opgraving aan elke lading een apart vondstnummer toegekend. In totaal zijn dat er vijf, namelijk 201, 281, 284, 413 en 647. Na het sorteren van de scherven, moest eerst nog bekeken worden of er scherven van de verschillende vondstnummers aan elkaar pasten. Vervolgens werd tot zover dat mogelijk was aan elk afzonderlijk object een typenummer gekoppeld en beschreven. Van alle archeologisch complete exemplaren zijn tekeningen en foto's gemaakt om opgenomen te worden in de catalogus. Door middel van het determineren, de catalogus en de tellijst kan er antwoord gegeven worden op deze eerste deelvraag.

Wat zijn de datering, herkomst en functie van het aangetroffen glas?

Het glas uit de beerput van burgemeester Op ten Noort is al gedetermineerd en beschreven. Het beantwoorden van deze vraag is dan ook gebeurd op basis van een literatuuronderzoek. Hierbij zijn naast het rapport over het glaswerk door H.E. Henkes, andere publicaties geraadpleegd over 18^e-eeuws glaswerk voor aanvullende informatie.

Wat zijn de datering en herkomst van de aangetroffen lakzegel(s)?

De lakzegel die is aangetroffen bestaat uit kleine fragmenten. Als eerst werd er bekeken of delen van de lakzegel bij elkaar horen, om vervolgens eventueel macroscopisch te achterhalen wat erop staat. Zo kon door middel van een archief- en/of literatuuronderzoek onderzocht worden waar deze zegel vandaan kwam en aan wie deze toebehoorde. Helaas was deze informatie niet meer te achterhalen, toch is de zegel kort behandeld.

Welke informatie over gebeurtenissen in de stad Zutphen kan worden afgeleid uit vondsten uit de beerput?

Tussen alle verzamelde scherven uit de beerput, werd een aantal scherven aangetroffen dat buiten de gebruiksperiode van de beerput valt. Deze scherven kunnen belangrijke gebeurtenissen in de stad Zutphen 'markeren'. Voor het antwoord van deze vraag is gekeken naar de scherven van vóór de gebruiksperiode van de beerput. Hiervoor was het materiaalonderzoek (het determineren) van belang, in combinatie met literatuuronderzoek naar de geschiedenis van Zutphen. Hierbij is onderzocht of bepaalde scherven terug te plaatsen zijn bij een historische gebeurtenis in de stad Zutphen.

Aan wie binnen het huishouden (de burgemeester, het personeel of beide) is het materiaal uit de beerput toe te kennen?

Voor het beantwoorden van deze deelvraag zijn verschillende onderzoeksmethodes toegepast, deze bestaan onder andere uit de materiaalstudie, literatuuronderzoek, archiefonderzoek en onderzoek op internet. Daarnaast spelen de locatie en de vorming van de beerput hier een grote rol. Veel objecten kunnen niet aan een specifiek persoon toegekend kunnen worden, maar bij sommige vondsten (zoals de lakzegels en de vele kleipijpen) mag er vanuit gegaan worden dat het toebehoorde aan één persoon in het bijzonder.

Wat was de locatie van de beerput ten opzichte van het huis?

Om deze vraag te beantwoorden, is er goed gekeken naar de veldtekeningen en het vondstcomplex. Daarnaast heeft een literatuuronderzoek plaats gevonden om te bepalen welke invloed de locatie op de inhoud van de beerput heeft gehad.

Hoe was de beerput opgebouwd?

Deze vraag kon wederom beantwoord worden aan de hand van de documentatie van de opgraving, in combinatie met de veldtekeningen en een literatuuronderzoek. Hierbij zijn ook de (mogelijke) aansluiting van de beerput op het huis onderzocht worden.

Wat is uit historische bronnen bekend over de welvaart van burgemeester Op ten Noort van Zutphen?

Zoals in de vraag al wordt vermeld, is het antwoord gevonden door middel van historisch onderzoek. Hiervoor werd de geschiedenis van de familie Op ten Noort onderzocht, door middel van archiefonderzoek, literatuuronderzoek en enkele bronnen die via internet te raadplegen zijn. Aan de hand van deze resultaten werd er een verband gelegd worden tussen historische bronnen en het aangetroffen glas en keramiek.

Wat voor vergelijkbare beerputten uit de 18^e eeuw zijn er aangetroffen in het oosten van Nederland?

Voordat deze vraag beantwoord kon worden, moest eerst de keramische inhoud van de beerput gedetermineerd worden. Vervolgens was het van belang om eerst door middel van het historisch onderzoek de status en welvaart van de bewoners zelf vast te stellen. Daarna werd het pas mogelijk om de beerput te vergelijken met andere beerputten in het oosten van Nederland. Door verschillende beerputten met elkaar te vergelijken, komen overeenkomsten en verschillen in materiële cultuur naar voren die geanalyseerd kunnen worden. Hierdoor kan ook onderzocht worden of specifieke objecten, vormen of bakseltypes alleen voorkwamen bij een bepaalde sociale klasse of niet. Voor het vergelijken zijn de beerputten HvdK-128 van het Hof van Heeckeren en een 'domineesbeerput' uit Warnsveld gebruikt. Beide beerputten hebben een overeenkomende datering en status.

Hoofdstuk 3 – Beerput achtergronden

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de opkomst, gebruik en verval van beerputten in het algemeen. Hierbij dient wel rekening gehouden te worden dat bepaalde grondcondities verschillende effecten kunnen hebben op de beerput zelf, de condities in de grond zijn in het oosten en westen van Nederland heel anders. Ook wordt er een beschrijving gegeven van ZU-ST put 12, hoe deze is opgebouwd en de locatie ten opzichte van het huis.

Systematisch onderzoek naar materiële cultuur is binnen de (stads)archeologie van grote waarde, dit komt omdat aan de inhoud van een beerput een zekere vorm van welvaart en status toe te kennen is. Het grootste deel van het onderzoek op het gebied van materiële cultuur, welvaart en status in de Late Middeleeuwen tot de 19^e eeuw wordt gedaan door middel van beerputonderzoek. Omdat beerputten voor een beperkte tijd gebruikt zijn, geeft hun inhoud een indicatie van een deel van het huishoud dat in een specifieke periode gebruikt is. Aan de hand van de vondsten die uit een beerput komen, wordt ook vaak geprobeerd een beeld te vormen van de economische positie, ofwel de welstand, van het huishouden waaraan de vondsten toebehoorden. Hierbij wordt rekening gehouden met de (archeologische) zeldzaamheid en (veronderstelde) kostbaarheid van de aangetroffen voorwerpen en voeding.¹⁷

3.1 Introductie van de beerput

Veel afval werd in de Middeleeuwen al gerecycled, afvalhout kon worden opgestookt, mest kon gebruikt worden om akkers te verbeteren, met urine kon leer gelooid worden en bouwafval kon worden hergebruikt. Afgezien daarvan kwam het ook voor dat menselijke fecaliën, slacht-, huis- en bouwafval overal maar werd achtergelaten. Dit nam niet alleen ruimte in, maar was ook niet erg hygiënisch. De opkomst van beerputten en afvalkuilen begint op een moment waarop de samenleving besluit dat het onacceptabel wordt om afval maar rond te laten slingeren.¹⁸

Toenemende bevolkingsdichtheid en slechte sanitaire voorzieningen leidden binnen steden tot ziekten en epidemieën. Het grootste probleem op het gebied van afval waren de uitwerpselen van niet alleen mensen, maar ook dieren. Voorheen was het de gewoonte om je behoefte te doen in steegjes, sloppenwijken en zelfs op je eigen achtererf, maar dit bleek zowel 'slecht' als gevaarlijk te zijn. Al die uitwerpselen die overal open en bloot lagen stonken niet alleen, maar trokken ook ongedierte aan. Om dit tegen te gaan werden in veel steden de straten verhard en voorzien van goten. Vuil dat alsnog op straat terecht kwam, kon zo makkelijker worden opgeruimd.¹⁹ Het schoonhouden van straten en pleinen en de aanleg van putten vond in steden in het oosten van Nederland veel eerder plaats dan in het westen van het land.²⁰ Helaas kwamen veel van deze goten uit op grachten of rivieren, hierdoor kon het oppervlaktewater weer vervuild raken.²¹ De oplossing hiervoor waren beerputten en afvalkuilen.

Een beerput is een ondergronds bouwwerk, vaak rond of rechthoekig van vorm, dat zich onder het 'privaat' bevond en diende als opvang en opslag van menselijke uitwerpselen, ook wel fecaliën genoemd. Het kan gezien worden als een middeleeuwse versie van een septic tank).

¹⁷ Bitter 2009, 56.

¹⁸ Bartels 1999, 25.

¹⁹ *Idem*.

²⁰ Mededeling Michel Groothedde, 18-04-2019.

²¹ Bartels 1999, 25.

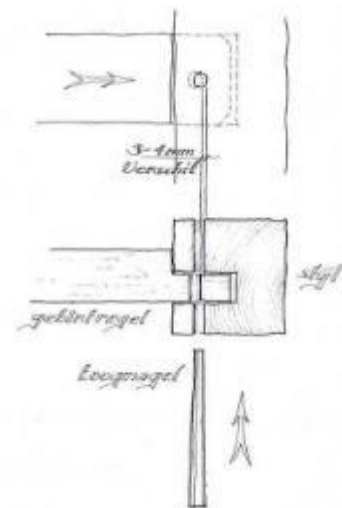
3.2 Opbouw

De meeste beerputten zijn opgetrokken uit baksteen en zijn afgedekt met een koepel. Vaak bevinden zich in de koepel of in een van de muren stortkoker(s), ook wel glijgoten genoemd. Deze waren verbonden met het privaat buiten en/of het privaat in het huis.

Al was baksteen het meest voorkomende materiaal waarmee een beerput werd gebouwd, daarnaast bestonden er ook beerputten gemaakt van houten materialen. Zowel planken, tonnen en zelfs manden werden hiervoor gebruikt. Incidenteel worden er wel eens beerputten aangetroffen die zijn opgebouwd uit dakpannen, dit komt vooral voor in de IJsselsteden.²² Natuursteen wordt vrijwel niet gebruikt in beerputten, waarschijnlijk werd dit bouw materiaal als 'te kostbaar' gezien om te gebruiken bij het aanleggen van beerputten. In Deventer zijn echter wel enkele beerputten aangetroffen met aan het oppervlak een natuurstenen mantel. Ook beton werd weinig gebruikt, dit heeft te maken met het verdwijnen van de beerput rond de late 19^e eeuw. Laat dat net de periode zijn waarin dit materiaal steeds meer gebruikt wordt.²³ De opvolger, de septic tank, is wel vaak in beton uitgevoerd.

3.2.1 Planken putten en houten tonnen

Een beerput van houten planken was meestal rechthoekig of vierkant van vorm. Aan de binnenkant van de hoeken en de lange zijden waren palen in de grond geslagen, hierachter werden planken bevestigd. Er bestonden verschillende manieren om deze planken te plaatsen. Eén van de manieren is het stapelen van de planken. Wanneer deze niet goed waren gestapeld, konden de planken langs elkaar wegglijden. Logisch vervolg hierop is het vast timmeren van de planken. Daarnaast konden de delen van de beerput bestaan uit losse delen die met een toognagelverbinding konden worden bevestigd (zie afbeelding 2). Regelmatig is een bodem afwezig bij dit type put, maar wanneer deze er wel was, bestond die ook uit planken. Het hout waarmee deze putten zijn gebouwd, bestond vaak uit sloophout van huizen of schepen.²⁴

Afb 2: Werking van een toognagelverbinding: twee planken die over elkaar worden geschoven en met een toognagel worden vastgezet.

Afgedankte tonnen konden op allerlei manieren hergebruikt worden als bouw materiaal en kregen regelmatig een nieuw leven als dienstdoende waterput. Een waterput bestond uit meerdere tonnen met verwijderde bodem die op elkaar gestapeld werden. Zo'n waterput kon op zijn beurt weer secundair gebruikt worden als beerput. Naast hergebruikte tonnen waterputten, werd een ingegraven enkele ton ook gebruikt als beerput. Deze zijn meestal wel primair als beerput gebruikt.²⁵

²² Mededeling Michel Groothedde, 18-04-2019.

²³ Bartels 1999, 29.

²⁴ Bartels 1999, 27.

²⁵ Bartels 1999, 28.

3.2.2 Stenen putten

Beerputten werden over het algemeen snel gemetseld, het waren degelijke bouwwerkjes en eenvoudig van structuur. De netheid van de uitvoering was afhankelijk van de status en welstand van de persoon die de beerput liet aanleggen. Bij de elite bestaan soms zeer fraai als kleine tongewelfde kelders opgebouwde beerputten, maar er zijn ook beerputten aangetroffen die nogal knullig zijn aangelegd.²⁶ Gelukkig hoefden beerputten over het algemeen ook niet mooi en afgewerkt te zijn, als ze maar voldeden aan hun functie.

Het grootste belang van de gebruiker was het formaat van de beerput. Bij een grotere inhoud hoefde de put minder vaak geleegd te worden, dat was handig en op de lange termijn ook goedkoper voor de eigenaar. Een grotere put betekende meestal wel hogere kosten voor de aanleg ervan. Daarnaast moest men genoeg vrije ruimte hebben op het perceel. Bij gebrek aan ruimte op het perceel, kon men de put altijd in de diepte verder aanleggen. De grondwaterspiegel was vaak een bepalende factor voor de uiteindelijke diepte van de beerput.²⁷

Stenen beerputten zijn over het algemeen rond of rechthoekig van vorm. Al hebben verschillende ronde putten tijdens de aanleg meer een eivorm gekregen of zijn ovaal, hieruit blijkt dat de metselaars van deze putten niet altijd even nauwkeurig werk leverden. Ook hebben de ronde beerputten soms aan de onderkant een kleinere diameter dan aan de bovenkant van de put, waardoor ze beetje een kegelvormig uiterlijk krijgen. Zowel ronde als rechthoekige beerputten hebben voordelen. Het voordeel van ronde putten is dat ze stevig zijn, omdat er overal rondom een gelijke gronddruk is. Rechthoekige of vierkante beerputten hebben als voordeel dat ze niet alleen in pandig, maar ook op het erf opgenomen kunnen worden tussen de bestaande muren en funderingen.²⁸

Een ronde beerput is aan de bovenkant meestal afgesloten door middel van een koepel, deze diende natuurlijk om de put af te dekken. Soms bevinden zich in de koepel gaten, hieraan zaten de eerder genoemde glijgoten aan verbonden. Een beerput kon meer dan één glijgoot hebben, dit kon komen doordat er meer dan één privaat op aangesloten was. Meerdere glijgoten kan ook betekenen dat toilet- en keukenafval gescheiden werd weggegooid of dat de beerput door meerdere huishoudens of percelen tegelijk gebruikt werd.²⁹ Tegelijkertijd betekent het ook dat niet alle glijgoten per se tegelijkertijd in gebruik waren, het privaat kan verplaatst zijn door herinrichting van het terrein. Hierdoor was het soms noodzakelijk om een nieuwe glijgoot aan te leggen.³⁰ Oude glijgoten werden dan dichtgemetseld, maar het 'litteken' dat ze achterlaten geeft een indicatie van waar het afval vandaan kwam en heen ging. Voor de interpretatie van de vondstcomplexen is het belangrijk te weten hoe veel glijgoten (of afvalstromen) uit kwamen op de beerput en van welke percelen (of panden) deze afkomstig waren.³¹

²⁶ Mededeling Michel Groothedde, 18-04-2019.

²⁷ Bartels 1999, 28.

²⁸ *Idem*.

²⁹ Bartels 1999, 29.

³⁰ Bitter 2009, 65.

³¹ Bartels 1999, 29.

3.2.3 Secundair als beerput gebruikte structuren

Naast de beerputten die primair voor dat doel zijn aangelegd, komen ook structuren voor die in eerste instantie dienst hebben gedaan als iets anders, voordat het werd gebruikt als beerput. Denk hierbij aan waterputten, (water)kelders, kadewerken en beschotten. Bij waterputten is de binnenkant vaak wat beter en met meer zorg afgewerkt. Hetzelfde geldt voor (water)kelders, deze ruimtes hebben vaak plavuizen en tegels of met mortel bestreken muren. Die afwerking voorkwam dat water wegliep tussen de bakstenen en grondwater de waterkelder juist binnenkwam.³² Aangezien waterkelders en beerputten vaak naast elkaar lagen, had een waterkelder die bescherming wel nodig. Een waterkelder is nog meer te herkennen aan een verticale loden pijp die meestal wordt teruggevonden. Deze pijp was ooit verbonden met een waterpomp, die (zoals de naam al doet vermoeden) bij gebruik het 'schone' water omhoog pompte. Naast waterkelders konden 'gewone' kelders ook dienst doen als beerput wanneer deze buiten gebruik raakten.³³

3.3 Afval

Het is algemeen bekend onder archeologen dat een beerput naast menselijke uitwerpselen, vaak huishoudelijk afval bevat. Hierbij gaat het voornamelijk om voedselresten en gebruiksvoorwerpen zoals aardewerk, regelmatig aangevuld met andere vondstcategorieën. In de hoeveelheid huishoudelijk afval dat in een beerput werd geworpen, zitten grote verschillen. Hoe en waarom men zich van afval onttrok door het in de beerput te werpen, is niet altijd duidelijk. Wel kan aangenomen worden dat dit slechts sporadisch heeft plaatsgevonden en hiervoor geen voorspelbaar patroon kan worden aangetoond.³⁴

Het grootste deel van het afval zal niet in beerputten zijn weggegooid, maar via een andere manier zijn opgeruimd. Een beerput is namelijk geen afvalput. Daarbij was er weinig voordeel verbonden aan het weggooien van afval in een beerput, deze raakte namelijk alleen maar sneller vol. Volle beerputten moesten geleegd worden of er moest een nieuwe put aangelegd worden en dat kostte geld. Om deze reden zal afval maar incidenteel in een beerput worden weggegooid.³⁵

Afval werd hoogstwaarschijnlijk eerst door de bewoners zelf verzameld in of bij het huis. Hiervoor werden afvallemmers gebruikt in de vorm zoals we die vandaag kennen, al kan de variatie nogal uiteen hebben gelopen van manden tot aan aardewerk. Ook was het was niet ongebruikelijk om een eigen afvalhoop op het achtererf te hebben, deze zal gelegen hebben in een hoek vlak bij de achtergevel. In de buurt van deze plek bevond zich ook vaak de keuken.³⁶

Er bestaan verschillende redenen waarom scherven en ander afval toch in de beerput zijn gedumpt. Een beerput was misschien de dichtstbijzijnde plaats om snel gebroken servies weg te gooien, dat tijdens het bereiden van voedsel of met de afwas sneuvelde. Bij geen zin of gelegenheid om zich via de gebruikelijke manier van het afval te ontdoen, kon dit eveneens in een beerput worden gegooid. Ook kan er gekeken worden naar de redenen waarom er tegenwoordig voor gekozen wordt om bepaald afval direct buiten in een container te gooien, in plaats van een vuilnisbak of afvallemmer binnen. Bedorven etenswaar is vies kan bijvoorbeeld erg gaan stinken, niemand heeft graag dat soort vieze luchtjes in huis. Een andere verklaring van het dumpen van een massale hoeveelheid materiaal in een beerput, kan een verhuizing zijn. Bij de verhuizing kan met opzet het oude huisraad, dat wellicht aan vervanging toe was en men niet mee wilde nemen naar hun volgende woning,

³² Bartels 1999, 29.

³³ Bartels 1999, 31.

³⁴ Bitter 2009, 66.

³⁵ Van Oosten 2005, 165.

³⁶ Bitter 2009, 62.

weggegooid zijn.³⁷ Waarschijnlijk is een groot deel van de beerputten na een verhuizing in onbruik geraakt of gesloopt. Dit komt mogelijk doordat nieuwe bewoners liever een nieuwe beerput lieten aanleggen, dan die van de vorige bewoners in gebruik te nemen.³⁸ Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het aantreffen van meerdere beerputten op hetzelfde erf tijdens een opgraving.

Wat de verscheidenheid aan vondsten betreft, moet men zich realiseren dat dagelijks en intensief gebruikte voorwerpen sneller sneuvelen. Met als resultaat dat het vormenspectrum uit beerputcomplexen overheerst wordt door deze voorwerpen.³⁹ Daarnaast konden veel materialen hergebruikt worden en zijn daarom niet aanwezig of ondervertegenwoordigd in de inhoud van beerputten.

3.4 Het legen van beerputten

Wanneer de beerput te vol raakte moest deze geleegd worden. Voor het legen van de beerput werd de koepel deels opengebroken of verwijderd, waardoor er na het legen weer een nieuwe koepel gemetseld moest worden of het gemaakte gat weer werd dichtgemetseld. Soms bleven de oude koepelresten met gaten van oude glijgoten over.⁴⁰ Bij het legen van beerputten werden planken en vlonders op de drek gelegd, zodat beerputscheppers hier niet in weg zakten. Deze planken en vlonders bleven na het legen vaak achter in de put. Ook was het gebruikelijk om na het legen een laag licht puin op de bodem aan te brengen.⁴¹

In veel steden was de belangrijkste regel voor het legen van beerputten dat het 's nachts plaats moest vinden. Op deze manier zou de overlast van het reinigen van beerputten zo veel mogelijk beperkt worden. Daarnaast was hier nog een culturelere reden voor. Zaakjes die als 'duister' en smerig beschouwd werden, zoals het legen van beerputten en het ruimen van graven, gebeurden bewust 's nachts.⁴² Ondanks deze maatregel, stoorden men zich enorm aan het legen van de putten. Het toilet (en dus ook de beerput) bevonden zich vaak aan de achterkant van het pand, maar de lediging moest vaak door de voordeur plaatsvinden.⁴³

Dit betekent volgens het proefschrift van Roos van Oosten (2014: *'De stad, het vuil en de beerput'*) dat de beer door het pand vervoerd moest worden. Zij stelt dat afgezien van de vreselijke stank die hierbij vrij kwam en de bewoners van het pand de hele nacht wakker hield, er meerdere ongemakken waren verbonden aan de beerputlediging. De stank kon enige dagen aanhouden en trok in het houtwerk van kozijnen, waardoor deze opnieuw geverfd moesten worden. Ook veroorzaakte het aanslag op ijzer- en koperwerk, verguldsels en dergelijke. Het gas dat vrijkwam (waterstofsulfide), dat beter bekend staat onder 'rioolgas' of 'rotte eieren lucht', was daarnaast ook nog eens schadelijk voor de gezondheid. Bij te veel inademen van deze gassen kan het zelfs leiden tot verstikking. Om dit probleem op te lossen, werd de drek met liters chloorkalk overspoeld om de stank te bestrijden.⁴⁴

³⁷ Bitter 2009, 67-68.

³⁸ Mededeling Michel Groothedde, 18-04-2019.

³⁹ Bitter 2009, 69.

⁴⁰ Bartels 1999, 30.

⁴¹ Bartels 1999, 34.

⁴² Mededeling Michel Groothedde, 18-04-2019.

⁴³ Van Oosten 2014, 97.

⁴⁴ Van Oosten 2014, 98.

Verschillende manieren zijn van toepassing geweest om zich verder te ontdoen van de inhoud van beerputten. De 'beer' uit de beerput werd afgevoerd naar een andere plek (wellicht buiten de stad) om daar gedeponereerd te worden⁴⁵, maar het is ook goed mogelijk geweest dat een beerput in een andere beerput werd gelegegd.⁴⁶ Daarnaast kwam het voor dat de inhoud van een gelegegde beerput elders op het erf in een slordige kuil weer begraven werd. Ook kon het als mest worden afgevoerd en op landerijen worden uitgestort ter bevordering van de groei van gewassen, dit gebeurde vooral in het oosten van Nederland. Doordat het grondwaterspiegel daar erg laag ligt, werd het vocht in de beerput opgenomen door de grond. De vaste stof die overbleef klonk vervolgens in en composteerde tot mest dat op de landerijen werd gebruikt. Door dit proces verloor de inhoud van de beerput tot zeker 10% aan volume, waardoor het langer duurde totdat de beerput vol raakte.⁴⁷

3.5 Onbruik

Wanneer een beerput in onbruik raakte, werd deze vaak intact gelaten en werden de glijgoten dichtgemetseld. Dit was goedkoper dan het verwijderen van de beerput. Om te voorkomen dat er stankoverlast kwam van de in onbruik geraakte beerput, werd deze vaak met kalk, schelpen, puin en/of grond afgevuld.⁴⁸ In sommige gevallen werd de koepel afgebroken en de put volgestort met de resten van de koepel en ander puin. Ook rechthoekige putten zijn afgesloten door middel van een gewelf, maar kunnen ook zijn afgesloten met een planken vloer.⁴⁹

3.6 ZU-ST put 12

In deze paragraaf zal verder in worden gegaan op de ligging en opbouw van beerput ZU-ST 12. De volgende informatie is gebaseerd op de informatie die uit de veldtekening te verkrijgen is.

3.6.1 Ligging

De locatie van de onderzochte beerput ZU-ST 12 bevindt zich op het achtererf van de woonhuizen aan de Lange Hofstraat 1 en 3 (zie afbeelding 3). Op dit terrein zijn meerdere beerputten aangetroffen, hiervan zijn put 8 en 12 de enige met een rechthoekige vorm (zie afbeelding 4). Beerput ZU-ST 12 ligt in een hoek van het erf met aan de west- en zuidzijde muren die waarschijnlijk hebben toebehoord aan het oude Hof ter Bronckhorst, dat tijdens de gebruikperiode van ZU-ST 12 nog niet volledig was afgebroken. Het is aannemelijk dat een van deze panden van het oude hof ingericht is geweest als zomerkeuken, maar het is niet duidelijk of de beerput ook hierop was aangesloten. De beerput lag enkele meters verwijderd van de achtergevel van de woonvleugel aan de Lange Hofstraat 3.

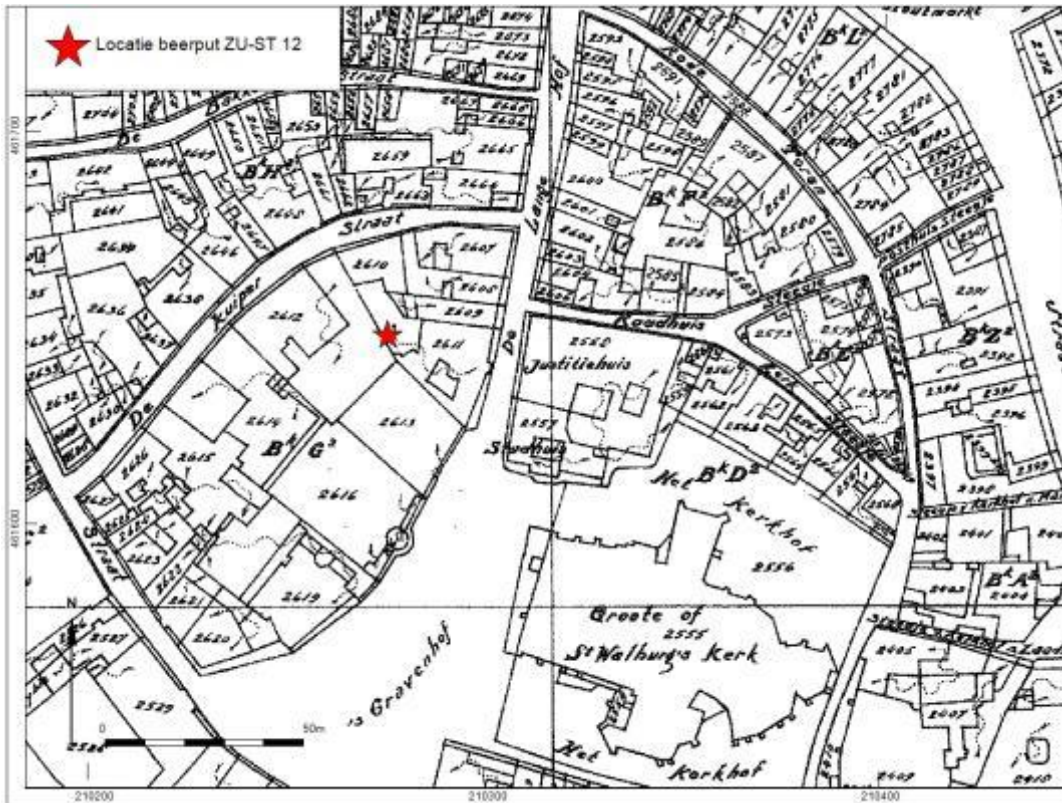
⁴⁵ Bartels 1999, 25.

⁴⁶ Bartels 1999, 34.

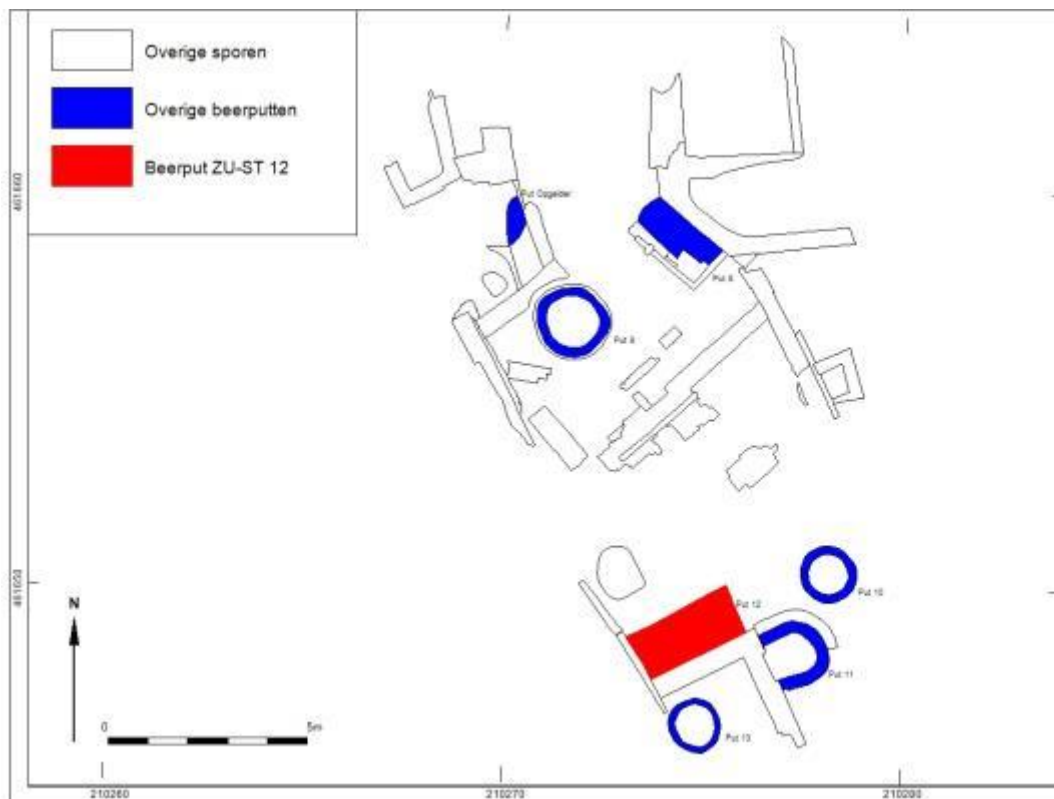
⁴⁷ Mededeling Michel Groothedde, 18-04-2019.

⁴⁸ Bitter 2009, 66.

⁴⁹ Bartels 1999, 30.

Afb 3: De locatie van beerput ZU-ST 12, weergegeven op de kadastrale kaart van Zutphen uit 1832.

Afb 4: Gedigitaliseerde veldtekening met de ligging van beerput ZU-ST 12 ten opzichte van overige beerputten en funderingen.

3.6.2 Opbouw

Bij aanvang van het onderzoek stond ZU-ST 12 bekend als een dumping die afkomstig was uit een andere beerput. Dit werd gedacht omdat het glaswerk en de kleipijpen in een vrij strakke periode gedateerd konden worden die overeenkomt met de bewoningsperiode van de familie Op ten Noort. Daarnaast gebeurde het wel vaker dat bij het legen van een beerput de inhoud elders op het terrein in een kuil werd gedumpt.

Na het bestuderen van de veldtekeningen is het echter aannemelijker dat het hier gaat om een op zichzelf staande beerput, in plaats een afvalkuil met de inhoud van een gelegeerde beerput. De randen en hoeken die ZU-ST 12 omlijnen zijn heel strak, recht en netjes, iets wat niet overeenkomt met een afvalkuil. Het is goed mogelijk dat deze rechthoekige kuil een beerput was met een houten bekisting, aangezien er geen sporen van stevig bouw materiaal zijn aangetroffen (zoals bakstenen of dakpannen). De reden dat er geen bekisting of behuizing is teruggevonden, kan dan zijn dat het hout, dat de bekisting vormde, is vergaan door gebrek aan de juiste conserveringscondities in de grond en een lage grondwaterspiegel. Over de beerput kan een houten constructie hebben gestaan als een soort afscherming van de beerput toen deze nog in gebruik was.

Tijdens de opgravingen in '96 en '97 is ervoor gekozen om geen coupe tekening van beerput ZU-ST 12, omdat het ging om een laag van 20 cm dikte. Door de keuze die toen is gemaakt, is het lastig om de stratigrafie van de beerput te beschrijven. Dit moet namelijk worden gedaan aan de hand van aantekeningen op de veldtekening van werkput 2, vlak 1. De bovenste vondstlaag bestaat uit V201, de stratigrafie van deze laag is deels een mengeling van bruinig zand met plaatselijk zwarte grond waar concentraties scherven en klein botmateriaal in voorkomen. Daaronder bevindt zich V281 die een grijs-zwarte laag vormt bovenop V284 dat bestaat uit berige grond. De onderste laag heeft een diepte van 10 cm en bestaat uit V281 en V284 samen, maar heeft wel een ander nummer gekregen, namelijk V413.

Hoofdstuk 4 – Keramiek

Keramiek is de materiaalcategorie die vroeger een prominente plaats tijdens het dagelijks leven innam. Het koken van voedsel gebeurde door middel van keramische vormen, evenals het bereiden en het opdienen ervan. Daarnaast werd dit materiaal bijvoorbeeld ook als verpakkingsmateriaal gebruikt. Mineraalwater werd verkocht in speciale mineraalwaterflessen van steengoed, zelf werd door de doctor meegegeven in zalfpotjes en aardbeien werden verkocht in zogenaamde aardbeienkoppen. Kortom, vormen van keramiek werden overal voor gebruikt.

Hoewel veel vormen (denk hierbij vooral aan kook-, bak- en braadpannen) vanaf de Middeleeuwen in metaal te verkrijgen waren, deed dit niet af aan de keramische productie ervan. Metaal was erg kostbaar en duur, waardoor de gemiddelde burger dit niet kon betalen. Daarmee vergeleken waren de aardewerken voorwerpen relatief goedkoop in de aanschaf en makkelijk te verkrijgen.⁵⁰

4.1 Verschillende typen keramiek

Onder de noemer 'keramiek' bestaan verschillende soorten baksels. Deze baksels hebben elk hun unieke kenmerken. Om het onderscheid tussen de verschillende bakseltypen duidelijk te maken, volgt er een schema (tabel 2) met baksels binnen dit onderzoek en waaraan ze aan herkend kunnen worden.

Bakseltype	Kenmerken
Steengoed	Zeer hard gebakken klei waardoor deze versinterd. Dit resulteert in een hard baksel dat tot wel 98% waterdicht is. Dikte van de scherf varieert tussen 3 mm en 5 mm, maar kan uitschieten tot 2 cm (vooral bij grote voorraadpotten). De kleur van de scherf kan variëren van licht grijs tot donker grijs of een bruine kleur, dit is afhankelijk van het productiecentrum. Voornamelijk gesloten vormen, zoals kannen, pullen en bekers. ⁵¹
Industrieel steengoed	Net als steengoed zeer hard gebakken klei waardoor deze versinterd. Het resultaat is een hard en vrijwel waterdicht baksel. Gladdere scherf ten opzichte van steengoed waarbij de draairingen vaak nog voelbaar zijn. Dikte van de scherf varieert tussen 1,5 mm en 4 mm. Baksel kan grijs, lichtgrijs, vaalwit, grijsgrauw of bruin zijn en is egaal van kleur. ⁵² Naast gesloten vormen ook open vormen, zoals borden en schalen.
Roodbakkend aardewerk	Over het algemeen zacht gebakken klei waardoor er een poreus baksel ontstaat, al loopt de kwaliteit van het baksel sterk uiteen. Vaak is er een magering aan de klei toegevoegd ter versteviging van de klei. De scherf heeft een dikte tussen de 3 mm en 7 mm. Zeer dikke scherven van een ruime cm komen ook voor, maar zijn erg sporadisch. Baksel is vooral te herkennen aan de kleur, deze varieert van lichtbruin tot beige en fel rood tot oranje. ⁵³ Vrijwel alle bestaande vormen konden van roodbakkend aardewerk gemaakt

⁵⁰ Klijn 1995, 33-34.

⁵¹ Berends/Vermeulen 2017, 8-15.

⁵² Bartels 1999, 87.

⁵³ Bartels 1999, 105.

	worden, hierdoor is het vormenspectrum erg groot. Dit type aardewerk was vooral populair als kook-, eet-, en schenkgerei. ⁵⁴
West-Duits aardewerk	Kan aangezien worden voor 'normaal' roodbakkend aardewerk, maar heeft een aantal specifieke kenmerken. Het belangrijkste kenmerk is de versiering, deze bestaat vooral uit herhalingen van gele en groene versieringen van slib. Ook is op het West-Duitse aardewerk nooit uitwendig glazuur aangebracht. ⁵⁵
Witbakkend aardewerk	In veel opzichten te vergelijken met het roodbakkende aardewerk, het baksel is aan de zachte kant. Vaak is er een magering toegevoegd aan de klei ter versteviging. Ondanks de naam 'witbakkend aardewerk' zijn slechts een aantal soorten echt wit te noemen. De rest kan een kleur hebben die varieert van krijtwit, grijswit tot geel-oranje ⁵⁶ , beige, lichtbruin, roze wit en oker. ⁵⁷ Veel van de vormen die in roodbakkend aardewerk werden vervaardigd, werden ook in witbakkend aardewerk gemaakt.
Majolica	Baksel is vrij grof en broos. Ter versteviging van de klei is magering toegevoegd, al is deze zo fijn dat het niet waarneembaar is. De scherf is dikwandig. De kleur van het baksel kan sterk variëren tussen rood, oranje en geel-wit. ⁵⁸ De twee belangrijkste kenmerken van majolica zijn: <ol style="list-style-type: none"> 1. Drie kleine baklittekens aan de bovenkant van het voorwerp die veroorzaakt zijn door een proen. 2. Er zijn twee verschillende soorten glazuur gebruikt, loodglazuur aan de onderkant van het voorwerp en tinglazuur aan de bovenkant. Het vormenspectrum bestaat voornamelijk uit tafelgerei, dit komt doordat dit type aardewerk niet hittebestendig is.
Faience	Lijkt sterk op majolica, maar heeft een fijner en dunner baksel. Dit komt door mergel en/of kalk toe te voegen aan de klei. ⁵⁹ De kleur van het baksel wit tot geel-wit. De twee belangrijkste kenmerken van faience zijn: <ol style="list-style-type: none"> 1. Drie kleine baklittekens aan de onderkant van het voorwerp die veroorzaakt zijn door een proen. 2. Op zowel de boven-, als de onderkant is tinglazuur aangebracht. Nog een verschil tussen majolica en faience is dat faience glansde als echt Aziatisch porselein. Het vormenspectrum bestaat voornamelijk uit tafelgerei, dit komt doordat dit type aardewerk niet hittebestendig is.
Aziatisch porselein	Het baksel is niet door middel van gewone klei gemaakt, maar door een samenstelling van speciale grondstoffen. Het baksel wordt zeer hard gebakken waardoor deze verglaasd. Dit resulteert in een fijn en waterdicht baksel met een dikte die varieert tussen 2 mm en 5 mm ⁶⁰ , maar kan soms zo dun zijn dat het licht door laat. Het baksel

⁵⁴ Berends/Vermeulen 2017, 16.

⁵⁵ Berends/Vermeulen 2017, 22.

⁵⁶ Bartels 1999, 147.

⁵⁷ Berends/Vermeulen 2017, 27-29.

⁵⁸ Bartels 1999, 201.

⁵⁹ Berends/Vermeulen 2017, 31.

⁶⁰ Bartels 1999, 189.

	is vrijwel altijd wit (soms iets grauwer) van kleur met een kobaltblauwe beschildering. ⁶¹ Vormen bestaan vooral uit borden, kommen, koppen, schotels en siervoorwerpen.
Industrieel rood	De term 'industrieel rood' omvat alle roodbakende keramieksoorten die door middel van een mal zijn vervaardigd. Het gaat om een heel hard gebakken baksel, bijna net zo hard als steengoed. De scherf is relatief dun, van 1,5 mm tot 4 mm dik en heeft een oranje tot oranjerode kleur. De meest voorkomende vormen zijn theepotten, deksels, kommen en thee- en koffiezeven. ⁶²

Tabel 2: Overzicht van de aangetroffen bakseltypen en hun kenmerken.

4.2 Versiering

Versieringen op aardewerken objecten konden op verschillende manieren worden aangebracht. Elke techniek uit zich op een andere manier. Hieronder worden de meest voorkomende versieringen (of versieringstechnieken) in het kort uitgelegd.

Engobe

Engobe is een wat dikker kleipapje dat aangebracht wordt op een voorwerp voordat het gebakken wordt. Voorwerpen kunnen zowel sporadisch als geheel hiermee bedekt zijn. Wanneer een object maar sporadisch is gedecoreerd met engobe, zijn vaak druppels waar te nemen die langs de klei naar beneden zijn gezakt en zo strepen achterlaten. De engobe heeft een bruine of paarse kleur. Deze versieringstechniek wordt voornamelijk aangetroffen op steengoed.

Blos

Nog een versiering dat op steengoed wordt aangetroffen is zogenaamde blos. Dit was een gevolg door het gebruik van hout als brandstof voor de ovens. Wanneer hout verbrandt, ontstaat er as. Door lichte tocht vliegt het as door de oven en slaat neer op de voorwerpen. Het as van verbrand hout bevat stofjes die glas of een glazuur kunnen vormen. Wanneer er langdurig gestookt wordt laat het as glasdruppels of rood-oranje blos achter.⁶³ In eerste instantie is blos vaak onbedoeld verkregen, maar later expres veroorzaakt.

De ringeloor

Een ringeloor is een voorwerp waarmee een bepaalde versiering wordt aangebracht op aardewerk voordat het gebakken wordt. Het voorwerp bestaat uit een bakje van aardewerk waaraan een hol stukje riet is bevestigd. Varianten waarbij het bakje bestaat uit een koehoorn met een afgezaagde punt komen ook voor. Het bakje (of de hoorn) wordt gevuld met een dun kleipapje in een andere kleur dan de klei van het te versieren voorwerp. Een voorwerp dat gemaakt is van roodbakende klei wordt dus versierd met een kleipapje van witbakende klei. Andersom kan ook, al komt dat minder vaak voor. Het kleipapje gaat vervolgens door het holle rietje heen en wordt zo aangebracht op het aardewerken voorwerp. Vooral cirkels en spiralen zijn voor de hand liggende motieven.⁶⁴

⁶¹ Bartels 1999, 183.

⁶² Berends/Vermeulen 2017, 54.

⁶³ Bartels 1999, 54.

⁶⁴ Klijn 1995, 22.

Slib-krastechniek

Deze versieringstechniek wordt ook wel 'sgraffito' genoemd. Hierbij wordt een voorwerp waarvan de klei vrijwel droog is, bedekt met een kleipap met een andere kleur. Daarna wordt met een puntig houtje figuren getekend in de kleipap, de lijnen van de figuren worden tot op de ondergrond weggekrast. Een variatie hierop is de zogenaamde slib-schaaftechniek, dat hetzelfde principe aanhoudt als de slib-krastechniek. Het verschil is dat in plaats van lijnen, grotere delen van de kleipap worden weggeschaafd. In beide gevallen ontstaat na het glazuren en bakken een tekening in twee verschillende kleuren. Door het toevoegen van één of meer metaaloxiden, kunnen er verschillende kleuren worden toegevoegd.⁶⁵

Stempel- en oplegwerk

Versieringen op aardewerk kunnen door middel van een stempel in het aardewerk gedrukt worden. Bij oplegwerk wordt eerst een stukje klei in een mal gedrukt en vervolgens op het te versieren voorwerp aangebracht. Beide versieringstechnieken zorgen voor een verandering in het reliëf van het voorwerp. Veel stempels en mallen zijn van klei gemaakt en gebakken door de pottenbakker zelf. De motieven werden regelmatig van bestaande objecten gekopieerd door een negatief te maken van een vrucht, een stukje gietwerk of van houtsnijwerk.⁶⁶

Kleuren

Zoals eerder al werd vermeld, kunnen er door toevoeging van één of meerdere metaaloxiden aan de kleipap (of het glazuur) verschillende kleuren ontstaan. Hieronder volgt een overzicht (tabel 3) van welk effect de verschillende metaaloxiden hebben op de kleur.

Metaaloxide	Kleur
IJzeroxide	Rood-oranje/bruin
Kobaltoxide	Kobaltblauw
Koperoxide	Groen
Mangaanoxide	Zwart/(donker)paars
Antimoon(oxide)	Geel

Tabel 3: De kleureffecten van verschillende metaaloxiden.

4.3 Glazuur

Glazuur is een dun laagje op keramische objecten dat beschermend en vuilafstotend werkt. Er bestaan meerdere soorten glazuur met elk hun eigen typerende eigenschappen. Hieronder wordt een kort overzicht gegeven van de verschillende soorten glazuur, op welk baksel het werd toegepast en de typerende eigenschappen van de verschillende soorten glazuren.

Zoutglazuur

Zoutglazuur wordt aangetroffen op steengoed baksels. Dit glazuur ontstaat door zout dat als vaste stof in de oven geworpen wordt en verdampt. Vervolgens slaan de zoutdampen neer op de voorwerpen in de oven en vormen zo een glazuurlaag. Aanvankelijk gaat het om een zeer dun laagje, maar tegen eind 15^e en in de 16^e eeuw ontstaan met regelmaat een zeer dikke laag van dit glazuur. Incidenteel kan een groenige waas in het glazuur optreden, maar over het algemeen behoudt het baksel zijn eigen kleur.⁶⁷

⁶⁵ Klijn 1995, 23.

⁶⁶ *Idem*.

⁶⁷ Bartels 1999, 54-55.

Loodglazuur

De bakselgroepen waarop loodglazuur is aangebracht zijn rood- en witbakkend aardewerk. Het wordt gemaakt van fijngewreven loodoxide dat gemengd wordt met een dunne, waterige kleipap. Het glazuurmengsel wordt vlak voor het bakken aangebracht op het voorwerp en verandert tijdens het bakproces in een glasachtige, transparante laag.⁶⁸

Voor aanbrengen van loodglazuur bestaan verschillende technieken: kwasten, sproeien/spetteren en dompelen. Kwasten houdt in dat een voorwerp door middel van een kwast of spatel deels met het glazuur wordt ingesmeerd. Bij de sproei/spettermethode wordt een borstel in het glazuur gedoopt, vervolgens wordt het glazuur met een stokje van de borstel af gestreken. Hierdoor ontstonden er spetters die op het voorwerp neerkwamen.⁶⁹ Deze eerste twee technieken waren erg spaarzaam, omdat de pottenbakkers in het begin van het gebruik van loodglazuur erg zuinig waren op hun grondstoffen. Dit betekent dat het glazuur niet op het gehele voorwerp aangebracht werd, maar alleen op de delen die vies konden worden.⁷⁰ Nog een derde techniek voor het glazuren van een voorwerp, is de dompelmethode. Hierbij werd het voorwerp ondergedompeld in het loodglazuur, waardoor het gehele voorwerp werd geglaazuurd. Dit vond plaats aan het einde van de 16^e eeuw.⁷¹

Het gebruik van loodglazuur heeft een aantal voordelen. Het rood- en witbakkende aardewerk zijn poreuze baksels, maar door het aanbrengen van loodglazuur worden ze waterdicht en zijn de voorwerpen makkelijk schoon te maken. Ook is loodglazuur hittebestendig, dus ideaal om aan te brengen op voorwerpen die gebruikt worden om te koken. Daarnaast zag het door het glimmende uiterlijk aantrekkelijk uit, waardoor het waarschijnlijk beter te verkopen was.⁷²

Tinglazuur

Tinglazuur vinden we terug op zowel majolica als faïence en bestaat uit twee verschillende grondstoffen, lood en tin. Het produceren van tinglazuur was een heel proces waarbij de tin en het lood samen werden gesmolten. Voor het volledige proces kan verwezen worden naar M. Bartels (1999: 'Steden in scherven'), hier wordt op blz. 202 beschreven hoe bij één van de productiecentra het tinglazuur werd vervaardigd.

Het tinglazuur is ondoorzichtig en werd voor het bakken aangebracht op het voorwerp. Het zorgde voor een witte ondergrond waarop vervolgens in kleur een voorstelling of motief geschilderd kon worden.⁷³

Hoewel het tinglazuur als mooi beschouwd werd, had het één heel belangrijk nadeel: het glazuur was gevoelig voor hitte. Voorwerpen met tinglazuur waren dus ongeschikt voor koken en komen vooral voor als tafelgerei.⁷⁴

Veldspaatglazuur

Dit glazuur wordt gebruikt om porselein te glazuren en is samengesteld uit as van dennenbomen en veldspaat, vandaar ook de naam 'veldspaatglazuur'. De objecten konden in het glazuur gedoopt worden of werden met behulp van een buis van bamboe ermee bespoten.⁷⁵ Na het bakken zorgde het glazuur voor een transparant, glasachtig laagje over het voorwerp.

⁶⁸ Klijn 1995, 23.

⁶⁹ Bartels 1999, 107.

⁷⁰ Klijn 1995, 24.

⁷¹ Bartels 1999, 107.

⁷² Klijn 1995, 24.

⁷³ Klijn 2003, 13.

⁷⁴ Berends/Vermeulen 2017, 35.

⁷⁵ Bartels 1999, 184.

4.4 Vormen en hun functies

Voor de vele verschillende keramiekvormen zijn definities vastgesteld. Deze beschrijvingen worden gehanteerd in het Deventer-systeem. In het catalogusdeel van M. Bartels (1999: 'Steden in scherven', blz. 521 t/m 526) zijn de beschrijvingen van veel vormen te vinden. Hieronder volgt een overzicht (tabel 4) van de vormen die zijn aangetroffen tijdens het onderzoek van het aardewerk van beerput 12. De beschrijvingen volgen de definities die in de publicatie van M. Bartels (1999: 'Steden in scherven') is terug te vinden.

Vorm	Beschrijving
Bord	(schoteltje, bloempotschotel) Een ronde, vlakke vorm. De diameter is veel groter dan de hoogte, maar de diameter kan wel een bepalende factor zijn voor de functie. Kan voorzien zijn van standwerk, zoals een standring of standvoet. Bij een schoteltje hoort altijd een kop. Een bord is geen schaal, plooischotel of kom. De verhouding tussen hoogte en breedte is 1:4.
Deksel	Zelfde als de vorm 'bord', maar dan omgekeerd en zonder standwerk. Wel is de vorm voorzien van additieven en is bedoeld voor het afsluiten van halfopen vormen, zoals een grape. Een bord kan als deksel zijn gebruikt en andersom, dit wordt ook wel een dubbelfunctie genoemd. Een deksel is geen tonpotdeksel of dover.
Grape	Een grape is een halfopen vorm met drie (of meer) poten en heeft een kookfunctie. Meestal gaat het om een ronde vorm, maar kan incidenteel ook ovaal zijn. Een grape kan van verschillende additieven zijn voorzien, zoals één of meer oren, een steel of een hengsel. Een grape is geen bakpan, steelkom of terrine.
Kan	(drink-, schenk-, kookkan) De primaire functie van een kan is schenken of drinken, daarnaast kan het secundair een kookfunctie hebben gehad. Een kan is open aan de bovenkant en heeft altijd één oor (bij twee oren wordt het een kruik), maar nooit poten. Wel is een kan voorzien van standwerk. Wanneer een kan gebruikt is voor het koken, heeft deze vaak een schenkclip of tuit. Een kan die een te hoge of smalle hals heeft om makkelijker uit te drinken, wordt een fles. De verhouding tussen de breedte en hoogte kunnen zeer variëren.
Nikker	(speelgoed) Kleine, massieve, ronde vorm van ongeveer 1 cm doorsnee. Een nikker is geen kogel.
Kom	(teil, bekken, bak) Een halfopen ronde vorm, voorzien van standwerk. De breedte van de vorm is groter dan de hoogte. De verhouding hoogte : breedte is ongeveer 1:4 met een minimale diameter van 14 cm. Een kom is niet bedoeld om mee te koken, dus geen kookfunctie. Een kom is geen bord, mand, schaal of vuurklok.
Komfoor	(rechaud) Een halfopen vorm waarop een ander voorwerp gezet kan worden dat verwarmd moet worden of warm moet blijven. Hierbij wordt dan een gloeiend kooltje of turf in de komfoor geplaatst. Een komfoor heeft nokken op de bovenkant van de rand waarop het te verwarmen voorwerp geplaatst kan worden. De zijkant van de komfoor zijn van ventilatiegaten of nokken voorzien waar lucht door kan stromen. Een komfoor heeft additieven en standwerk. Een komfoor is geen stoof.
Kop	(papkop, eetkom) Een kop is een diepe, ronde vorm die halfopen is. De hoogte is groter dan de diameter. De diameter is maximaal 14 cm. Het formaat en baksel van de kop bepalen de functie. Zo is een kop

	van porselein (bijvoorbeeld p-kop-1) bedoeld om thee uit te drinken, terwijl een kop van roodbakkend aardewerk zowel een eet- als drinkfunctie kan hebben gehad. Hierbij is het type gebonden aan de functie. Een kop kan één of meer oren hebben. Regelmatig heeft een kop een bijbehorend schoteltje (bord). Een kop is geen beker.
Lekschaal	Een bord dat met gaten is doorboord waarop liggende producten kunnen uitlekken. De gaten hebben een regelmatige afstand tot elkaar. Meestal is een lekschaal voorzien van additieven en standwerk. Een lekschaal is geen zeef of vergiet.
Miniatuur/miniatureservies	(poppengoed, speelgoed) Een miniatuur is een kopie van een gebruiksvoorwerp van menselijke maat. Omdat hier gaat om kleine kopieën en niet om de grotere vormen die echt om hun functie gebruikt worden, is ervoor gekozen alle miniatuur-voorwerpen van alle vormen en baksels onder te brengen in de categorie miniatuur/miniatureservies. Aan de hand van typenummers en de catalogus wordt de verdere vorm duidelijk.
Plooi bord/plooi schotel	(schulpschotel, knorrenschotel, waaierschotel) Een bord dat als versiering een regelmatig golvend reliëf heeft. Dit reliëf bestaat uit brede, dunne en/of verspringende plooien. Net als een bord heeft een plooi bord een ronde vorm en is meestal voorzien van een standring.
Steelekom	Een halfopen vorm die zowel met als zonder standwerk voorkomen. Een stelekom is altijd voorzien van een steel en heeft vaak een schenklip. De verhouding tussen de hoogte en de breedte is ongeveer 1:4. Een stelekom is dieper dan een bakpan.
Test	(vuurtest) Een halfopen vorm met additieven en standwerk. Net als bij een komfoor kan hierin een vuurkooltje geplaatst zijn. Testen komen geglazuurd en ongeglazuurd voor en kunnen een ronde, vierkante, recht- of veelhoekige vorm hebben. Een test kan in een stoof geplaatst worden. Grapen kunnen als test gebruikt zijn geweest, net als kommen met of zonder poten.
Theepot	(trekpot, koffiepot/ketel, chocoladepot/ketel) Een gesloten vorm waar een warme drank uit geschonken wordt. Een theepot heeft een bolle vorm en is voorzien van een tuit, een oor en een deksel. Soms hoort er een zeef bij, maar veel theepotten hebben inwendig een zeef in de vorm van een paar gaatjes bij de aanhechting van de tuit. Theepotten kunnen voor verwarming op een stoof of komfoor geplaatst worden. theepotten bestaan in verschillende vormen en komen voor vanaf het begin van de 17 ^e eeuw.
Vergiet	Een kom dat met gaten is doorboord waarin producten kunnen uitlekken. De gaten hebben een regelmatige afstand tot elkaar. Meestal is een vergiet voorzien van additieven en standwerk. Een vergiet is geen zeef of lekschaal.
Zalfpot	(albarello, apothekerspot, standpot) Een halfopen vorm met een cilindrisch uiterlijk en een opening aan de bovenkant. De zijkant van de zalfpot is recht opgaand of licht uitstaand. Over het algemeen heeft een zalfpot een standvlak of standvoet, maar sporadisch komen standringen of zielen ook voor. Additieven zijn zeldzaam en in een enkel geval is een zalfpot gedecoreerd. Dit kan zijn met een aanduiding van de inhoud ervan.

Tabel 4: Beschrijvingen van de aangetroffen vormen volgens M. Bartels (1999: 'Steden in scherven').

4.5 Aangetroffen keramiek in beerput 12

In de deze paragraaf wordt het keramisch materiaal uit beerput ZU-ST 12 beschreven, het gaat hierbij om zeker 217 voorwerpen (Minimum Aantal Exemplaren of MAE). Om de beschrijving hiervan overzichtelijk te houden, zijn deze exemplaren onderverdeeld in verschillende functiegroepen. De gebruikte functiegroepen zijn als volgt: keukengerei, tafelgerei, kamergerei en overig. Onder het keukengerei vallen vormen die gebruikt zijn voor het bereiden en het koken van eten (grape, vergiet), maar ook vormen die gebruikt zijn voor opslag of transport (potten, deksels). Bij het tafelgerei kunnen voorwerpen ingedeeld worden die gebruikt zijn voor het serveren van eten of als eetgerei (borden, kommen), drinkgerei (koppen, bekers) en schenkgerei (theepotten, kannen). De functiegroep kamergerei bestaat uit vormen die bijgedragen hebben aan het wooncomfort, zoals verwarmen (test, komfoor), maar ook het leven aangenamer maakten door vermaak (miniaturen, speelgoed zoals knikkers) en tot slot vormen die bijdragen aan sanitair en verzorging (zalfpotjes). Tot de groep overig worden voorwerpen gerekend die niet bij de voorgaande functiegroepen ingedeeld kunnen worden (bloempot). Tabel 5 geeft van alle relevante bakseltypen het MAE weer en hoeveel procent dat is van het totaal, in tabel 6 wordt hetzelfde weergegeven, maar dan van de verschillende functiegroepen.

Bakseltype	MAE	Percentage
Steengoed zonder oppervlaktebehandeling (S1)	9	4,4%
Steengoed met oppervlaktebehandeling (S2)	9	4,4%
Industrieel steengoed (S3)	1	0,5%
Roodbakkend aardewerk	60	29,6%
Witbakkend aardewerk	5	2,5%
West-Duits roodbakkend aardewerk	11	5,4%
Majolica	3	1,5%
Faience	85	41,9%
Aziatisch porselein	18	8,9%
Industrieel rood	2	1,0%
Totaal	203	100%

Tabel 5: Bakselgroepen uit ZU-ST 12.

Functiegroep	S1	S2	S3	R	W	DW	M	F	P	IR	Totaal	Percentage
Keukengerei				16	1	1					18	8,9%
Tafelgerei	5	6	1	1	1	10	3	84	18	2	131	64,5%
Kamergerei	1			19	2						22	10,8%
Overig				4							4	2,0%
Indetermineerbaar	3	3		20	1			1			28	13,8%
Totaal	9	9	1	60	5	11	3	85	18	2	203	100%

Tabel 6: Functiegroepen uit ZU-ST 12.

4.5.1 Keukengerei

Wat meteen opvalt bij het keukengerei is dat er maar weinig (bijna geen) kookgerei is aangetroffen. In totaal zijn er vijf grappen aangetroffen. Hiervan kan er één gedetermineerd worden als r-gra-145 (cat.nr. 5), al is deze determinatie twijfelachtig, omdat het exemplaar niet archeologisch compleet is. Het typenummer is bepaald op basis van de rand en de bolling van de wand. De andere vier grappen zijn sterk gefragmenteerd.

Naast de grappen zijn drie steelkommen aangetroffen die ook onder het kookgerei vallen. Hierbij gaat het om twee steelkommen met het type r-stk-3, één hiervan is archeologisch compleet (cat.nr. 10). Bij de tweede gaat het om een exemplaar dat precies in tweeën is gebroken, maar net niet meer aan elkaar past. Dit type steelkom heeft een brede rand met daarin een kleine schenklip, een korte steel ter hoogte van de rand en aan de onderkant drie pootjes om op te staan. Deze steelkommen zijn te dateren tussen 1700 en 1750.⁷⁶ Aan het derde exemplaar is geen typenummer te koppelen, want deze bestaat uit twee scherven, een randscherf en een steel. De steel is ongeglazuurd, maar zit aan een stukje rand vast die inwendig wel geglazuurd is. Ook hier zit de steel op gelijke hoogte als de rand en de randscherf heeft ook een brede rand, het derde exemplaar heeft dus veel weg van de vorige twee steelkommen. Door de overeenkomsten tussen de steelkommen, is het mogelijk dat deze op hetzelfde moment zijn aangeschaft.

Over het algemeen kan aangenomen worden dat breekbare voorwerpen die iedere dag gebruikt werden, het eerst sneuvelden en daardoor in grotere getale aanwezig zijn in het vondstmateriaal.⁷⁷ Kookgerei past bij de beschrijving van voorwerpen die elke dag intensief gebruikt worden, het zou dan logisch zijn dat hier grote hoeveelheden van terug te vinden zijn in een beerput. Daarom is het dan ook opmerkelijk dat er zo weinig kookgerei is aangetroffen in beerput 12. Dit zou te maken kunnen hebben met de opkomst van metalen/gietijzeren kookvormen.⁷⁸ Dit materiaal was duur en erg kostbaar, het is onwaarschijnlijk dat het zomaar weggegooid zou worden bij slijtage of een breuk. In plaats daarvan is het aannemelijker dat deze metalen vormen werden omgesmolten en voor iets anders werden gebruikt.

Grote kommen, zoals r-kom-1 (cat.nr. 8), zullen vooral gebruikt zijn bij het bereiden van voedsel in de keuken. Dit type kom heeft een wat dikkere scherv, staat op een standring en heeft twee dikke worstoren die horizontaal ter hoogte van de rand zijn geplaatst. Bij het exemplaar dat is aangetroffen in ZU-ST 12 zijn beide oren afgebroken, maar de aanhechting van één oor is nog zichtbaar. Op de rand is uitwendig een versiering van slib aangebracht in de vorm van onderbroken 'meanders'. Inwendig is een versiering aangebracht die bekend staat als 'marmergoed'. Hierbij is de binnenkant van het te versieren voorwerp bedekt met een laagje gele slib, waarop druppels bruine slib worden aangebracht. Vervolgens wordt (waarschijnlijk met een stokje of stukje riet) de druppels bruine slib door de gele slib 'getrokken'. Het resultaat is een versiering die lijkt op door elkaar geroerde gele en bruine vla.⁷⁹ Dit exemplaar is te dateren tussen 1716 en 1776.⁸⁰ Van eenzelfde soort kom, maar wat kleinere uitvoering, is nog een exemplaar aangetroffen. Helaas valt daar geen typenummer aan toe te kennen, aangezien het gaat om een viertal scherven (drie randscherven en één wandscherf). Wel tonen de scherven dezelfde versieringen als het vorige exemplaar.

⁷⁶ Gawronski 2012, 275 (cat. 980).

⁷⁷ Bitter 2009, 69.

⁷⁸ Klijn 1995, 33.

⁷⁹ Berends/Vermeulen 2017, 25.

⁸⁰ Berends 2012, 81 (cat. 37).

Nog een vergelijkbare kom, maar dan van Duitse herkomst, is dw-kom-1 waarvan er één exemplaar is aangetroffen (cat.nr. 18). Deze lijkt in veel opzichten op r-kom-1: de scherf is wat dikker en de kom staat op een standring. Ook aan deze kom zijn twee oren op horizontale wijze bevestigd tegen de rand. In plaats van worstoren, heeft dit type twee brede lintoren. Daarnaast ligt de datering hierbij iets eerder, tussen 1670 en 1710.⁸¹ Deze kom is versiert door middel van de slib-krastechniek. In de slib zijn concentrische cirkels gekrast met daarin een afbeelding van een plant, waarvan de bladeren zijn 'ingekleurd' met bruine en groene slib.

Het West-Duitse aardewerk (DW) komt hoogstwaarschijnlijk allemaal uit Ochtrup. Dit is een Duits dorpje vlak over de grens bij Enschede, hierdoor kon dit aardewerk snel en eenvoudig naar Nederland geëxporteerd worden. Doordat Ochtrup relatief dichtbij ligt, was het aardewerk dat daar vandaan kwam mogelijk goedkoper, makkelijk en in grotere hoeveelheden te verkrijgen. Dit in tegenstelling tot andere Duitse typen aardewerk als het Werra en Weser aardewerk, dat geproduceerd werd langs de gelijknamige rivieren verder in het oosten van Duitsland. Dit aardewerk werd over de rivieren naar het noorden vervoerd en daar via schepen naar Nederland gebracht en zo geïmporteerd.⁸²

Tussen het keukengerei zijn ook fragmenten van in totaal twee vergieten aangetroffen, een van roodbakkend en een van witbakkend aardewerk. Het witbakkende exemplaar bestaat uit drie scherven (twee randscherven en één wandscherf) en kan het meest geïdentificeerd worden met w-ver-2. Het baksel is relatief dun en zowel in- als uitwendig voorzien van een groen glazuur. Aan het roodbakkende exemplaar is geen typenummer te koppelen.

Er zijn twee scherven (één randscherf en één bodemscherf) van een lekschaal gevonden. Het gaat hierbij wel duidelijk om twee exemplaren, aangezien het ene fragment een wat gelig uiterlijk heeft ten opzichte van het andere fragment dat een donkerbruine keur heeft. Ook is de wat gelige scherf wat dunner dan de andere.

Borden worden vaak onder tafelgerei ingedeeld, maar wat diepere borden kunnen ook goed gebruikt zijn in de keuken bij het bereiden van voedsel. Van een bord met typenummer r-bor-3 is een groot stuk randfragment terug gevonden, met een doorsnee van 42 cm. Dit type bord staat op een standring en de scherf is wat aan de dikke kant. Van een vergelijkend bord, waarvan het typenummer niet is vast te stellen, is ook een randfragment aangetroffen. Deze is wel wat kleiner in uitvoering, 22 cm in doorsnee. Beide exemplaren zijn van het 'marmergoed'.

Verder is er nog een randfragment van een deksel aangetroffen. Hieraan is helaas geen typenummer te koppelen. Waarschijnlijk is deze deksel gebruikt in de opslag om voorraadpotten af te sluiten, maar het zou ook gebruikt kunnen zijn op een grape tijdens het koken.

⁸¹ Bartels 1999, 784 (cat. 909).

⁸² Mededeling Michel Groothedde, april 2018.

4.5.2 Tafelgerei

In de beerput is een grote hoeveelheid aan borden aangetroffen, naast de twee borden die onder het keukengerei geplaatst kunnen worden, gaat het om 91 exemplaren. Een aantal van deze borden vallen onder het West-Duitse aardewerk, drie ervan kunnen gedetermineerd worden als dw-bor-1 (cat.nr. 16 en 17). Dit type borden staan op een duidelijke standring, een wat dikke scherf en een stevige rand. Twee van deze borden hebben een ruime doorsnee van ongeveer 30 cm, de derde is iets kleiner. De twee grotere exemplaren hebben een vergelijkbare versiering van concentrische cirkels van gele slib met daarin herhalingen van motieven in gele en groene slib. Het kleinere exemplaar is versierd door middel van de slib-krasmethode. De ondergrond is van gele slib waarin concentrische cirkels en golven zijn gekrast. In het midden van het bord is een figuur van een kip/haan ingekrast dat met groen is geaccentueerd. Daarnaast zijn zes vergelijkbare borden aangetroffen. Hieraan kunnen geen typenummers gekoppeld worden, maar op basis van de randscherven is de kans groot dat deze van hetzelfde type zijn als de vorige drie (dw-bor-1). Vermoedelijk zijn dit soort borden gebruikt voor het opdienen van voedsel, hierbij is het bord met de afbeelding van een kip/haan mogelijk gebruikt voor het opdienen van kip- of hanenvlees.

Er zijn ook drie grote majolica borden aangetroffen, waarvan er een geen versiering vertoont. De afmetingen van exemplaren zijn rond de 31 cm in doorsnee. Vanwege de grootte van deze borden, worden ze gezien als borden die gebruikt zijn voor het serveren en opdienen van voedsel.

Tussen het aardewerk uit ZU-ST 12 zijn drie randfragmenten aangetroffen van een groot faience plooibord (zie afbeelding 5). Mogelijk gaat het hier om een f-plo-3, dit type heeft één rij van brede plooiën en is voorzien van een wat hogere standring, maar dit is niet met zekerheid te zeggen. Dit soort grote plooiborden hebben hoogstwaarschijnlijk dienst gedaan als fruitschalen, zoals te zien is op afbeelding 6.

Afb 5: De twee grootste randfragmenten van het aangetroffen plooibord, vermoedelijk van het type f-plo-3.

Afb 6: Schilderij van een vrouw die een appel schilt door Gerard ter Borch, 1650. Op tafel is duidelijk een plooibord te zien dat wordt gebruikt als fruitschaal, dat in dit geval appels bevat.

Naast het grote plooi bord zijn er ook drie kleinere exemplaren aangetroffen, één van het type f-plo-4 en twee van het type f-plo-11. Deze typen zijn, op basis van hun afmetingen, hoogstwaarschijnlijk gebruikt als schotels en kunnen gedateerd worden tussen 1701 en 1778.⁸³ Het exemplaar met typenummer f-plo-4 (cat.nr. 54) heeft een ronde vorm met een diameter van 13 cm, de wand van het plooi bord buigt licht omhoog. In het midden is het exemplaar vlak, maar vanaf de standring bestaat het uit smalle stroken/plooien die vanuit het midden straalsgewijs zijn opgebouwd. Inwendig is een kleurrijke versiering aangebracht: langs de rand in blauw een smalle band en een dunne lijn, daarbinnen blauwe ranken met oranje/rode sprietten. Aan het uiteinde van elke rank bevindt zich een gele bol, dit moet een bloem of stuk fruit voorstellen. Helemaal midden op de spiegel staat een dubbel omlinjnde concentrische cirkel met daarin een bloem, uitgevoerd in blauw met groen.

Bij het andere type plooi bord, f-plo-11 (cat.nr. 55 en 56), bestaat de wand ook uit smalle plooien. Achter de standring buigt de wand omhoog en blijft onder een schuine hoek staan. Wat opvalt is dat dit type geen gewone ronde vorm heeft, maar achthoekig is uitgevoerd. Deze achthoek is het best te zien in de standring. Beide exemplaren hebben dezelfde versiering: langs de rand een blauwe band en florale motieven. Midden op de spiegel staat een vaas met bloemen afgebeeld. Doordat deze exemplaren identiek zijn aan elkaar, wordt ervan uitgegaan dat ze op hetzelfde moment zijn aangeschaft.

De meeste borden (69 exemplaren) zijn gemaakt van het faience aardewerk, hiervan kunnen de meesten gezien worden als eetborden. Veel van deze eetborden zijn onversierd: tien exemplaren van het type f-bor-3, één exemplaar van het type f-bor-19 en van zes exemplaren is het typenummer niet vast te stellen. Het type f-bor-3 hebben een stadvlak dat naar de rand toe wat omhoog buigt. Inwendig heeft dit bord een duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel (zie afbeeldingen 7 en 8). In de catalogus zijn vier van de meest complete exemplaren van dit type opgenomen (cat.nr. 25, 26, 27 en 28). Het is goed mogelijk dat een groot deel van de borden tegelijkertijd is aangeschaft als servies, omdat ze allemaal hetzelfde uiterlijk hebben. Type f-bor-19 (cat.nr. 47) heeft ook een standvlak, maar heeft (anders dan het vorige type) een duidelijke knik tussen spiegel-vlag en is veel platter. Nog iets dat dit type onderscheidt is de breedte van de vlag, deze is zeer breed te noemen.

Afb 7: De rode pijl geeft de spiegel van het bord aan.

Afb 8: De rode pijl geeft de vlag van het bord aan.

De rest van de faience borden (52 exemplaren) zijn voorzien van een versiering. Hiervan zijn nog zestien exemplaren toe te voegen aan type f-bor-3. Een bekende versiering is een blauwe cirkel op de vlag en midden op de spiegel een rozet. Deze versiering wordt op vier borden terug gevonden (cat.nr. 20, 21, 22 en 23) en kunnen gedateerd worden tussen 1716 en 1800.⁸⁴ De andere twaalf hebben verschillende versieringen, een aantal zijn terug te vinden in de catalogus. Een van de exemplaren (cat.nr. 30A en 30B) is zeer gefragmenteerd. Al passen beide delen niet aan elkaar, het is wel duidelijk dat het hier om één exemplaar gaat. Naast deze twee delen in de catalogus, zijn er nog negen losse scherven die aan dit zelfde bord kunnen worden toegekend. Op basis van de versiering is een doorlopend patroon te herkennen van twee rijen met zogenaamde 'compartimenten' (ook wel 'vakken') met in elk compartiment een gestileerde bloem. In het midden van de spiegel staat een cirkel, deze is dubbel omlinjnd met een dunne blauwe lijn. In het midden heeft waarschijnlijk nog een afbeelding bestaan van een grote gestileerde bloem.

⁸³ Bartels 1999, 827-829 (cat. 1076, 1078, 1079, 1083 en 1084).

⁸⁴ Berends 2012, 95 (cat. 76) en Klijn 2003, 60-61 (inv.nr. N.6828 A, N.6828 B en N.7911).

Van één van de borden van het type f-bor-3 (cat.nr. 29) is een scherp terug gevonden bij de beerputinhoud van de familie Opgelder.⁸⁵ Deze familie heeft het pand gekocht van de familie Op ten Noort en bewoonde het pand in de aangrenzende periode van 1744 tot en met 1825. Het bord bestaat uit zes delen die net geen aansluiting hebben tot elkaar, maar aan de versiering is duidelijk te zien dat deze delen samen één exemplaar vormen. Deze versiering bestaat uit een aantal compartimenten met daarin plantaardige motieven. De compartimenten zijn van elkaar gescheiden door middel van krullen en Chinese waaiers, wat laat blijken van Chinese stijlvloeden. In het midden van de spiegel staat een dubbel omliggende cirkel, met daarin een afbeelding die omschreven kan worden als twee Chinese mannen (waarschijnlijk vissers) in een bootje.

Er zijn verschillende manieren waarop een scherp in een andere beerputinhoud terecht kan komen. Het is mogelijk dat een scherp op weg naar de beerput op de grond is gevallen en daar jaren is blijven liggen, om vervolgens gevonden te worden door een lid van het huishouden van de familie Opgelder. De vinder van de scherp zal deze waarschijnlijk weggegooid hebben in de beerput die nu door hen in gebruik was. Nog een andere mogelijkheid is dat ZU-ST 12 inderdaad de inhoud van een geleegde beerput betreft, maar dat die beerput tijdens het legen niet helemaal tot op de bodem is geruimd. Dat kan betekenen dat tijdens de leging van die beerput wat is achtergebleven. Welke van deze situaties hier van toepassing is, is helaas niet te zeggen. De eerst geschetste situatie lijkt aannemelijker aangezien eerder (in hoofdstuk 3, sub paragraaf 3.6.2) is vastgesteld dat ZU-ST 12 geen inhoud van een geleegde beerput bevat, maar een op zichzelf staande beerput moet zijn geweest.

Tussen alle borden met het type f-bor-3 is één exemplaar aangetroffen met paarse beschildering (cat.nr.32) in plaats van het bekende kobaltblauw. Deze versiering bestaat uit een concentrische cirkel langs de randen van de vlag, met daar tussen een aantal driebladen. Een drieblad is een afbeelding dat bestaat uit een takje dat in drieën is gesplitst en elk uiteinde heeft een blaadje. Op de spiegel zijn botanische afbeeldingen van takken en bladeren te zien.

In de beerput zijn vijf exemplaren aangetroffen van het type f-bor-5. In principe is dit type hetzelfde bord als het voorgaande type. Het enige verschil is de breedte van de vlag, deze is bij het type f-bor-5 smaller dan bij f-bor-3. Tot deze vijf exemplaren behoort nog een rozetbord (cat.nr. 35). Daarnaast zijn twee exemplaren aangetroffen die nagenoeg compleet zijn, met een versiering van hoge kwaliteit. Een van deze exemplaren heeft een fijne beschildering van weelderige florale motieven (cat.nr. 33). Hetzelfde motief is aangetroffen op nog een randfragment en is van dezelfde kwaliteit. In eerste instantie zou gedacht kunnen worden dat dit randfragment bij cat.nr. 33 hoort, omdat de rand van het object niet helemaal compleet is. Deze aanname kan echter ontkracht worden, aangezien het randfragment net iets te breed is om er tussen te passen. Dit betekent dat er een tweede bord aanwezig moet zijn geweest met dezelfde versiering, wellicht zijn deze op hetzelfde moment aangeschaft.

Van de volgende typen die als eetbord gezien kunnen worden, is er van elk maar één exemplaar aangetroffen: f-bor-2, dit is een bord met een standvlak en een duidelijke knik op de grens van spiegel-vlag. De andere twee typen borden lijken een beetje op elkaar, beide zijn iets diepere borden met een standing. Het verschil is de overgang spiegel-vlag en de breedte van de vlag. Het ene bord heeft een hele scherpe hoek van de spiegel naar de vlag, ook is de vlag vrij smal met een lichte bolling (f-bor-7). Bij het andere exemplaar is de overgang spiegel-vlag wat soepeler, als een golf of een lichte 'S' vorm (f-bor-10, cat.nr. 42). Deze laatste is wat aan de kleine kant. Aan de versiering is duidelijk aandacht besteed, het betreft florale motieven en krullen.

⁸⁵ Tijdens de uitvoering van dit onderzoek werd op dezelfde werkplaats de beerputinhoud van de familie Opgelder onderzocht door Olger Quint. Hierbij werd aangemoedigd om elkaars materiaal te bekijken met als doel om juist dit soort situaties te ontdekken.

Onder de eetborden is één exemplaar van porselein (cat.nr. 59). Dit type bord staat op een lage standring en heeft een vrij hoog opstaande rand (p-bor-6). Het exemplaar is inwendig versierd met florale motieven, hierbij is gebruik gemaakt van verschillende kleuren blauw. Uitwendig zijn beschilderingen van takken aangebracht op de opstaande rand. Aangezien dat dit bord geen beschadigingen vertoont, afgezien van het feit dat het gebroken is geweest, gaat het hier mogelijk om een sierobject.

Naast alle grote eetborden, is ook een verscheidenheid aan kleinere bordjes aangetroffen. Hoewel deze exemplaren in het Deventer-systeem aangeduid worden als 'bord', kunnen ze meer gezien worden als schotels. Het gaat om een aantal van vijftien exemplaren en zijn bijna allemaal terug te vinden in de catalogus. De vele schotels kunnen onderverdeeld worden in verschillende typenummers, maar wat elk van deze schotels wel met elkaar gemeen hebben, is dat ze allemaal een standring hebben. Het onderscheid wordt vooral opgemerkt in kleine verschillen in de rand. De schotels van faïence zijn in de catalogus terug te vinden van cat.nr. 36 t/m 48, met uitzondering van de eerdergenoemde cat.nr. 42 en 47. Vier schotels zijn van porselein, hiervan zijn er twee opgenomen in de catalogus, te vinden onder cat.nr. 57 en 58. Deze porseleinen schotels kunnen allemaal gedetermineerd worden als type p-bor-1, dit zijn zeer dunwandige schotels op een lage standring waarvan de rand in een vloeiende beweging omhoog buigt en iets naar buiten.

Een van de vier porseleinen schotels is van het zogenaamde 'capucijnerwaar'. Dit is een naam voor porseleinen voorwerpen waarbij aan de buitenkant een egale bruine kleur is aangebracht. De bodem binnen de cirkel van de standring heeft wel de originele kleur van het baksel: wit. Inwendig zijn de voorwerpen binnen deze categorie (net als het andere porselein) wit met blauwe beschildering.⁸⁶

Een ander exemplaar is van het zogeheten 'kraakporselein'. Deze groep porselein is te herkennen aan het flinterdunne baksel, dit is zo dun dat er zelfs licht doorheen valt. Een eerste lading van dit porselein kwam van een Portugese boot dat een Zeeuws schip aanviel. Het schip dat werd aangevallen, besloot de aanvallende boot te enteren en deze naar Middelburg te brengen. De lading die voor een deel uit porselein bestond, werd in 1602 te koop aangeboden en geveild. De naam voor deze groep porselein komt van het type van de boot uit Portugal, dat in het Nederlands 'kraak' werd genoemd.⁸⁷ Dit 'kraakporselein' kan gedateerd worden tussen 1550 en 1645⁸⁸, dit ligt ruim voor de bewoningsperiode van de familie Op ten Noort. Al betekent dit niet dat het kraakporselein niet in hun bezit kan zijn geweest. Porselein was relatief nieuw en mede door de verre herkomst waardoor het geïmporteerd moest worden ook een duur product. Veel oudere porseleinen voorwerpen werden daarom gehouden als zijnde antiek.

Een grote groep borden (23 exemplaren van faïence en 4 van porselein) is alleen van elkaar te scheiden op basis van versiering. De versieringen lopen sterk uiteen, van druk versierde florale decors en tuinen met pagodes en menselijke figuren tot een cirkel van een lauwerkrans met een tekst ('kaas') in het midden (zie afbeelding 9).

Afb 9: Fragment van een bord met een lauwerkrans rond de spiegel. In het midden heeft vermoedelijk het woord 'kaas' gestaan.

⁸⁶ Bartels 1999, 189.

⁸⁷ Bartels 1999, 184.

⁸⁸ Bartels 1999, 186.

Naast eetborden werd er ook veel gegeten uit kommen, al is deze groep eetgerei wel vele malen kleiner. Van deze eetkommen zijn in totaal zes exemplaren aangetroffen: vier van faïence, één van het West-Duitse aardewerk en één van industrieel steengoed (S3). Van de kommen van faïence kunnen er twee gedetermineerd worden als f-kom-1, een hoge kom met op de bodem een rechte en wat hoge standring. De bolling van de kom vormt zich vrij laag, waarna de wand onder een lichte hoek omhoog staat. Het exemplaar dat is opgenomen in de catalogus (cat.nr. 50) vertoont inwendig bonte versieringen met bijna alle mogelijke kleuren: rood-oranje/bruin, blauw en groen. De versiering vertoont botanische motieven met rondvliegende insecten. Uitwendig is het voorwerp voorzien van een egaal bruin/paarse kleur.

Een kom is van het type f-kom-9 en heeft een onversierd oppervlak. Dit type kom heeft een rechte standring, de wand van de kom loopt bijna vanaf de standring onder een lichte hoek omhoog. De rand van is iets dikker en is uitwendig te herkennen aan een ribbel. Aan de rand zijn twee dunne lintoren op horizontale manier bevestigd.

De kom van roodbakend aardewerk heeft duidelijke kenmerken van het West-Duitse waar (cat.nr. 19). Het heeft de stevige, duidelijke standring, is alleen inwendig geglazuurd en heeft een rood-oranje kleur. De vorm ondergaat een flauwe bolling naar boven toe en maakt een wat scherpere bocht waardoor de rand wat naar binnen staat. De maximale diameter, die 14,5 cm bedraagt, bevindt zich dan ook ongeveer een centimeter onder de rand. Voor de inwendige versiering is gebruik gemaakt van de slib-krasversiering. In het gele slib zijn twee concentrische cirkels gekrast. In de binnenste cirkel is met bruin slib een stip aangebracht, tussen de twee ingekraste cirkels en de bovenste ingekraste cirkel en de rand zijn (ook van bruin slib) stippen in een cirkel aangebracht. Het kan hier mogelijk gaan om een nieuw type kom van West-Duits aardewerk, aangezien in het Deventer-systeem bij de West-Duitse kommen maar één typenummer is te vinden, de eerder behandelde dw-kom-1. Wel is onder het roodbakende aardewerk een vergelijkbaar type te vinden. Deze West-Duitse kom lijkt namelijk sterk op de roodbakende kom van typenummer 64 in het Deventer-systeem (r-kom-64). Het verschil is de standring, deze is bij het type r-kom-64 schuin en bij de West-Duitse kom recht. Ook heeft de roodbakende kom twee horizontaal geplaatste worstoren, maar ontbreken deze bij de West-Duitse variant. Dit betekent alleen niet dat er helemaal geen oren in welke vorm dan ook aanwezig zijn geweest op het West-Duitse exemplaar, aangezien de rand van de kom incompleet is.

Bij de kom van industrieel steengoed (cat.nr. 4) gaat het ook om een type dat onbekend is in het Deventer-systeem. Het baksel is wat dik, maar wordt dunner aan de rand van het voorwerp. De beschrijving van de vorm is lastig, aangezien de kom archeologisch incompleet is. De bolling van de kom vormt zich geleidelijk over de wand naar boven als een perfecte bolling, maar de bodem ontbreekt. Het is dus niet duidelijk of de bodem van de kom ook een bolling heeft vertoont of dat deze meer vlak was. Daarnaast is door het ontbreken van de bodem niet met zekerheid te zeggen of dit exemplaar een standring heeft gehad, het zou eventueel op een standvoet of standvlak kunnen hebben gestaan. Op de kom is een versiering aangebracht met behulp van stempels. Een druk motief van verticale lijnen die iets schuin zijn aangebracht, waardoor ze elkaar net kruisen. Rond het midden van de wand is rondom de kom een band van hele kleine guirlandes aangebracht die de verticale strepen doorbreken. Dat de versiering van stempels afkomstig is, is vooral op te merken aan de guirlandes rondom het midden. Op de stempel staan 4 á 5 guirlandes, dit valt op wanneer een stempel iets scheef wordt gezet. Deze kom is te dateren tussen 1725 en 1760, ondanks dat industrieel steengoed vanaf 1700 werd geproduceerd in Engeland en Duitsland, komt deze bakselgroep niet eerder dan 1725 in Nederland voor. Het industrieel steengoed werd vervolgens na 1760 verdrongen door de opkomst van het industrieel wit aardewerk (creamware).⁸⁹

⁸⁹ Berends/Vermeulen 2017, 45.

De groep schenk- en drinkgerei is lang niet zo omvangrijk als het eetgerei. Onder de categorie schenkgerei zijn er twaalf kannen, vijf theepotten en één deksel en als drinkgerei zijn er elf koppen te herkennen. Van de kannen zijn er vijf van onbewerkt steengoed, zes van bewerkt steengoed en één roodbakkende. Bij een groot deel gaat het om enkele fragmenten, maar slechts twee exemplaren zijn daadwerkelijk te determineren. Beide exemplaren zijn vrijwel compleet. De roodbakkende kan (cat.nr. 6) is van het type r-kan-57, dit is een kan die staat op een stevige standring. Langs de buik omhoog wordt de kan steeds breder tot een stevige bolling die de schouder van de kan vormt. De schouder gaat in een vloeiende lijn over naar de hals, de rand van de kan is licht naar buiten gebogen. Op de bolling van de schouder is op verticale wijze een worstoor bevestigd die aansluit op de rand. Recht tegenover het oor heeft een schenkclip gezeten. De kan is volledig geglazuurd, maar is verder onversierd en kan gedateerd worden tussen 1650 en 1675. Deze datering ligt iets voor de gebruiksperiode van de beerput die begint in 1680, waarschijnlijk was deze kan al langer in het bezit van de familie.

Een van de kannen van het versierde steengoed is terug te vinden in de catalogus onder cat.nr. 2, het gaat hier om een kan van het type s2-kan-101. De bodem van de kan bestaat uit een standvlak, van daaruit trekt de wand eerst iets omhoog waarna zich een bolle buik vormt. Vanuit de buik gaat de wand door middel van een soepele versmalling over naar de hals. De rand begint met een knik naar buiten toe en buigt zich vervolgens wat terug omhoog, hierdoor ontstaat er een dekselgleuf. In de rand is een schenkclip gevormd en daar tegenover is op verticale wijze een oor aangebracht. Aan de bovenkant van het oor bevindt zich vlak bij de rand een gat. Dit gat is gebruikt voor het bevestigen van een dekselmontuur. De kan is volledig geglazuurd en vertoont blauwe versieringen in de vorm van een blauwe band rond de bodem, de rand en de bovenkant van het oor. Rond de onderkant van het oor is de versiering van een bloem en daaronder, tussen de bloem versiering en de blauwe band langs de bodem, is de afbeelding van een varen te zien. Op basis van de kleur van het baksel en de versiering, kan de herkomst herleid worden uit Westerwald in Duitsland.

De theepotten zijn onder te verdelen in drie verschillende bakseltypen: één van witbakkend aardewerk, twee van faïence en twee van industrieel rood aardewerk. De exemplaren van het witbakkende aardewerk en het faïence zijn erg gefragmenteerd, maar ondanks de fragmentatie zijn er wel typenummers aan te koppelen. Beide

typenummers (w-the-1 en f-the-1) lijken sterk op elkaar door de vrij ronde vorm van de buik en een korte omhoog geknikte rand waar de deksel overheen viel. Het witbakkende exemplaar heeft een tuit met één zeefgat. Zeefgaten moesten voorkomen dat de theeblaadjes in de kopjes terecht kwamen. Door de versiering van bruine vlekken, wordt dit ook wel 'vlekkenwaar' genoemd (zie afbeelding 10).

Afb 10: Scherven van de gefragmenteerde theepot van witbakkend aardewerk van het type w-the-1. Op het oppervlak is duidelijk te zien waar de naam 'vlekkenwaar' vandaan komt.

De twee theepotten van faience vertonen versieringen met florale motieven in combinatie met stippen. Theepotten van faience zijn vrij zeldzaam, dit komt door het tinglazuur dat niet bestand is tegen hoge temperaturen. Waarschijnlijk is hierbij in sommige gevallen toch gekozen voor faience vanwege de decoraties die enigszins met porselein vergeleken kunnen worden.⁹⁰

In de catalogus zijn beide theepotten van het industrieel rood aardewerk terug te vinden bij cat.nr. 63 en 64. Aan het exemplaar van cat.nr. 63 kan het type ir-the-1 gekoppeld worden, dit is een kleine theepot met een bolle vorm die bijna rond te noemen is. De bodem staat op een vrij hoge, rechte standring. De rand aan de bovenkant van de theepot is met een knik omhoog gebogen en heeft hetzelfde uiterlijk en afmetingen als de standring waar het op staat. Een dun worstoor is op verticale wijze aangebracht en aan de andere kant is een tuit bevestigd met drie zeefgaten. Zowel aan de linker- als aan de rechterkant van de theepot is op de buik een versiering aangebracht van witte klei. Dit oplegwerk (ook wel een applique genoemd) heeft de vorm van een tak met bloemen. Dit soort versiering is kenmerkend voor industrieel rood aardewerk uit Staffordshire in Engeland en kan gedateerd worden tussen 1716 en 1776.

Het andere exemplaar theepot (cat.nr. 64) is van het typenummer ir-the-7. Dit type heeft een lagere standring en de bolling van de buik bevindt zich relatief laag. Na de sterke bolling wordt de vorm geleidelijk aan wat smaller, vlak onder de wat verdikte rand buigt de wand zich recht omhoog. Net als de andere theepot van industrieel rood aardewerk, heeft ook deze een verticaal geplaatste dun worstoor en een tuit met drie zeefgaten. De theepot is zowel in- als uitwendig voorzien van een dunne laag donkerpaars/zwart glazuur. Dit exemplaar kan gedateerd worden tussen 1701 en 1778 en is ook uit Engeland afkomstig.

De deksel van faience (cat.nr. 49) is hoogstwaarschijnlijk gebruikt voor het afdekken van een bijbehorende theepot. Het gaat hier om een compleet exemplaar van het type f-dek-2. De deksel is onversierd, al lijkt het witte glazuur een wat rozige zweem te hebben.

Van de elf koppen tussen het vondstmateriaal zijn er drie exemplaren van faience en de andere acht van Aziatisch porselein. Dit zijn kleine koppen die waarschijnlijk gebruikt zijn om warme dranken als thee, koffie of chocolade te drinken. In de periode waarin beerput 12 in gebruik was (1680-1744), werden deze drankjes als exotisch en duur beschouwd en waren alleen weggelegd voor de rijkere bevolking en de elite.⁹¹ De koppen van faience kunnen verdeeld worden over twee verschillende typen. Als eerste f-kop-1, hier zijn twee exemplaren van aangetroffen (cat.nr. 51 en 52). Het betreft een kleine kop met een vrij simpele vorm: een standring en na een scherpe bocht omhoog een licht bollende wand naar boven. Wat beide exemplaren gemeen hebben op het gebied van versiering is inwendig de afbeelding van iets wat lijkt op een blad. De uitwendige versiering is wel verschillend: de een heeft een herhalend patroon van tulpen en een driblad, de ander heeft een panorama van een landschap met planten, bloemen en bergen met op een meer een visser met hengel en fuik.

Het derde exemplaar van faience kan gedetermineerd worden als f-kop-8 (cat.nr. 53), dit is een wat meer bijzondere vorm. Hij lijkt wat op het vorige type, maar deze kop is wat smaller en heeft een lange uitstaande wand. Voor deze vorm kan de inspiratie gelegen hebben bij het vroegst geïmporteerde porselein.⁹² Inwendig is ook bij deze kop een afbeelding van een blad aangebracht, de uitwendige versiering is wat kleurrijker. Vrijwel de hele buitenkant is groen gekleurd met witte panelen. Deze panelen hebben een blauwe rand en daarin staan afbeeldingen van planten in de kleuren oranje en blauw met groene bladeren. Dit exemplaar kan gedateerd worden tussen 1575 en 1650, waarschijnlijk is deze kop in de familie gebleven als zijnde antiek.

⁹⁰ Bartels 1999, 221.

⁹¹ Bartels 2005, 37.

⁹² Bartels 1999, 220.

Van de porseleinen koppen kunnen er vier gedetermineerd worden als p-kop-1, dit is een steilwandige kop met een uitgebogen lip en een standing. De twee exemplaren die ook in de catalogus te vinden zijn (cat.nr. 61 en 62) zijn van het 'capucijnerwaar'. Hiervan is er een inwendig versierd met hangende takken met bloemen op de wand en op de spiegel een landschap (of meer) omgeven met bergen. De tweede heeft inwendig een bloemenband langs de rand en op de spiegel staat een hoge vaas met twee pauwenveren, zowel links al rechts naast de vaas is een kleine pagode afgebeeld. Een van de andere exemplaren is van het 'kraakporselein' en heeft uitwendig een voorstelling van een landschap met een figuur dat een juk draagt met twee manden.

Een van de porseleinen koppen is van het type p-kop-5. De basis van de vorm van dit type ligt bij het vorige type (p-kop-1), maar heeft als toevoeging een reliëf in de wand en een accoladerand (zie afbeeldingen 11 en 12). Een accoladerand houdt in dat de rand niet recht is, maar er een vorm in zit. Het reliëf in de wand lijkt op een dubbele rij verspringende plooien. In de meeste gevallen volgt de versiering het reliëf van deze plooien. Op het aangetroffen exemplaar in beerput 12 is uitwendig een versiering van takken met bloemen en bladeren aangebracht. Door de toevoeging van een reliëf, panelen of accoladeranden werd een voorwerp kostbaarder. Hoe meer panelen en accoladeranden en ingewikkelder het reliëf, des te waardevoller het object.⁹³ Gezien het reliëf in combinatie met de accoladerand, zal deze kop vrij kostbaar zijn geweest.

Afb 11: Porseleinen kop met accoladerand en reliëfwand, uitwendig.

Afb 12: Porseleinen kop met accoladerand en reliëfwand, inwendig.

⁹³ Bartels 1999, 192.

De laatste drie porseleinen koppen bestaan uit randfragmenten en zijn niet te determineren. Twee van deze exemplaren hebben een gladde wand met een accoladerand. Een hiervan kan niet buiten beschouwing gelaten worden. Het betreft een exemplaar, bestaande uit twee randfragmenten met sporen van beschildering met goudverf (zie afbeeldingen 13 en 14). Van de gouden kleur is niets meer van over, dit komt doordat de goudverf verkleurd of loslaat in de beerput.⁹⁴ Wel blijft er een afdruk achter die een idee geeft hoe de decoratie eruit moet hebben gezien. Dit exemplaar heeft inwendig langs de rand servetwerk met kleine bloemetjes en uitwendig een bloem met takken en bladeren. Door de versiering van goud(kleurige)verf zal ook deze kop van waarde zijn geweest.

Afb 13: Porseleinen kop met accoladerand en resten van goud(kleurige)verf, uitwendig.

Afb 14: Porseleinen kop met accoladerand en resten van goud(kleurige)verf, inwendig.

Wat opvalt, is dat er over het algemeen maar weinig porselein is aangetroffen binnen beerput 12, terwijl dit toch een vrij populair baksel was onder de rijkere bevolking. De verklaring hiervoor zijn de burgeroorlogen die van 1650 tot 1680 in China woedden, in deze periode werd er geen (of nauwelijks) porselein geïmporteerd.⁹⁵ Het porselein dat in deze periode wel in Europa terecht kwam, zal vooral uit smokkelwaar hebben bestaan. Een groot deel van het porselein uit beerput 12 zal waarschijnlijk op deze manier in Nederland terecht zijn gekomen.⁹⁶ Deze gebeurtenis heeft ook effect gehad op de productie en handel van faïence in Nederland. Door de uitschakeling van porselein nam de vraag naar faïence toe en groeide de productie. Naar schatting was Delft verantwoordelijk voor 90% van al het in Nederland geproduceerde faïence. Ten tijde van de afwezigheid van de concurrentie van porselein, waren ateliers in staat om mooie, fijn beschilderde exemplaren faïence voor veel geld te verkopen. Naarmate de porseleinhandel na de burgeroorlogen in China weer op gang kwam, moest de productie van faïence omhoog om de concurrentie aan te kunnen. Dit resulteerde in een achteruitgang van de decoratie, die steeds sneller en daardoor ook slordiger werd aangebracht.⁹⁷

⁹⁴ Bartels 1999, 190.

⁹⁵ Bartels 1999, 186.

⁹⁶ Mededeling Michel Groothedde, (maand) 2018.

⁹⁷ Bartels 1999, 211-213.

4.5.3 Kamergerei

Tussen het keramiek zijn zestien testen aangetroffen van roodbakend aardewerk, hiervan kunnen er zeven exemplaren op een typenummer ingedeeld worden. Het typenummer is bij alle exemplaren hetzelfde: r-tes-1 (cat.nr. 11, 12 en 13). Dit type bestaat uit een bak die op de bodem rond is. Vanaf het midden, waar een duidelijke ribbel is geplaatst, verandert de vorm geleidelijk naar een vierkant. Op een van de hoeken is een verticaal worstoor geplaatst en op de bodem drie pootjes om op te staan. De testen zijn volledig geglazuurd, maar vertonen geen versiering. De resterende negen exemplaren hebben ook een vierkante vorm.

De enige aangetroffen komfoor (cat.nr. 7) heeft het typenummer r-kmf-2. Deze komfoor heeft een cilindrisch uiterlijk met een licht gebolde bodem en een naar buiten geknikte rand. Op de rand zijn drie nokken geplaatst en als standwerk heeft het drie pootjes. In de wand zijn ventilatiegaten aangebracht en twee horizontale worstoren. Het aangetroffen exemplaar is vrijwel compleet en op de inwendige bodem na, helemaal geglazuurd. De nokken op de rand zijn afgebroken, maar de plaatsing is nog wel te herkennen door het ontbreken van glazuur.

Testen en komforen hebben in eerste instantie een verwarmende functie, hetzij het verwarmen van personen (test) of het verwarmen van borden of schalen voedsel (komfoor). Daarnaast hadden deze vormen nog een secundaire functie. De gloeiende kooltjes in de test of komfoor werd ook wel eens gebruikt voor het aansteken van een pijp (zie afbeelding 15).⁹⁸ Aangezien er een redelijke hoeveelheid kleipijpen is aangetroffen (zie verderop: '4.5.5: Kleipijpen') zullen de vele testen waarschijnlijk ook hiervoor gebruikt zijn.

Afb 15: Handtastelijke gast en triktrakspeleers door Jan Steen, 1660-1679. Dit schilderij toont het gebruik van een komfoor/test voor het aansteken van een pijp, de voorwerpen zijn gezamenlijk afgebeeld op de voorgrond.

⁹⁸ Groeneweg 1992, 176 en 228.

Uit de beerput is ook een knikker tevoorschijn gekomen (cat.nr. 1). De kleine ronde vorm met een doorsnee van 1,3 cm is gemaakt van onversierd steengoed. Het oppervlak heeft een zwart uiterlijk, maar het baksel is van binnen grijs. Op het oppervlak zijn dunne krassen te herkennen die als versiering lijken te zijn aangebracht. Waar deze knikker vandaan komt is moeilijk te zeggen.

Van veel verschillende baksels zijn alledaagse voorwerpen nageemaakt in het klein, dit worden ook wel miniaturen genoemd. Deze miniaturen kunnen gebruikt zijn als speelgoed voor kinderen, maar ook als poppengoed voor in een poppenhuis. Poppenhuizen waren voornamelijk te vinden bij de middenklasse en de elite en werden als een waar statussymbool beschouwd.⁹⁹ Tussen het keramiek zijn twee exemplaren van miniaturen van roodbakkend aardewerk te herkennen. Eén van de exemplaren bestaat uit een fragment van een worstoor, maar de andere is een vrijwel compleet vergietje met drie pootjes en twee horizontale worstoren. Het exemplaar is in de catalogus terug te vinden bij cat.nr. 9.

Verder zijn er van het witbakkende aardewerk twee zalfpotten gevonden (cat.nr. 14 en 15). Het eerste exemplaar is een wat oudere vorm met het type w-zal-5. De vorm is smal en cilindrisch met een standvlak als bodem en een dunne naar buiten geknikte rand. De zalfpot is inwendig geglazuurd en vertoont aan de buitenkant enkele glazuurspetters. Het is te dateren tussen 1550 en 1700 en is uit Frechen afkomstig (Duitsland). Het tweede exemplaar is van het type w-zal-11, dit type heeft ook een standvlak, maar heeft een hele flauwe bolling en is wat breder. De rand is naar buiten gebogen. Zowel in- als uitwendig is glazuur aangebracht en als versiering vertoont het voorwerp bruine vlekjes langs de bodem. Hierdoor kan deze zalfpot als vlekkenwaar bestempeld worden.

4.5.5 Kleipijpen

De kleipijpen die zijn aangetroffen in ZU-ST 12 zijn gedetermineerd door J. van Oostveen. Hij heeft maar liefst 47 exemplaren kunnen onderscheiden, deze zijn allemaal dateerbaar in de eerste helft van de 18e eeuw. Kleipijpen kunnen variëren in kwaliteit, hierbij onderscheiden de fijne en porseleinen kwaliteit (de zogenaamde 'lange kleipijpen') zich van de goedkope soort. Ruim twee derde van de kleipijpen uit ZU-ST 12 zijn van deze fijne/porseleinen kwaliteit. Het resterende één derde deel hoort bij de categorie goedkope kleipijpen. De kleipijpen zijn voornamelijk van Nederlandse afkomst, 60% komt uit Gouda en 20% uit Deventer. De resterende 20% is helaas niet determineerbaar, hiervan is de herkomst dan ook niet vast te stellen. Wat al wel duidelijk wordt op basis van de kleipijpen, is dat het vondstcomplex heeft toebehoord aan een meer dan gemiddeld huishouden.¹⁰⁰

De catalogus van de kleipijpen is zonder aanpassingen overgenomen uit J. van Oostveen (2010: *'Tabakspijpen uit Zutphen'*) en in bijlage 2 terug te vinden. In de catalogus van de publicatie van J. van Oostveen beginnen de kleipijpen van Op ten Noort bij catalogusnummer 4. Aangezien deze catalogus zonder aanpassingen wordt overgenomen, zal de catalogus van de kleipijpen in bijlage 2 ook beginnen bij catalogusnummer 4.

⁹⁹ Bartels 1999, 193.

¹⁰⁰ Van Oostveen 2010, 18.

4.5.6 Opspit

Met opspit worden de scherven bedoeld die sporadisch aanwezig zijn, maar buiten de datering van het vondstcomplex vallen. Deze scherven zitten al in de grond en wanneer er bodemactiviteiten plaats vinden (zoals het aanleggen van een beerput), komen ze met de grond mee naar boven. Vervolgens komen ze aan het oppervlak te liggen en kunnen ze vermengd worden met het nieuwere materiaal. Tussen het aangetroffen keramiek van ZU-ST 12, is een aantal scherven aanwezig die niet in dezelfde periode thuishoren en dus buiten de complexdatering vallen. In tabel 7 wordt een overzicht gegeven van de MAE van bakseltypen die als opspit gezien kunnen worden.

Bakseltype	MAE
Terra Nigra	1
Badorf-Walberberg	1
Blauwgrijs/Paffrath	2
Kogelpot	2
Proto-steengoed	3
Bijna-steengoed	1
Grijsbakkend aardewerk	4
Totaal	14

Tabel 7: Bakselgroepen die tot opspit gerekend kunnen worden uit ZU-ST 12.

Van deze bakselgroepen zijn er twee die te koppelen zijn aan een historische gebeurtenis, ze worden hieronder besproken:

Terra nigra

Terra nigra is een type aardewerk dat in de Laat-Romeinse tijd thuishoort en is een variatie op terra sigillata dat vaak als luxe goed gezien wordt. Het materiaal is reducerend gebakken waardoor de kleur van de scherf kan variëren van crème wit tot lichtbruin tot grijs of donkergrijs. Het oppervlak van de scherf is zeer glad en zwart van kleur (nigra betekend zwart) met een matte glans.¹⁰¹ Hiervan is één kleine scherf gevonden met versiering in de vorm van korte ingekerfde streepjes (zie afbeelding 16).

Afb 16: Scherf van het terra nigra baksel. De kerfstreepjes die als versiering zijn aangebracht zijn duidelijk te zien.

Deze scherf markeert de stichting van de eerste nederzetting op de plek waar nu het huidige Zutphen ligt.¹⁰² De omgeving van Zutphen was daarvoor altijd al bewoond geweest, maar door het ontstaan van de IJssel en de vernatting van het gebied, is de bewoning verschoven naar de plaats van de huidige stad Zutphen. De Romeinen hebben door het bouwen van waterwerken invloed gehad op deze gebeurtenis, maar verder is hun vestiging aan de Rijn (die onderdeel van de Limes was) beperkt merkbaar geweest.¹⁰³ Wel is met zekerheid te zeggen dat er contact was tussen de Romeinen en de bewoners, dat blijkt uit deze scherf.

¹⁰¹ Hiddink 2011, 229.

¹⁰² Mededeling Michel Groothedde, 2018.

¹⁰³ Frijhoff/Groothedde/Te Strake 2011, 10.

Badorf-Walberberg

Dit type aardewerk is van Duitse oorsprong, nabij Keulen. Het baksel is zacht gebakken en heeft aan het oppervlak een kleur die kan variëren van wit of beige tot bruin, grijs, geel of oranje, waarvan de lichtere kleuren het vaakst voorkomen.¹⁰⁴

De meest herkenbare versiering bestaat uit kleine blokjes die door middel van een radstempel zijn aangebracht. Deze versiering is ook te zien op de scherf die van dit baksel is aangetroffen, daarnaast vertoont de scherf een door brand zwartgeblakerde vlek. Deze blakering is ongewoon voor Karolingische baksels die afkomstig zijn uit het Vorgebirge, omdat de vormen die daar vandaan komen voornamelijk bestaan uit voorraad- en schenkgerie. De scherf kan gedateerd worden tussen 750 en aan het begin van de 10^e- eeuw en zal de zwartgeblakerde vlek hoogstwaarschijnlijk te danken hebben aan plunderingen en aanvallen door Vikingen. Daarnaast is deze theorie mede gebaseerd op de resten van een Vikingaanval die tijdens de opgravingen een vlak lager zijn aangetoond.¹⁰⁵

Afb 17: Scherf van het bakseltype Badorf-Walberberg met radstempel versiering en een zwartgeblakerde vlek.

Niet alleen Zutphen, maar ook Deventer werd in 882 aangevallen door Vikingen, geplunderd en verwoest. Om zich hiertegen in de toekomst beter te kunnen verdedigen, werd er een versterking aangelegd in de vorm van een ringwalburg. Dit is een ronde aarden wal met een diepe gracht die om de nederzetting werd aangelegd, zodat de woningen en opslagplaatsen beschermd werden.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Berends/Mittendorff 2017, 15.

¹⁰⁵ Mededeling Michel Groothedde, 24-05-2019.

¹⁰⁶ Frijhoff/Groothedde/Te Strake 2011, 13.

Hoofdstuk 5 – Glas

De verschillende glasvormen uit de beerput kunnen onderverdeeld worden in drie functiegroepen: drinken, schenken en opslag. De vormen die zijn aangetroffen in ZU-ST put 12 vallen voornamelijk onder het drinkgerei en opslagvormen. Onder het drinkgerei worden voornamelijk bekers en kelkglazen verstaan, waarbij kelkglazen vooral gebruikt werden om wijn uit te drinken. Uit de meeste bekers werd bier of water gedronken.¹⁰⁷ Bij de opslagvormen gaat het om flessen en glazen voorraadpotten, waarbij flessen uitstekende opslagvormen waren voor vloeistoffen (zoals: wijn, mineraalwater, bier of sterke drank).¹⁰⁸

5.1 Vormen en typen

Bekers

Een beker bestaat uit de volgende onderdelen: de rand, het lichaam of schacht en de voet. Het kan voorkomen dat de rand naar de buitenkant is gebogen, dit wordt dan een lip genoemd. De voet (of bodem) van een beker kan vlak zijn, net als de bekers die we tegenwoordig gebruiken. Voor een verbeterde stabiliteit kan de voet van de beker zijn verbreed, ook kan een beker voorzien zijn van een speciale voet. Naast bekers met een vlakke bodem, bestaan ook bodems die zijn opgestoken. De opsteek van de bodem wordt 'de ziel' genoemd en zorgt voor meer stabiliteit van de beker, maar deze is niet bij elke beker even hoog. Het ene exemplaar heeft meer een licht opgebolde bodem, terwijl er ook bekers bestaan met een ziel die bijna even hoog is als de beker zelf. De meeste bekers die zijn aangetroffen in put 12 hebben een ziel die niet erg hoog is opgestoken, de zogenaamde 'opgebolde bodem'.¹⁰⁹

De wand of schacht van de beker kan door middel van (gekleurde) glasdraden, noppen, medaillons en reliëf zijn versierd. Hieronder volgt een overzicht van de meest gebruikelijke bekerdecoraties:

- Decoratie door het blazen van glas in een mal of reliëfvorm.
- Decoratie door middel van opgelegde glasdraden.
- Decoratie door middel van ingewalste gekleurde glasdraden en –banden (bandglas: *vetro a fili*), door het toevoegen van gekleurde glasscherven (gevekt glas) of glasgruis (ijsglas).
- Decoratie met (gestempelde) glasdruppels: noppen, medaillons en maskers.
- Decoratie door het beschilderen, graveren en slijpen van glas.¹¹⁰

Bijna elke versieringstechniek is toegepast op bekers die zijn aangetroffen bij de opgraving van put 12. Het grootste deel van de versierde bekers vertoont decoratie in de vorm van graveringen en geslepen vormen. Daarnaast is een aantal glazen geblazen in een mal en een enkeling heeft een medaillon.¹¹¹

¹⁰⁷ Clevis/Klomp 2005, 138.

¹⁰⁸ Clevis/Klomp 2005, 137.

¹⁰⁹ Henkes 1994, 6.

¹¹⁰ Henkes 1994, 7.

¹¹¹ Henkes *s.a.*, 2-4.

Kelkglazen

Een kelkglas is een drinkglas dat is opgebouwd uit drie delen: de kelk (of cuppa), stam en de voet. Bij kelkglazen zijn de kelken en voeten veelal hetzelfde, de meeste onderlinge verschillen zitten dan ook in de stam.¹¹² Deze kan uit verschillende elementen van massieve en/of holle delen zijn opgebouwd, de verschillende delen kunnen bestaan uit: staafjes, schijfjes, knopen en manchetten. Door het toevoegen van deze elementen ontstaat er een meerdelig kelkglas. Daarnaast bestaan er nog zeer ingewikkelde patronen, deze worden aangetroffen bij de stamopbouw van vleugel- en slangeglazen. Daarnaast komen er ook tweedelige kelkglazen voor met voet, dit zijn glazen waarbij de stam uit de kelk wordt 'getrokken'.¹¹³

Flessen

Een fles bestaat uit een lichaam of lijf (bij bolle flessen: buik), de schouder vormt een overgang naar de hals met aan de bovenkant de lip. Met de lip wordt een horizontale glasdraad of verdikking bedoeld die als versteviging langs de rand van het glas is aangebracht. De meeste flessen hebben net als veel bekers een ziel als bodem. Naast dat de ziel zorgt voor stabiliteit, heeft het bij een fles nog een bijkomende functie: de wijn kon alvast bezinken in de fles. Sinds het in gebruik nemen van de kurk, wordt de bovenkant van de hals versterkt door een versterkingsband, ook wel de halsband genoemd. Op de hals van de fles werd soms een zegel aangebracht, hierdoor kan de herkomst van de fles achterhaald worden. De oudste flesvorm is een druppel- of peervorm, later veranderde deze vorm naar een meer cilindrische fles. Ook bestonden er vier- (of meer)kantige flessen. Al werden de meeste flessen gebruikt voor het opslaan en bewaren van vloeistoffen, flessen met een bredere hals konden ook gebruikt worden om vaste stoffen te bewaren. Naast het gebruik van flessen als voorraadglas, werden ze ook wel gebruikt als schenk- en drinkfles.¹¹⁴

Albarelo en medicijnflesjes (apothekersglas)

De albarello is een typische apothekerspot die naast glas ook voorkomt in keramiek (voornamelijk in majolica en faience), maar worden in de keramische vorm 'zalfpotjes' genoemd. In dit speciaal type pot werden niet-vloeibare stoffen (zoals zalf) bewaard. De brede omgeslagen rand is een typerend kenmerk voor dit type potten en door de brede rand kon de albarello gemakkelijk afgesloten worden. Voor het afsluiten werd over de opening een afsluitdoekje of –gaas gelegd, dat door middel van een touwtje onder de rand aangetrokken en afgesloten werd.¹¹⁵ Naast een doekje of een stuk gaas, werd er ook wel perkament of een stukje varkensblaas gebruikt voor het afsluiten van de pot.¹¹⁶ Naast de albarello werden medicijnflesjes gebruikt, deze gingen gevuld mee met de patiënt naar huis. Medicijnflesjes hebben een vergelijkbare vorm als de albarello, maar zijn veel kleiner van formaat.

Vensterglas

Vensterglas zijn glasplaten die gebruikt worden voor het afsluiten van lichtopeningen. Onder de categorie vensterglas, valt ook de groep glas-in-lood ramen. Vensterglas kon op twee manieren vervaardigd worden, door middel van de cilindermethode of door de zogenaamde uitslinger-methode:

¹¹² Clevis/Klomp 2005, 138.

¹¹³ Henkes 1994, 8.

¹¹⁴ Henkes 1994, 9.

¹¹⁵ Clevis/Klomp 2005, 140.

¹¹⁶ Henkes *s.a.*, 4.

Cilindermethode: bij deze methode wordt er eerst een cilinder van glas geblazen, vervolgens werd hiervan de kap en de onderzijde verwijderd. Daarna werd de glascilinder opengeknipt en uitgerold tot een platte plaat. Deze werd dan in een koeloven gelegd om verder af te kunnen koelen. In het begin ging het om vrij kleine ruiten, niet veel groter dan enkele dm². Door deze techniek verder te ontwikkelen, lukte het om steeds grotere cilinders te blazen en dus grotere ruiten te produceren. Geheel kleurloos was het vensterglas nog niet, er was altijd wel een groene zweem aanwezig. De mate in hoe sterk die groene zweem was, kon wel nog variëren.¹¹⁷

Uitslinger-methode: bij deze techniek wordt er een grote ronde glasschijf 'geslingerd', beginnend met een glasbol. Na het plaatsen van het pontilijzer aan de onderkant, werd de blaaspijp aan de bovenkant weggenomen. Hierdoor ontstond er een gat in de bol. Dit gat werd steeds groter gemaakt door middel van een houten instrument. Terwijl het gat in de bol groter gemaakt werd, werd het pontilijzer heel snel rondgedraaid. Met behulp van de middelpuntvliedende kracht ontstond een ronde glasschijf met een diameter die varieerde tussen 85 en 95 cm.¹¹⁸

Vensterruiten die gemaakt zijn door middel van de cilindermethode is over het algemeen overal gelijk in dikte. Dit is wel anders dan bij het uitgeslingerde vensterglas waarbij de dikte van het glas binnen de schijf erg variërend is. De kern van de glasschijf, waar het pontilijzer bevestigd was, en de directe omgeving ervan was aanzienlijk dikker dan de rest van de schijf. Dit deel van de schijf (ook wel het 'koeienoog' genoemd) werd dan ook niet gebruikt door de glasmaker en verdween over het algemeen weer in de smeltpot. Naast de kern, werd de rand van de schijf vaak ook afgeschreven als onbruikbaar glas. Hierdoor bleef uiteindelijk maar ongeveer 0,4 m² glas over dat daadwerkelijk gebruikt kon worden als vensterglas, bijna de helft van de totale glasschijf. Dit staat in contrast met het vensterglas verkregen uit de cilindermethode, waarbij in principe de hele plaat gebruikt kon worden. Zowel de glasplaat als de glasschijf werden op bruikbaar formaat gesneden door middel van de roodgloeiende punt van een snijijzer, later werd hier een diamantsnijder voor gebruikt.¹¹⁹

5.2 Aangetroffen glas in beerput ZU-ST 12

Het glas uit put 12 is eerder al eens behandeld en gedetermineerd, hiervan is ook al een kleine publicatie verschenen van H.E. Henkes (s.a.: '*Beerkuil burgemeester Optenoord*'). De volgende informatie is dan ook afkomstig uit deze publicatie. De catalogus van het glas is zonder aanpassingen overgenomen en in bijlage 3 terug te vinden. Tekeningen van bekers, kelkglazen en flessen waarnaar in de tekst wordt verwezen door middel van een nummer dat vooraf gegaan wordt door 'ZU-ST', zijn met dezelfde 'ZU-ST'-code in de catalogus te vinden.

5.2.1 Bekers

Het vroegste materiaal bestaat uit een aantal wandfragmenten van een dunwandige *a la façon de Venise* beker, versierd met een netwerkpatroon. *Façon de Venise* is een term die gebruikt wordt voor glas dat op Venetiaanse manier is vervaardigd.¹²⁰ Het netwerkpatroon op de beker ontstaat door middel van het samenknijpen van parallel lopende opgelegde of ingesmolten glasdraden. Volgens de beschikbare informatie doet de dunheid van de wand van deze cilindrische beker vermoeden dat het is ontstaan in de eerste helft van de 17^e eeuw.

¹¹⁷ Henkes 1994, 349.

¹¹⁸ Henkes 1994, 350.

¹¹⁹ *Idem*.

¹²⁰ Vuurvlieg 2014-2019, [Façon de Venise - glas](#).

Uit de tweede helft van de 17^e eeuw en de eerste helft van de 18^e eeuw zijn fragmenten van tenminste 19 kleurloze bekers aangetroffen, waarvan elf conische dikwandige bekers met de codering gl-bek-6. Hiervan zijn er acht gedecoreerd door middel van radgraving. Veel bekers zijn alleen versierd langs de rand, daarom is er alleen met zekerheid te zeggen of er graving aanwezig is wanneer een beker archeologisch compleet is. Al blijft de flinke hoeveelheid gegraveerde bekers gl-bek-6 opvallend.

Naast decoraties die door middel van radgraving zijn verkregen, komt ook versiering in de vorm van facetten of palmetten voor. Een bekerfragment met geslepen facetten met codering gl-bek-26 (ZU-ST 647-04a) past helaas niet aan het fragment 413-09a met zestien geslepen facetten. Bekers van zowel vorm geblazen facetten, als met geslepen facetten krijgen dezelfde codering: gl-bek-26. In totaal zijn er zes gl-bek-26 aangetroffen, maar hiervan is er maar één afgebeeld.

Een voorbeeld van vorm geblazen palmetten is beker ZU-ST 647-12. De palmetten worden gescheiden door uitgesproken ribben ('steunberen'). Ondanks dat de beker geen gladde wand heeft, krijgt deze wel de codering gl-bek-6.

Eén van de gladde bekers buigt bovenaan de rand licht uit. Bekers die aan de rand zo'n lip hebben, krijgen de codering gl-bek-25 (niet afgebeeld).

Twee aangetroffen bekers met de codering gl-bek-23 zijn conisch met een verbrede voet, hiervan is er één opgenomen de catalogus (ZU-ST 647-14).

Beker 413-09 is een vorm geblazen beker met waarschijnlijk acht vlakken. Langs de rand is een versiering gegraveerd met een motief van palmladeren (lambrekijn-motief). Een variatie hierop is wordt getoond op het fragment van beker 413-09d. Hierop wordt het lambrekijn-motief gecombineerd met een ander motief dat vaak voorkomt en wordt door H.E. Henkes beschreven als het visblaasmotief. Het visblaasmotief keert terug op beker ZU-ST 647-11, dit maal wordt het gecombineerd met druiventrossen en –ranken.

Een ander motief dat veel gebruikt werd bestaat uit een gestileerd Chinees kasteel of paviljoen met pagodes en 'zonnen' begeleid door grote krullen. Deze versiering is te zien op ZU-ST 647-03, helaas zijn hier alleen de wimpels van het kasteel en de pagodes zichtbaar.

Beker ZU-ST 413-09c is archeologisch compleet en rijkelijk versierd. Op de wand zijn tenminste twee medaillons geplaatst, deze zijn omkranst met een ring van matgeslepen schijfjes. Het midden bestaat uit cilindrisch geslepen lenzen en eenvoudige florale motieven. Het zijn twee grote scherven met respectievelijk rand en bodem, maar passen helaas niet aan elkaar. Wel overlappen de fragmenten elkaar ten dele. Het is vooralsnog onduidelijk of het hierbij gaat om één of twee identieke exemplaren.

Het randfragment van een gedecoreerde beker (647-17a) heeft als versiering een eekhoorn die op een tak zit en een nootje zit te eten.

Van de gedecoreerde bekers is het vrijwel zeker dat deze allemaal in Bohemen zijn geblazen en worden gedateerd in de laatste kwart van de 17^e en de eerste helft van de 18^e eeuw. De graving hoeft niet in Bohemen te zijn aangebracht. Veel glaswerk werd gedecoreerd in de Boheemse magazijnen in grote steden in Europa. Daarnaast werden vaak de meer eenvoudige versieringen vaak aangebracht door scharenslippers op de markt.¹²¹

¹²¹ Henkes *s.a.*, 4.

5.2.2 Kelkgladen

In totaal zijn er van tenminste negentien kelkgladen fragmenten aangetroffen. Eén van deze fragmenten bestaat uit een stam van een *'façon de Venise'* (vleugel- of slangenglas) en is opgebouwd uit kleurloze en witte glasdraden. Deze stam is afkomstig uit de vroege 17e eeuw. Deze datering valt ver buiten de bewoningsperiode van de familie Op ten Noort, volgens Henkes is het daarom niet in gebruik geweest in het huishouden van deze familie. Een andere mogelijkheid is dat het wel aan de familie toe te schrijven is als antiek.

Kelkglas ZU-ST 647-22 met de codering gl-kel-2 betreft een zwaar tweedelig kelkglas, de massieve stam is als het ware 'uit de kelk getrokken'. Het zware gewicht en de bruine aanslag zijn kenmerken voor loodhoudend glas. Dit soort wijngladen (waarvan er één aangetroffen is tijdens de opgraving) wordt vaker aangetroffen bij opgravingen op verschillende plaatsen met 18e- en 19e-eeuwse complexen.

Vier kelkgladen op massieve balusterstam tonen een kleine luchtbel in de stam, dit wordt een 'traan' genoemd. Ook deze glazen zijn loodhoudend, ze zijn zwaarder en hebben die typische bruine aanslag. Deze eenvoudige wijngladen (codering gl-kel-28) zijn uitgevoerd in barok stijl, ZU-ST 413-06a is hier een mooi voorbeeld van.

Het kelkglas met de codering gl-kel-7 (ZU-ST 647-21) toont ook een balusterstam met traan, al is deze tweedelig uitgevoerd. Deze barokke stamvorm werd vooral geproduceerd eind 17^e eeuw en begin van de 18^e eeuw. De vorm wordt als niet erg elegant beschouwd, maar is wel typisch Engels van vormgeving.

Over de loodhoudende kelkgladen daterend uit het einde van de 17e eeuw en de eerste helft van de 18e eeuw is het volgens H.E. Henkes veilig te stellen dat deze uit Engeland afkomstig zijn. Glasmeesters op het vaste land van Europa kenden de samenstelling van het Engelse loodglas niet. Voor het vaste land duurde het tot na het midden van de 18e eeuw dat er met regelmaat een drinkglas geblazen werd met een hoog loodgehalte. Wel werd er ook buiten Engeland op verschillende plaatsen in de 17e eeuw geëxperimenteerd met de toevoeging van lood aan glas. Rond 1650 hebben het Glashuis en het Kristalhuis in Nijmegen hier een grote rol in gespeeld.

In put 12 zijn kelkgladen op een zogenaamde 'Silezische' stam aangetroffen, dit zijn wijngladen met een vier- of zeskantige, holle stam die geplaatst is op een voet met een omgeslagen rand. Van deze kelkgladen hebben er vijf een vierkantige balusterstam en zes hebben een zeskantige balusterstam. Van de vierkantige 'Silezische' stammen zijn er drie bij die loodhoudend zijn en dus van Engeland afkomstig. Een voorbeeld van de vierkantige balusterstam is te zien bij ZU-ST 413-07a (codering gl-kel-3), hierbij is de stam heel licht gedraaid. Dit komt door het aanzetten van de hete kelk aan de hete stam, hierdoor is de stam vervormbaar geworden. Op één fragment na dragen alle vierzijdige stammen een conische kelk met een zeer dikke bodem. Het fragment 647-20b heeft dit niet, maar bezit een kelk met een ronde bodem. De balusterstam (loodhoudend?) van 647-20b is zeer slank en met zorg gemaakt. Het glas vertoont een roze zweem, vermoedelijk verkregen door het toevoegen van mangaan.

Het fragment ZU-ST 647-20c (codering gl-kel-6) is representatief voor de kelkgladen met een zeszijdige balusterstam. De grote aantallen wijngladen met Silezische stam kan wijzen op een aanwezigheid van een glasservies. Kelkgladen met vierzijdige Silezische stammen hebben een vroegere datering (ca. 1710-1725) en zijn dus ouder dan de kelkgladen met zeszijdige Silezische stammen (ca. 1715-1765).

Eén fragment dat het vermelden waard is, is fragment 413-08b. Het fragment bestaat uit niet meer dan een kelkbodem met de aanzet voor van de stam, gescheiden door een drietal schijfjes. Het gaat hier om een in facetten geslepen kelk op een massieve stam, waarschijnlijk heeft de stam buiten het bewaarde gedeelte nog één of meerdere keren een versiering van drie schijfjes gehad. Het op deze manier versieren van de stam is typerend voor wijnglazen van Neurenbergse herkomst in de periode 1675-1700.

5.2.3 Flessen en ander voorraadglas

Tenminste tien wijnflessen zijn aangetroffen, waaronder twee bodems van afgeplatte flessen. ZU-ST 413-11 (codering gl-fle-6) is een uivormige wijnfles uit de eerste helft van de 18^e eeuw. Naast deze zijn van dit type nog twee exemplaren gevonden (647-10a en -10b). De kenmerken van de herkomst van deze flessen zijn tegenstrijdig. Het blaaspijppontil en de mos- tot gifgroene kleur wijzen op een oorsprong van het vaste land van Europa, maar de koepelvormige ziel en de wigvormige halsdraad op één van de flessenhalzen zijn typerend voor Engeland.

Het dateren van medicijnflesjes is erg moeilijk. Het flesje met de codering gl-fle-11 (ZU-ST 413-01) zou net zo goed gedateerd kunnen worden in de 16e eeuw, als in de 18e eeuw. Naast het exemplaar in de catalogus, zijn fragmenten van nog vier kleine medicijnflesjes teruggevonden.

Van tenminste drie blauwgroene cilindrische flessen met de codering gl-fle-3 (413-10a, 647-19 en 201-10) zijn fragmenten aangetroffen. Dit soort flessen zijn lang en smal, een gemiddelde afmeting is ruim 20 cm lang. Ze werden gebruikt om etherische oliën of alcoholische vloeistoffen zoals Eau de cologne in te bewaren en worden meestal gedateerd in de 18^e eeuw.

Naast medicijnflesjes is ook een randfragment van een apothekerspot aangetroffen, fragment 647-07. Het gaat hierbij om de rand van een albarello uit groen glas geblazen.

Fragment 647-09 bestaat uit een klein fragment van vrijwel kleurloos glas, bekleed met een dun laagje melkglas. Bij elkaar is het fragment 2 mm dik en kan onderdeel hebben uitgemaakt van een lampenglas of een vaas(?). De datering ervan is onzeker, maar wordt geschat in de 18^e/19^e eeuw.

Tot slot zijn er fragmenten van vensterglas aangetroffen. Hieronder valt een redelijk compleet ruitje (413-05).

Hoofdstuk 6 – Lakzegel

Een lakzegel werd gebruikt om brieven en documenten mee te verzegelen. Hiervoor werd een kleine hoeveelheid was verwarmd en zodra de was vloeibaar was, werd dit op de brief (of het te verzegelen document) gegoten. Vervolgens drukte men hier een zegelstempel of –ring in. Op zo'n zegelstempel of –ring staat vaak een figuur gegraveerd dat een afdruk in reliëf achterlaat in de was.

In de meeste gevallen staat op een zegel een wapenschild, dit is een herkenningsteken van een persoon, familie of organisatie. Het idee van het ontwikkelen en dragen van een wapenschild ontstond rond de 12de eeuw onder invloed van de kruistochten, die vanaf 1099 met regelmaat plaatsvonden. Eerder al bestonden er waszegels, deze werden alleen door koningen gebruikt.¹²² Om in de chaos van het strijdtoneel vriend en vijand te kunnen onderscheiden, droeg elke ridder zijn eigen teken op zijn schild.¹²³

Wanneer in tijden van vrede het wapenschild niet werd gebruikt, deed het vaak dienst als wanddecoratie. Het schild werd aan de muur opgehangen en daarboven werd de helm met helmkleed op een plank geplaatst. Zo ontstond de huidige opbouw van een familiewapen (zie afbeelding 18).¹²⁴ Alle elementen op een wapenschild hadden een betekenis en vaak werden ze door huwelijk en verwerving van andere bezittingen steeds complexer.

Een lakzegel kan gezien worden als overblijfsel van de vroegere wapenschilden. De afbeelding die ooit op het schild stond, staat nu als een afbeelding in was. Al veranderde de vorm, het idee bleef hetzelfde: het herkennen van iemand bij het zien van het wapen. Het gebruik van een lakzegel werd

ook wel gezien worden als een juridische handtekening van een rechtspersoon.¹²⁵

Afb 18: Verklaring onderdelen van een familiewapen aan de hand van het familiewapen van de familie Op ten Noort.

¹²² Mededeling Michel Groothedde, 17-04-2019.

¹²³ Roeling 2015, [Heraldiek](#).

¹²⁴ *Idem*.

¹²⁵ Mededeling Michel Groothedde, 17-04-2019.

6.1 Lakzegel beerput 12

Tijdens de opgraving bij het nieuwe stadhuis in Zutphen is een aantal lakzegels aangetroffen, die voornamelijk bestaan uit enkele kleine fragmenten. Een van deze lakzegels valt onder het vondstnummer 647, één van de vondstnummers aangetroffen in put 12. Net als de andere lakzegels die zijn aangetroffen tijdens de opgraving bestaat ook deze uit meerdere fragmenten, waarvan er drie iets groter zijn dan de andere (zie afbeelding 19). Het eerste fragment is niet meer dan een soort opeenhoping van de was die onder de zegelstempel uit kwam wanneer deze gezet werd. Op het tweede fragment zijn een paar krullen te zien. Veel wapens hebben krullen rondom het schild, hier valt dan ook helaas niets op te baseren. De meeste informatie kan gehaald worden uit het derde fragment, deze is het grootst van de drie. Hierop is het vooraanzicht van een helm te zien, wederom omhuld met een paar krullen. Misschien wel het belangrijkste element van de zegel, zijn drie kleine puntjes/bolletjes die zijn afgebeeld vlak boven de helm. Dit zou kunnen wijzen op een kroon die op de helm was afgebeeld, waarbij de drie puntjes parels moeten voorstellen waarmee de kroon versierd was. Een kroon boven het schild of op de helm, betekent dat het gaat om een adellijke familie. Naast adellijke families hadden ook sommige niet-adellijke hoge en welgestelde burgers een kroon in het familiewapen verwerkt.¹²⁶ Om precies te weten van welke familie de lakzegel afkomstig is, is een analyse van het wapenschild nodig. Helaas ontbreekt op de lakzegel ieder spoor van het wapenschild zelf, hierdoor is het verder onmogelijk om vast te stellen van welke familie het afkomstig is.

Afb 19: Fragmenten van de lakzegel die is aangetroffen in ZU-ST 12.

6.2 Mogelijke correspondenten

Uit de mogelijke kroon boven de helm op de lakzegel, blijkt dat de familie Op ten Noort correspondeerde met anderen van adellijke stand en burgers van hoge en welgestelde status. Heel vreemd is dit overigens niet, aangezien de familie Op ten Noort zelf ook uit de kringen van welgestelde families komt.

¹²⁶ Roeling 2015, [Heraldiek](#).

Hoofdstuk 7 – Historisch onderzoek

In dit hoofdstuk wordt er een beeld geschetst van de familie Op ten Noort. Hierbij wordt eerst de voorgeschiedenis van de familie bekeken, dit gebeurd vanaf de stamvader van het geslacht Op ten Noort. Om een beeld te krijgen van de bewoners van het Hof ter Bronckhorst, wordt van elk lid van de familie die het hof in bezit heeft gehad een kort overzicht over zijn leven gegeven. In dit hoofdstuk wordt ook een stamboom opgenomen, hier is ook de voorgeschiedenis van de familie Op ten Noort in meegenomen.

Bij het historisch onderzoek moet in acht worden genomen dat de naam van een persoon vaak op verschillende manieren geschreven kon worden, dat is iets wat in die tijd wel vaker voorkwam.

7.1 Voorgeschiedenis geslacht Op ten Noort

Het geslacht Op ten Noort gaat terug naar een zekere Johan open Noirt (ook wel Johan op ten Noort), geboren in 1507 en in 1561 op 54-jarige leeftijd gestorven. Hij was getrouwd met Wilhelmine, van wie er verder niets bekend is. Samen worden zij genoemd in een acte uit 1523, het betreft het door het echtpaar gepachte landgoed Stickerslach in Steenderen. Dit landgoed huurden ze van de graaf van Bronckhorst. Tijdens de Gelderse Oorlogen (1502-1543) tussen de Gelderse hertog Karel van Egmond en het huis van Oostenrijk, heeft Johan op ten Noort in 1527 met zijn manschappen in Rijswijk (Gelderland), Beesd, Brakel en Honswijk gelegen. Hieruit blijkt dat hij een functie in het leger heeft bekleed, al is niet helemaal duidelijk welke functie dat is geweest. Al was hij hier bekend onder de naam Jan opten Oert. Johan op ten Noort en zijn vrouw Wilhelmine hadden een zoon met de naam Hendrik. Mogelijk hadden zij ook nog een dochter, Jenneke genaamd.¹²⁷

Over de zoon van Johan, wiens naam ook wel geschreven wordt als Hendrick op den Oordt, is helaas maar weinig bekend. Wel was hij getrouwd met een zekere Naleken Sluysken en samen hebben zij minstens één kind gekregen, genaamd Johan op ten Noorth.¹²⁸ Deze Johan is geboren omstreeks 1560. Het jaar waarin hij is gestorven is niet duidelijk, maar dat zal vóór 1609 zijn geweest. Zijn vrouw was Wyske (of Louise) Ruiters, dochter van Hendrik Ruiter die het ambt van burgemeester van de stad Zutphen beklede. Johan en Wyske hebben in totaal vier kinderen gekregen, waarvan één zoon en drie dochters: Joost, Fenneken, Henrica en Willemken. Tijdens zijn leven is Johan op ten Noort 'richter' van Bronckhorst geweest.¹²⁹ Met het ambt van richter wordt hoogstwaarschijnlijk een soort rechter bedoeld.¹³⁰ Ook is hij in het bezit gekomen van het erf en landgoed Stickerslach, deze bezittingen zijn op hem 'overgegaan'.¹³¹

Bij Joost op ten Noort wordt geen geboortedatum vermeld, maar hij is in 1636 in Zutphen gestorven als slachtoffer van de pest. In Zutphen beklede hij het ambt van servitie-meester, hiermee wordt waarschijnlijk kwartiermeester mee bedoeld.¹³² Een kwartiermeester was een officier die zorgde voor de kwartieren en bevoorrading.¹³³ De naam servitie-meester komt vermoedelijk van het woord 'serviesgelden', dit was een term die gebruikt werd voor de kosten (ofwel de gelden) die betaald moesten worden voor het huisvesten van troepen. In 1618 is Joost op ten Noort, ditmaal onder de naam Joist upten Nohrtt Johanssohn, beleend met het erf en landgoed Stickerslach. Tegen deze tijd was het landgoed eigendom van stichting Bornhof.

¹²⁷ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 927.

¹²⁸ Coret Genealogie 1997-2019, [Stamboom Driessen » Hendrick op den Oordt](#).

¹²⁹ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 928.

¹³⁰ Instituut voor de Nederlandse taal 1914 (2007), [RICHTER](#)¹.

¹³¹ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 928.

¹³² Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 929.

¹³³ Van der Sijs, 2010, [kwartiermeester - \(militaire rang\)](#).

Joost op ten Noort is in 1626 getrouwd met Reiner van Brienen. De trouwerij vond plaats in Arnhem, waar haar vader Jan van Brienen burgemeester was. Uit het huwelijk zijn in totaal vier kinderen geboren, twee meisjes van wie de namen niet bekend zijn en twee jongens: Johan (of Jan) en Gijsbert.¹³⁴

Wanneer er niet op Joost op ten Noort, maar op Joist upten Nohrth Johanssohn wordt gezocht, komt er een resultaat naar voren waarbij het geboortjaar 1590 wordt vermeld.¹³⁵ Dit jaartal is aan te nemen als geboortjaar voor Joost op ten Noort, aangezien het hier inderdaad om dezelfde persoon lijkt te gaan. Zowel Joost, als Joist is in 1636 gestorven, hebben dezelfde ouders, echtgenote en kinderen.

Het is vervolgens Gijsbert op ten Noort die in 1680 het Hof ter Bronckhorst, gelegen aan de Lange Hofstraat 1-3 (kadastraal nummer 2610 en 2611), koopt van de weduwe Stephana van der Hell tot Vieracker. Haar man, Johan Ruiter tot Vieracker, was burgemeester van Zutphen.

7.2 Bewoners Hof ter Bronckhorst

De familie Op ten Noort heeft het hof aan de Lange Hofstraat 1-3 van 1680 tot 1744 in bezit gehad. In deze 64 jaar heeft het hof op naam gestaan van drie opvolgende generaties. De eigenaren zullen in de volgende tekst besproken worden, maar eerst volgt de stamboom van de familie Op ten Noort vanaf de stamvader van het geslacht tot aan het familielid dat het Hof ter Bronckhorst verkocht.

7.2.1 Stamboom

Om de stamboom in tabel 8 op de volgende pagina goed te kunnen lezen, volgt hier eerst een uitleg over.

In de eerste kolom met de donker grijze kleur staat voor elke rij een opeenvolgend nummers, deze nummers staan voor de generaties ('1' staat voor eerste generatie, '2' staat voor tweede generatie, etc.). De rest van de stamboom bestaat uit vakken met namen van de familieleden. De informatie binnen elk vak bestaat (zo volledig mogelijk) uit de volgende informatie:

Als eerste wordt het directe lid van de familie Op ten Noort genoteerd met zijn geboorte- en sterfdatum, gescheiden door een 'X' staat de naam van zijn (of haar) partner, eveneens met geboorte- en sterfdatum. Het komt voor dat voor de naam van een echtgenote '(1)' of '(2)' staat. Dit betekent dat iemand is hertrouwd, '(1)' staat dan voor de partner van eerste huwelijk en '(2)' voor de partner van het tweede huwelijk.

Vervolgens staat onder de naam van de partner het aantal kinderen dat zij samen hebben gekregen schuin vermeld. In een aantal gevallen staat daaronder in dikgedrukte letters '(zie ...)'. Dit houdt in dat de kinderen van dat huwelijk worden vermeld bij de volgende generatie.

Tot slot zijn er vakken licht grijs gekleurd. De personen in deze vakken waren de eigenaren van het Hof ter Bronckhorst van 1680 tot 1744. Het zijn dan ook van deze leden van de familie Op ten Noort van wie het materiaal uit beerput ZU-ST 12 afkomstig is.

¹³⁴ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 929-930.

¹³⁵ Coret Genealogie 1997-2019, [Stambomen Besseling/k & Kraaijvanger » Joost \(Joist\) Johanssohn op ten Noort](#)

1	<p>Johan oppen Noirt (1507-1561) X Wilhelmine 2 kinderen (zie 2)</p>			
2	<p>Hendrick op den Oordt X Naleken Sluysken 1 kind (zie 3)</p>	<p>Jenneke</p>		
3	<p>Johan op ten Noorth (±1560-<1609) X Wyske (Louise) Ruiters (†±1627) 4 kinderen (zie 4)</p>			
4	<p>Joost op ten Noort (1590-1636) X Reinera van Brienen (1592-1673) 4 kinderen (zie 5)</p>	<p>Fenneken</p>	<p>Henrica</p>	<p>Willemkens</p>
5	<p>Johan op ten Noort (1627-1705) X Geertruyd van Brienen (1630-1684) 6 kinderen</p>	<p>Gijsbert op ten Noort (1635-1701) X Wilhelmina Wentholt (1644-1726) 8 kinderen Kocht Hof ter Bronckhorst in 1680 (zie 6)</p>		<p>+ 2 kinderen</p>
6	<p>Johan op ten Noort (1667-1727) X Nalida Verstegen (1665-1713) 6 kinderen (zie 7)</p>	<p>Engelbert op ten Noort (1671-1730) X Erlandina Nilant (1672-1720) 2 kinderen</p>		<p>+ 6 kinderen</p>
7	<p>Joost Jan op ten Noort (1697-1768) X (1) Geertruid Margaretha Daendels (1696-1759) 5 kinderen (2) Sina Jordens (1706-1782) Kinderloos Verkocht Hof ter Bronckhorst in 1744 aan Gerhard Johan Opgelder</p>	<p>Patronella Cunira op ten Noort (1706-1772) X Ernst van Löben Sels (1709-1777) 5 kinderen</p>		<p>+ 4 kinderen</p>

Tabel 8: Stamboom familie Op ten Noort.¹³⁶

¹³⁶ In het licht grijs de bewoners van Hof ter Bronckhorst. Bron: Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#), aangevuld met informatie uit Coret Genealogie 1997-2019, [genealogieonline](#).

7.2.2 Gijsbert op ten Noort (1635-1701)

Gijsbert wordt in 1635 geboren in Zutphen, als tweede zoon van Joost op ten Noort en Reinera van Brienen. In 1652 ging Gijsbert, op 17-jarige leeftijd, wijsbegeerte (filosofie) studeren in Harderwijk en drie jaar later volgde de studie rechten in Franeker. Kort na zijn studie (in 1657) is hij gepromoveerd in beide rechten. Net als zijn oudere broer Johan werd Gijsbert gezien als een intelligente rechtsgeleerde, van wie de besluiten en adviezen in latere werken worden aangehaald.¹³⁷

In 1663 werd Gijsbert 3^e secretaris van de stad Zutphen. Voorheen bestond het ambt van stadssecretaris uit twee personen, maar in 1593 veranderde het aantal naar drie. Ten gevolge van de dood van Dr. Lambert van Eck, burgemeester van Tiel, verzocht Gijsbert in juni 1667 de magistraat van Zutphen om hun stem, om zo het ambt van voogd van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen te verkrijgen. Geheel volgens een vastgestelde volgorde was het de beurt aan Gijsbert om het ambt te bekleden en later dat jaar, in augustus, werd hij benoemd.¹³⁸

In mei en juni van het rampjaar 1672, trokken Franse troepen het land in en bezette Gelderland en Utrecht. In gevaar voor hun veiligheid vluchtten de moeder, vrouw en kinderen van Gijsbert naar Holland, waar zij enige tijd in Amsterdam verbleven. Zijn moeder, Reinera van Brienen, is hier in 1673 overleden. Na het vertrek van de Fransen troepen in 1674, zette hij het eerdergenoemde ambt van voogd van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen voort en werd daarnaast benoemd tot gedeputeerde van het kwartier van de Veluwe.¹³⁹

Een jaar later werd Gijsbert persoonlijk door de erfstadhouder van Gelderland, Willem III, aangesteld tot secretaris van gedeputeerden in het kwartier Zutphen en op 22 februari van het jaar 1678 werd hij '*readsvruntt ende schepen*' van de stad Zutphen. Hiermee verving hij Johan Ruiter tot Vieracker, burgemeester van Zutphen, die kort daarvoor was gestorven. Bij deze aanstelling is de titel 'raadvriend' wel zeer eigenaardig te noemen, aangezien deze benaming alleen voor afgetreden schepenen was weggelegd.¹⁴⁰

Door voorgaande oorlogen waren de financiën in armoedige staat, hierop besloten de leden van de stedelijke regering afstand te doen van hun achterstallige salaris over de jaren 1675-1677. Tevens werd er besloten dat de na 1678 nieuw aangestelde schepenen maar een half salaris uitbetaald zouden krijgen in de eerste zes jaar na aanstelling. Ondanks dat dit nadelig was voor Gijsbert, stemde hij hier wel in toe.

Als burgemeester reisde hij regelmatig als afgevaardigde naar Arnhem, hier vonden de vergaderingen van '*den gelderschen landdag*' plaats. Tijdens een van deze bijeenkomsten is Gijsbert op ten Noort in 1701 aan een plotselinge beroerte overleden. Zijn lichaam is terug gebracht naar Zutphen, waar hij in de grote kerk is begraven. Tijdens zijn leven werd het erve en landgoed Stickerslach van huur ontheven en aan hem toegewezen.¹⁴¹

In het jaar 1664 trouwde Gijsbert op ten Noort met Wilhelmina Wentholt¹⁴² en samen kregen zij 8 kinderen. Het is niet duidelijk of enkele van hun kinderen op het Hof ter Bronckhorst zijn geboren. Wat wel met zekerheid gezegd kan worden, is dat minstens drie van hun kinderen, Joost Willem, Johan en Engelbert, al waren geboren voor de aankoop van het hof in 1680. Hun zoon Engelbert trad

¹³⁷ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 925.

¹³⁸ *Idem*.

¹³⁹ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 925-926.

¹⁴⁰ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 925.

¹⁴¹ *Idem*.

¹⁴² Coret Genealogie 1997-2019, [Stamboom Driessen » Mr. Gijsbert op ten Noort](#).

op 18-jarige leeftijd in militaire dienst, waar hij door de koning-stadhouder Willem III in het regiment van kolonel Hekeren tot vaandrig werd aangesteld. Ten tijde van zijn overlijden in 1730, had hij de rang van overste-luitenant behaald in dienst der Staten.¹⁴³

7.2.3 Johan op ten Noort (1667-1727)

Geboren te Zutphen in 1667 als tweede zoon van Gijsbert op ten Noort en Wilhelmina Wentholt. Over het leven van Johan is niet heel erg veel bekend en de beschikbare informatie lijkt incompleet te zijn. Zo is het bijvoorbeeld bekend dat hij in 1692 promoveerde in beide rechten, maar welke rechten dat zijn is niet duidelijk. Het kan zijn dat hij in de voetsporen van zijn vader trad en ook wijsbegeerte en rechten heeft gestudeerd, maar dat blijft een wilde gok. Een jaar later diende zijn vader Gijsbert een verzoek in om adjudantie voor zijn zoon en de overlevering van zijn ambt als secretaris van Gedeputeerde Staten van het graafschap Zutphen. Later dat jaar, in oktober 1693, werd dit verzoek goedgekeurd door de erfstadhouder van de provincie Gelderland, waarna het verzoek door de Staten van het gewest zijn geaccepteerd.¹⁴⁴

Johan trouwde in 1696 met Nalida Verstegen. Zij was de weduwe van zijn neef Joost die in 1691 jong is gestorven *'aan een zwaar incident aan den arm'*. Uit haar eerste huwelijk had ze twee kinderen, een dochter en een zoon genaamd Peter. Samen met Johan kreeg ze nog zes kinderen, drie zonen met de namen Joost Jan, Gijsbert en Peter en drie dochters.¹⁴⁵

Een van de dochters van Johan op ten Noort en Nalida Verstegen was Petronella Cunira op ten Noort en was getrouwd met Ernst van Löben Sels (zie afbeeldingen 20 en 21). In zijn leven heeft Ernst twee maal de functie van burgemeester bekleed, van 1730 tot 1736 was hij burgemeester van Groenlo en in 1767 werd hij gekozen als burgemeester van Zutphen. Daarnaast heeft hij nog verschillende bestuurlijke functies gehad, zoals: lid der Gedeputeerden der graafschap, schepen, curator van de Harderwijkse hogeschool en gecommiteerde ter Admiraliteit van de Maas. Ook heeft hij regelmatig Zutphen vertegenwoordigd bij de Staten-Generaal.¹⁴⁶

Afb 20: Ernst van Löben Sels door G. Alberts, 1735.

Afb 21: Petronella Cunira op ten Noort door G. Alberts, 1725-1749.

¹⁴³ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 923.

¹⁴⁴ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 929.

¹⁴⁵ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 929-930.

¹⁴⁶ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, kol. 1135.

7.2.4 Joost Jan op ten Noort (1697-1768)

Joost Jan op ten Noort is de oudste zoon van Johan op ten Noort en Nalida Verstegen, geboren in Zutphen in 1697. In 1722 voltooide hij zijn studie rechten in Utrecht, hier is hij ook gepromoveerd. Aansluitend aan die periode (van 1723 tot 1749) was hij lid van de magistraat en burgemeester van Zutphen. Bij een verandering van posities binnen de stadsregering in 1749, werd hij niet herbenoemd door de erfstadhouder, Willem IV. Bij besluit van de graafschap kreeg Joost Jan in 1742 het ambt van schout binnen en buiten Lochem. Een schout is een hoge rechterlijke ambtenaar en deze functie bekleedde hij tot aan zijn dood in Zutphen in 1768. Daarnaast was hij sinds 1747 geëmitteerde van de raad ter Admiraliteit van Amsterdam. Door vererving kwam Joost Jan in bezit van het erf en landgoed Stickerlach. Via dezelfde weg kreeg hij de havezate de Harscamp, dit goed was afkomstig van zijn grootvader, Pieter Verstegen. Aan de havezate was het ambt van buurrichter verbonden.¹⁴⁷

Joost Jan op ten Noort trouwde in 1728 met Geertruid Margaretha Daendels. Het huwelijk vond plaats in de Waalse kerk in Kampen, waar haar vader, Dr. Gerhard David Daendels tot de Borghgrave, burgemeester was. Geertruid was weduwe van Wijer Antony Eekhout, met wie zij een zoon had. Uit haar huwelijk met Joost Jan kreeg zij nog 5 kinderen, drie jongens genaamd Gerhard David, Jan Gijsbert Reynder en Johan en twee dochters. Na het overlijden van Geertruid in 1759, hertrouwde hij een jaar later met Sina Jordens. Dit huwelijk bleef echter kinderloos.¹⁴⁸

Joost Jan op ten Noort verkocht in 1744 het Hof ter Bronckhorst aan Gerhard Johan Opgelder. Aangezien de beerput ZU-ST 12 gedurende de gehele periode van 1680 tot 1744 in gebruik is geweest, is de beerputinhoud niet toe te schrijven aan één van de laatste drie genoemde generaties in het bijzonder. Wel kan met zekerheid gezegd worden dat de familie Op ten Noort binnen de inwoners van Zutphen tot de bestuurlijke bovenlaag behoorde.

¹⁴⁷ Blok/Kossmann/Molhuysen 1927, [Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek \(NNBW\)](#) deel 7, 930.

¹⁴⁸ *Idem*.

Hoofdstuk 8 – Vergelijking beerputten

In dit hoofdstuk zal de beerput van de familie Op ten Noort vergeleken worden met andere beerputten uit het oosten van Nederland. Het vergelijken van beerputten heeft als doel om interpretatie van de sociaaleconomische status te toetsen. Daarnaast kan het beeld van de materiële welvaart aangevuld worden met informatie die verkregen wordt uit andere (vergelijkbare) beerputcomplexen. Dit wordt gedaan aan de hand van twee beerputcomplexen met een vergelijkbare datering als beerput ZU-ST 12. Beide bevatten huishoudelijk afval uit huishoudens met een welgesteld tot rijke status.

Bij het vergelijken van beerputten dient rekening gehouden te worden met het feit dat verschillende beerputten nooit precies dezelfde periode beslaan, een langere of kortere gebruiksduur hebben en dat in de ene beerput (of huishouden) meer voorwerpen zijn weggegooid dan in een andere. De leging en de capaciteit van een beerput hebben hier effect op.

8.1 Beerput HvdK-128 in Zutphen

Dit is de beerput van het Hof van Heeckeren, dat aan de westelijke kant naast het Hof ter Bronckhorst ligt. De inhoud van deze beerput was huishoudelijk afval, afkomstig van de familie Van Heeckeren die het Hof van Heeckeren van 1617 tot 1822 in bezit had. Dit is beduidend langer dan de periode dat de familie Op ten Noort het Hof ter Bronckhorst in bezit had (1680-1744). Wel is HvdK-128 eerder dan 1822 in onbruik geraakt. De vastgestelde complexdatering van HvdK-128 is van 1617 tot 1750 met een periode (1650 tot 1725) van intensief gebruik.¹⁴⁹ Het keramiek dat uit HvdK-128 is verzameld is toe te kennen aan zowel de familie Van Heeckeren als het personeel.¹⁵⁰ In tabel 9 worden de verschillende bakseltypen en aantallen uit ZU-ST 12 en HvdK-128 tegenover elkaar gezet.

	MAE ZU-ST 12	Procent ZU-ST 12	MAE HvdK-128	Procent HvdK-128
Behandeld steengoed	9	4,4%	16	7,4%
Roodbakkend	60	29,6%	94	43,7%
Witbakkend	5	2,5%	6	2,8%
West-Duits	11	5,4%	31	14,4%
Majolica	3	1,5%	2	1%
Faience	85	41,9%	51	23,7%
Italiaanse faience	-	-	4	1,9%
Aziatisch porselein	18	8,9%	11	5,1%
Totaal	191	94,2%	215	100%

Tabel 9: Keramieksoorten in ZU-ST 12 tegenover HvdK-128.

¹⁴⁹ Van der Storm 2011-2012, 30-31.

¹⁵⁰ Van der Storm 2011-2012, 68.

Wat als eerste opvalt aan deze vergelijking is dat de verhoudingen van de verschillende bakseltypes anders zijn verdeeld. Zo bestaat het grootste groep keramiek in HvdK-128 uit roodbakkend aardewerk, gevolgd door faïence en West-Duits. Bij ZU-ST 12 is dat faïence, roodbakkend aardewerk en vervolgens West-Duits. Ongeveer de helft van het roodbakkend aardewerk van HvdK-128 bestaat uit grappen, dit is in groot contrast met ZU-ST 12 waar niet meer dan vijf grappen te herkennen zijn. Reden hiervoor kan zijn de langere gebruiksperiode van HvdK-128 of de mogelijke overstap naar metalen kookvormen dat bij de familie Op ten Noort wellicht eerder plaats vond dan bij de Van Heeckerens. Ook zijn in de beerput van HvdK-128 verschillende voorraadpotten van zowel roodbakkend aardewerk als steengoed aangetroffen.

Een overeenkomst is te vinden binnen de groep van het West-Duitse aardewerk dat uit Ochtrup afkomstig is. Hoewel dit aandeel in HvdK-128 groter is dan in ZU-ST 12, komen wel voor een groot deel dezelfde vormen voor. In beide beerputten bestaat deze groep voornamelijk uit grote borden van het type dw-bor-1. Ook zijn van hetzelfde type aardewerk in beide beerputten kommen aangetroffen. In HvdK-128 zijn dat vier exemplaren met verschillende diameters, terwijl het bij ZU-ST 12 om één exemplaar gaat. Naast de kommen van West-Duits aardewerk, zijn in de beerput HvdK-128 nog vijf kommen aangetroffen van verschillende bakseltypen: twee van roodbakkend aardewerk, twee van majolica en één van faïence. In ZU-ST 12 zijn ook twee kommen van roodbakkend aardewerk aangetroffen. Deze zijn gebruikt voor het bereiden van voedsel, terwijl de exemplaren in de beerput HvdK-128 eerder gebruikt zijn om uit te eten. In beide beerputten is een kom van onversierd faïence aangetroffen, maar de typenummers verschillen. Daarnaast heeft ZU-ST 12 ook nog twee kommen van faïence die wel versierd zijn, waarvan één in verschillende kleuren.

In zowel HvdK-128 als ZU-ST 12 bestaat het grootste gedeelte van het faïence uit borden. Hiervan is de hoeveelheid onversierd faïence ongeveer gelijk, bij HvdK-128 zijn dat om en nabij de twintig exemplaren, waarvan een aantal plooischotels van Italiaanse en Nederlandse afkomst, bij ZU-ST 12 zijn dat er zeventien met één grote plooischotel van Nederlandse afkomst. Naast de onversierde exemplaren, heeft ZU-ST 12 ook drie kleine plooi-borden die wel versiering vertonen. Een aantal borden van faïence in HvdK-128 zijn versierd, maar het exacte aantal is onbekend. Hiervan kan één meer dan een schoteltje gezien worden. In ZU-ST 12 komen meer verschillende types voor die als schoteltjes in gebruik zijn geweest. Een van de borden in de beerput HvdK-128 heeft een versiering die sterk overeen komt met cat.nr. 29 van ZU-ST 12, al gaat het bij ZU-ST 12 om een bord met een ander typennummer.

In HvdK-128 is maar een kleine hoeveelheid drink- en schenkgerei aangetroffen. De vormen lijken totaal niet op de kannen in ZU-ST 12. Een bijzondere aanwinst van HvdK-128 is een gefragmenteerde steengoed kan, versierd met medaillons waar de Zweedse koning op afgebeeld staat. Een dergelijk voorwerp ontbreekt in ZU-ST 12. Het drinkgerei uit HvdK-128 bestaat uit drie porseleinen kopjes. Een van deze kopjes is gedecoreerd in Imari stijl. In ZU-ST 12 zijn in totaal acht koppen van porselein gevonden, waarvan vier van hetzelfde type als de koppen in HvdK-128. In beide beerputten is een aantal porseleinen schotels gevonden die niet aan de kopjes gekoppeld kunnen worden.

Een vorm die in ZU-ST 12 volledig ontbreekt, zijn pispotten. Hiervan zijn er in totaal zeven aangetroffen in HvdK-128, deze zijn van wit- en roodbakkend aardewerk gemaakt. Een van de pispotten is van faïence, het gaat hierbij om een miniatuur. Hoewel pispotten ontbreken in ZU-ST 12, is hierin wel een miniatuur gevonden. Deze miniaturen kunnen gebruikt zijn als speelgoed voor kinderen, maar ook als poppengoed voor in een poppenhuis. Poppenhuizen waren voornamelijk te vinden bij de middenklasse en de elite en werden als een waar statussymbool beschouwd.¹⁵¹ Miniaturen zijn een van de statusbepalende factoren, net als bepaalde luxe vormgevingen zoals accoladeranden en reliëfwanden (zie blz. 47).

¹⁵¹ Bartels 1999, 193.

Verder is in HvdK-128 een zalfpot van faience gevonden. In de ZU-ST 12 zijn er hier twee van aangetroffen, deze zijn niet van faience, maar van witbakkend aardewerk gemaakt.

Een groot verschil is te zien in de aanwezigheid van kleipijpen. Hiervan zijn er maar liefst 47 aangetroffen in ZU-ST 12, maar zijn vrijwel afwezig in HvdK-128. Hieruit valt te concluderen dat op het Hof van Heeckeren niet of nauwelijks gerookt werd. Dit betekent niet dat zij niet op een andere manier van tabak genoten. Een andere manier om tabak te nuttigen is door het te snuiven. Snuiftabak werd gezien als een teken van welstand, een de snuifdoos waarin dat tabak bewaard werd wijst op aanzien.¹⁵²

Nog een verschil tussen de beerputten is dat in HvdK-128 geen theepotten en koppen met reliëfwanden en accolade randen zijn aangetroffen, deze vormen zijn wel aanwezig binnen ZU-ST 12. Hetzelfde geldt voor de bakseltypen industrieel rood aardewerk (waarvan twee theepotten zijn gevonden) en industrieel steengoed uit Engeland. Deze vormen en bakfels zijn samen met plooi bordes, miniaturen en de aanwezigheid van Aziatisch porselein indicaties van een 'rijke' beerput. Op basis van het aardewerk, zou de conclusie getrokken kunnen worden dat in de inhoud van ZU-ST 12 meer welvaart zichtbaar is dan in HvdK-128. In deze conclusie is het gebrek aan kookvormen en de mogelijke reden daarvoor meegenomen.

8.2 'Domineesbeerput' aan de Rijkstraatweg 57, Warnsveld

Deze beerput is aangetroffen bij de pastorie van de Warnveldse Mertinuskkerk en kan op basis van het keramiek gedateerd worden tussen 1740 en 1780.¹⁵³ Het begin van die periode ligt tegen het einde van het gebruik van ZU-ST 12. Het afval in de beerput heeft toebehoord aan dominee Engelbert Wilhelm Verbeek.¹⁵⁴ De beerput van de dominee zal in de verdere tekst aangeduid worden als WR-57, de 'W' staat voor Warnsveld, de 'R' voor Rijkstraatweg en 57 staat voor het huisnummer. In tabel 10 worden de verschillende bakseltypen en aantallen uit ZU-ST 12 en WR-57 tegenover elkaar gezet.

	MAE ZU-ST 12	Procent ZU-ST 12	MAE WR-57	Procent WR-57
Roodbakkend	36	17,7%	11	27,5%
Faience	83	40,9%	14	35%
Aziatisch porselein	17	8,4%	14	35%
Industrieel wit aardewerk	-	-	1	2,5%
Totaal	136	67%	40	100%

Tabel 10: Keramieksoorten in ZU-ST 12 tegenover WR-57.

¹⁵² Van der Storm 2011-2012, 29.

¹⁵³ Geerligs 2017, 39.

¹⁵⁴ Geerligs 2017, 41.

Iets dat meteen opvalt, is het lage aantal MAE (40 exemplaren) dat schijnbaar in de beerput WR-57 terecht is gekomen, terwijl in het verslag zelf staat dat er minimaal 92 objecten zijn aangetroffen. Dit komt doordat de exemplaren die niet determineerbaar zijn, ook niet zijn meegenomen in het overzicht van WR-57. Het is niet bekend onder welke bakseltypen deze indetermineerbare voorwerpen verdeeld kunnen worden. Bij de MAE van ZU-ST 12 zijn de voorwerpen die niet gedetermineerd kunnen worden wel meegenomen in het totale overzicht. Deze situatie kan mogelijk een vertekend beeld opleveren. Om deze reden zijn de indetermineerbare objecten van ZU-ST 12 voor deze vergelijking achterwege gelaten en zijn de percentages herberekend. De bakseltypen met het grootste aandeel in WR-57, zijn faience en Aziatisch porselein. In ZU-ST 12 ligt het aandeel van faience in aantallen en procenten veel hoger. De aantallen van Aziatisch porselein zijn min of meer gelijk, maar het percentage ligt bij WR-57 veel hoger. Waarschijnlijk komt dit doordat de handel in porselein weer op gang kwam na de burgeroorlogen in China van 1650 tot 1680.¹⁵⁵ Porselein werd steeds toegankelijker en dat ging ten koste van het faience.

Het faience in WR-57 bestaat voornamelijk uit eetborden, in totaal tien exemplaren. Dezelfde types komen voor in ZU-ST 12. Naast de overeenkomstige typenummers, zijn er ook versieringen die overeen komen. Het gaat hierbij vooral om florale motieven. Een van de faience borden in WR-57 is onversierd, ook van deze onversierde borden zijn grote aantallen aangetroffen binnen ZU-ST 12. Bij veel objecten van faience in WR-57 is de versiering niet meer te zien door de aantasting van het glazuur.

Naast de borden van faience, zijn binnen WR-57 ook drie borden van roodbakkend aardewerk aangetroffen. Hiervan zijn er twee borden die als versiering zijn gemarmerd, precies als het exemplaar dat is aangetroffen in ZU-ST 12.

In beerput WR-57 zijn acht kopjes en vijf schotels in te delen bij het drinkgerei. Op één kopje van faience na zijn al deze exemplaren van porselein. Van een overeenkomend typenummer zijn ook vier exemplaren aangetroffen binnen ZU-ST 12. Tussen het porselein van WR-57 zijn twee setjes met dezelfde versiering te herkennen. Het eerste setje bestaat uit twee koppen met een fijne beschildering van een figuur die een juk met twee manden draagt door een landschap. Deze versiering komt overeen met een kop van kraakporselein dat is aangetroffen in ZU-ST 12. Het andere setje bestaat uit drie koppen en een schotel en is versierd met een druk decor van panelen en florale motieven. In ZU-ST 12 zijn dit soort setjes niet aanwezig, dit komt doordat hier pas na 1744 de nadruk op werd gelegd. Tegen die periode werd ZU-ST 12 al niet meer gebruikt. Verder zijn er drie porseleinen exemplaren van het capucijnerwaar en één exemplaar van kraakporselein gevonden in beerput WR-57, dit zijn twee groepen waarvan er ook een paar exemplaren zijn aangetroffen in ZU-ST 12.

Onder het schenkgerei uit beerput WR-57 is een kan of theepot van industrieel wit aardewerk te herkennen. Het gaat hier om een object dat door de versiering als 'tortoiseshell ware' wordt bestempeld. Tortoiseshell ware is te herkennen aan het geel-bruin gevlekte glazuur dat lijkt op een schild van een schildpad. Dit type aardewerk is afwezig in ZU-ST 12, omdat de datering ervan pas na 1744 ligt. De versiering van tortoiseshell ware is in Staffordshire (Engeland) afkomstig en werd vooral tussen 1755 en 1770 geproduceerd.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Bartels 1999, 186.

¹⁵⁶ Geerligts 2017, 25.

Van het roodbakkend aardewerk van WR-57 zijn er drie grappen en een deksel onder te brengen bij het kookgerei. Deze aantallen zijn ongeveer gelijk aan het aantal grappen (vijf exemplaren) en de deksel die in ZU-ST 12 zijn gevonden. Wat opvalt bij een van de grappen van WR-57 is dat de pootjes zijn afgeslepen. Dit heeft te maken met de overgang van het koken op open vuur, naar het koken op een fornuis. Deze overgang is niet waarneembaar bij de grappen van ZU-ST 12.

Verder zijn in WR-57 onder het roodbakkende aardewerk nog twee pispotten aangetroffen die uit Friesland afkomstig zijn. Beide exemplaren zijn versierd met gestileerde tulpen, wat een populaire versiering¹⁵⁷ was tussen 1720 en 1860.¹⁵⁸

In totaal zijn er achttien kleipijpen gevonden in beerput WR-57. Het grootste gedeelte hiervan komen uit Gouda en zijn van zeer goede kwaliteit, ook wel de 'porseleinen kwaliteit' genoemd. Kleipijpen van deze kwaliteit waren vrij prijzig.

In de beerputten van WR-57 en ZU-ST 12 zijn veel overeenkomende bakseltypen en vormen aangetroffen. Veel van deze baksels en vormen komen in de meeste 18^e-eeuwse beerputcomplexen voor¹⁵⁹, maar wat minder voorkomend is de hoge kwaliteit van de kleipijpen. Daardoor kan de beerput WR-57 op basis van de keramische inhoud als gemiddeld welgesteld beschouwd worden. Toch kan door de aanwezigheid van bepaalde 'rijke' indicaties die in ZU-ST 12 wel, maar in WR-57 niet aanwezig zijn, vastgesteld worden dat ZU-ST 12 een hogere status weergeeft dan de beerput WR-57 van de dominee.

¹⁵⁷ Van der Meulen/Smeele 2005, 250.

¹⁵⁸ Fermin 2013, 33.

¹⁵⁹ Geerligs 2017, 77.

Hoofdstuk 9 – Conclusie en aanbeveling

In dit hoofdstuk wordt er antwoord gegeven op de hoofd- en deelvragen. Daarnaast zal een aanbeveling gegeven worden voor volgend onderzoek.

9.1 Conclusie

9.1.1 Beantwoorden deelvragen

Wat zijn de datering, herkomst en functie van het aangetroffen keramiek?

In het vondstcomplex zijn in totaal 203 objecten aangetroffen. Hiervan is tafelgerei de grootste functiegroep, dit aandeel bedraagt meer dan de helft van het aangetroffen keramiek (131 exemplaren), daarnaast gaat het vooral om kamergerei (22 exemplaren) en keukengerei (18 exemplaren). Het meest voorkomende bakseltype is faience, gevolgd door roodbakkend aardewerk, Aziatisch porselein en West-Duits roodbakkend aardewerk. De andere soorten bakfels, witbakkend aardewerk, steengoed met glazuur, steengoed zonder glazuur, majolica, industrieel rood aardewerk en industrieel steengoed, zijn in kleinere aantallen aanwezig binnen het vondstcomplex. Daarnaast is een grote hoeveelheid aan kleipijpen aangetroffen, dat nog aan de categorie kamergerei toegevoegd zouden kunnen worden.

Het grootste aandeel keramiek is uit Nederland afkomstig, de voorwerpen komen voornamelijk uit Friesland en Delft. Daarnaast zijn er vijf bakselsoorten waarvan de oorsprong elders te vinden is, zoals het Aziatisch porselein en het steengoed en roodbakkend aardewerk uit Duitsland. Industrieel rood aardewerk werd vervaardigd in Engeland. Van het industrieel steengoed is de herkomst lastig te bepalen. Hiervoor is namelijk de standring voor nodig, maar de bodem ontbreekt bij dit voorwerp. Dit baksel kan zowel uit Engeland als uit Duitsland afkomstig zijn. De kleipijpen zijn allemaal in Nederland gemaakt (60% uit Gouda, 20% uit Deventer).

De gebruikperiode van beerput ZU-ST 12 (1680-1744) was voor het onderzoek begon al bekend, dit komt door de strakke datering van de kleipijpen die vrijwel precies deze periode beslaan. Na het determineren van de keramische inhoud van ZU-ST 12, blijkt dat alle voorwerpen ook binnen dezelfde periode vallen met uitzondering van een aantal voorwerpen van Aziatisch porselein. Dit zijn vier exemplaren van Chinees kraakporselein, deze zijn gedateerd tussen 1550 en 1645. Waarschijnlijk zijn deze exemplaren als antiek in de familie gebleven.

Wat zijn de datering, herkomst en functie van het aangetroffen glas?

Van de totale hoeveelheid glas (49 exemplaren) dat is aangetroffen in beerput ZU-ST 12 bestaat voornamelijk uit drinkgerei, bekers (21 exemplaren) en kelkgladen (13 exemplaren). Daarnaast zijn er een aantal wijnflessen, medicijnflesjes, flesjes voor het bewaren van alcoholische vloeistoffen (zoals Eau de Cologne) of etherische oliën en een kleine hoeveelheid vensterglas aangetroffen.

Van de bekers zijn de gedecoreerde exemplaren in Bohemen geblazen, maar de graving hoeft daar niet te zijn aangebracht. Dit kan ook elders in Europa zijn gedaan. Het loodhoudend glas is hoogstwaarschijnlijk allemaal uit Engeland afkomstig. Een van de wijngladen is op basis van de stamversiering afkomstig uit Neurenberg, Duitsland. Glas met een mos- tot gifgroene kleur en tekenen van een blaaspijppontil (vooral wijnflessen) wijzen op een Europese afkomst.

De datering van het glaswerk ligt tussen 1685 en 1744, met de enkele uitzondering van een stamfragment van een 'façon de Venise'. Dit exemplaar dateert uit de vroege 17- eeuw (1600-1650) en zal waarschijnlijk als antiek in de familie zijn gebleven.

Wat zijn de datering en herkomst van de aangetroffen lakzegel(s)?

Aan lakzegels worden eerder personen verbonden in plaats van een datering, maar aangezien het is aangetroffen in ZU-ST 12, kan wel geconcludeerd worden dat het ergens in de periode van 1680 tot 1744 moet zijn gezet. Helaas kan niet worden vastgesteld van wie deze lakzegel afkomstig is geweest, dit komt door de fragmentatie van de lakzegel en de incompleetheid ervan. Wel kan, door de mogelijke afbeelding van een kroon, geconcludeerd worden dat het kan gaan om een persoon of familie die tot de adellijke stand verheven was.

Welke informatie over gebeurtenissen in de stad Zutphen kan worden afgeleid uit de vondsten uit de beerput?

In totaal zijn er twee scherven aangetroffen die direct te maken hebben met een belangrijke historische gebeurtenis die effect hebben gehad op de stad Zutphen. Deze scherven zijn te vinden binnen de groep 'opspit' en zijn ver voor de gebruikperiode van ZU-ST 12 te dateren. De scherf van het baksel terra nigra markeert de stichting van de eerste nederzettingen op de plaats van het huidige Zutphen in de Romeinse Tijd. Een scherf van het bakseltype Badorf-Walberberg kan in verband worden gebracht met Vikingaanvallen die in 882 plaats hebben gevonden in Zutphen. De zwartgeblakerde vlek op de scherf is waarschijnlijk afkomstig van branden tijdens plunderingen en verwoestingen.

Een andere, wat recentere, gebeurtenis die af te lezen is van de keramische inhoud, heeft op zich niets met de stad Zutphen zelf te maken. Door burgeroorlogen in China van 1650 tot 1680, ontstond er een stagnatie op de invoer van porselein. Hierdoor is er relatief weinig porselein aanwezig in ZU-ST 12, maar wel veel faience.

Aan wie binnen het huishouden (de burgemeester, het personeel of beide) is het materiaal uit de beerput toe te kennen?

Het behandelde materiaal uit beerput ZU-ST 12 kan zowel aan de bewoners als aan het personeel worden toegeschreven. Het aangetroffen glaswerk en de vele kleipijpen zijn volledig toe te kennen aan de bewoners, evenals het grootste aandeel van de keramische vondstgroep. De kleine hoeveelheid keukengerei zal door het personeel gebruikt zijn tijdens het bereiden van maaltijden. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de keramische inhoud van ZU-ST 12 vooral de bewoners weergeeft dan het personeel. Door de looptijd van 64 jaar is de inhoud van de beerput gevormd door meer dan één generatie.

Wat was de locatie van de beerput ten opzichte van het huis?

De beerput lag gesitueerd in een hoek op het achtererf van de woonhuizen aan de Lange Hofstraat 1 en 3. De aangrenzende bebouwing heeft waarschijnlijk toebehoord aan het oude Hof ter Bronckhorst en bevatte mogelijk een zomerkeuken, het is duidelijk of de beerput hier ook op aangesloten was. Op enkele meters afstand was de achtergevel van de woonvleugel aan de Lange Hofstraat 3. Door de ligging van de beerput tussen het woonhuis en de keuken, kan het afval van beide kanten afkomstig zijn geweest. Gezien de keramische vondstgroep voornamelijk bestaat uit tafelwaar, lijkt het aannemelijk dat de beerput het dichtst bij de keukens heeft gelegen. Een mogelijkheid is dat de meeste voorwerpen zijn gesneuveld bij de afwas.

Hoe was de beerput opgebouwd?

De opbouw van de beerput is niet helemaal duidelijk, maar de strakke rechthoekige vorm doet vermoeden dat het wel gaat om een op zichzelf staande beerput en niet om een secundair begraven/gedumpte beerputinhoud. Het is niet zeker of in de beerput een bekisting aanwezig is geweest, aangezien hier geen sporen of resten van zijn aangetoond. Als er wel een bekisting aanwezig is geweest, dan zal deze uit hout moeten hebben bestaan en vervolgens zijn vergaan.

Wat is uit historische bronnen bekend over de welvaart van burgemeester Op ten Noort van Zutphen?

Het Hof ter Bronckhorst is door drie generaties van de familie Op ten Noort in bezit geweest. Over de welvaart van deze familie zelf wordt niet veel bekend, maar aan de hand van de beschikbare informatie kan daar wel een interpretatie van worden gemaakt.

Waarschijnlijk ging het hof door vererving over op de volgende generatie, beginnend bij Gijsbert op ten Noort die het pand kocht in 1680. Via zijn zoon Johan op ten Noort komt het vervolgens bij zijn kleinzoon Joost Jan op ten Noort in bezit, die het vervolgens in 1744 verkocht. Veel familieleden met de naam Op ten Noort zijn opgenomen in het NNBW (*Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek*), zo ook de bewoners van het Hof ter Bronckhorst. Op deze manier kon er van elke eigenaar van het hof informatie verkregen worden. Hieruit is gebleken dat de leden van deze familie verschillende bestuurlijke functies hebben bekleed in het bestuur van Zutphen, waaronder het ambt van burgemeester en gecommiteerde van de raad ter Admiraliteit van Amsterdam. Daarnaast stonden leden van de familie bekend als intelligente rechtsgeleerden. Waarschijnlijk is het hierdoor dat zij het ambt van richter of buurrichter verworven.

Het beeld dat hierdoor wordt geschetst is dat de bewoners van het Hof ter Bronckhorst een zekere mate van status en aanzien hebben genoten. Uit deze informatie kan geconcludeerd worden dat het hier gaat om een vermogende familie met een hoge welvaart.

Wat voor vergelijkbare beerputten uit de 18^e eeuw zijn er aangetroffen in het oosten van Nederland?

In het oosten van Nederland zijn meerdere vergelijkbare beerputten aangetroffen. Hiervan zijn twee beerputten met een overeenkomende datering en van welgestelde tot hoge welvaartsbepaling uitgekozen om de beerput ZU-ST mee te vergelijken. De beerputten die gebruikt zijn voor het vergelijken zijn HvdK-128 van het Hof van Heeckeren in Zutphen en een 'domineesbeerput' aan de Rijkstaatweg 57 in Warnsveld (WR-57).

Veel van de bakseltypen die aanwezig zijn binnen de vondstcomplexen komen met elkaar overeen, het gaat hier voornamelijk om roodbakend aardewerk, faience en Aziatisch porselein. Roodbakend aardewerk en faience komen in de meeste beerputcomplexen in de 18^e-eeuw voor en worden daarom als redelijk standaard gezien. De aanwezigheid van Aziatisch porselein wijst al meer in de richting van een welgesteld huishouden, zoals het geval is bij WR-57. Ook het aangetroffen glaswerk binnen WR-57 (17 flessen, 5 drinkglazen en kraaltjes) en de hoge kwaliteit van de aangetroffen kleipijpen komen met deze statusbepaling overeen.

Als aanvulling op de eerder genoemde bakseltypen, zijn in de beerput HvdK-128 ook objecten van witbakend aardewerk, geglazuurd steengoed en Italiaanse faience aangetroffen. Hiervan zijn de eerste twee genoemde bakfels ook als redelijk standaard te beschouwen. Het Italiaanse faience en een steengoed kan met de afbeelding van de Zweedse koning, zijn samen met het Aziatisch porselein welstandsbepalende factoren. In combinatie met rijkversierd glaswerk (waaronder een fragment van een ijsglasbeker met vergulde versiering, een met diamant gegraveerd kelkglas en een aantal glazen borden) en de resten van een bijzonder gevarieerd menu wijzen op een rijk huishouden.

De beerput ZU-ST 12 komt het meest overeen met de HvdK-128, veel van de aangetroffen baksels uit HvdK-128 is namelijk ook aanwezig binnen ZU-ST 12. In aanvulling daarop bezit ZU-ST 12 nog een aantal extra welstandbepalende factoren, zoals industrieel rood aardewerk, industrieel steengoed, puur met goud(kleurige)verf gedecoreerd porselein, porseleinen objecten met reliëfwanden en accolade randen en de mogelijke aanwezigheid van een glasservies. Daarnaast bezit ZU-ST 12 een grote hoeveelheid kleipijpen, waarvan ruim de helft van de hoogste kwaliteit is.

9.1.2 Beantwoorden hoofdvraag

Welke uitspraak kan worden gedaan over de materiële welvaart van burgemeester Op ten Noort van Zutphen in de 18^e eeuw aan de hand van keramiek- en glasvondsten uit de onderzochte beerput?

De inhoud van de beerput bestaat voor meer dan de helft uit tafelgerei, gevolgd door kamergerei en keukengerei. Ongeveer een derde van de keramische vondstgroep bestaat uit roodbakend aardewerk. Dit was een tamelijk goedkoop baksel met simpele vormen. Bijna de helft bestaat uit faience, hiervan zijn enkele fraai versierde objecten aangetroffen. De duurdere bakseltypen zoals Aziatisch porselein, industrieel roodbakend aardewerk en industrieel steengoed zijn in mindere mate vertegenwoordigd. Ondanks de kleine hoeveelheden, betreft het aandeel van de duurdere bakseltypen (zonder het faience mee te tellen) zeker ruim 10%. Daarnaast is een flinke hoeveelheid kleipijpen aangetroffen, waarvan het grootste gedeelte van porseleinen kwaliteit is. Op basis van het keramiek kan dan geconcludeerd worden dat het gaat om een erg welgesteld huishouden.

Door de aanvulling van glazen vondstmateriaal in de vorm van loodhoudende kelkglazen, de mogelijke aanwezigheid van een glasservies, een groot aantal versierde bekers en flesjes die voor bijzondere oliën of Eau de Cologne zijn gebruikt, heeft effect op de eerdere uitspraak over de materiële welvaart dat op basis van keramiek is gemaakt. Wanneer het glaswerk wordt meegenomen in de conclusie, kan het huishouden als rijk worden bestempeld.

Bij het interpreteren van materiële welvaart, moet altijd rekening gehouden worden dat bepaalde voorwerpen niet eindigen in een beerput. Hierbij gaat het voornamelijk om luxegoed zoals metalen kookvormen of een servies dat niet uit keramische objecten bestaat, maar uit gietijzer, koper, tin of zilver. De verklaring voor een aantal 'missende' keramische vormen, zoals kookgerei en schenkgerei, kan zijn dat deze vormen vermoedelijk waren gemaakt van duurdere metalen. Zoals eerder al werd vastgesteld, belanden vormen van metaal doorgaans niet in de beerput. Deze metalen voorwerpen zullen zijn omgesmolten, verkocht of door vererving elders terecht zijn gekomen.

9.2 Discussie en Aanbeveling

9.2.1 Micro niveau

Het onderzoek heeft een duidelijk overzicht kunnen geven van het keramiek dat is aangetroffen in beerput ZU-ST 12. Dit is gedaan aan de hand van het Deventer-systeem, dat bestaat uit een catalogus met tellijsten en bijbehorende coderingen. Het keramiek uit de beerput was erg geschikt om de materiële welvaart van de gebruikers af te lezen, omdat het grootste deel bestond uit tafelgerei dat een aantal welstandbepalende factoren bevatte. Het is aannemelijk dat deze objecten voornamelijk door de familie en niet door het personeel zijn gebruikt.

Het is aan te bevelen om de West-Duitse kom (cat.nr. 19) en de kom van industrieel steengoed (cat.nr. 4) na te laten kijken door de beheerders van het Deventer-systeem. In beide gevallen kan het hier namelijk gaan om een nieuw typenummer. Mocht dit inderdaad zo zijn, dan kunnen er twee nieuwe typenummers toegevoegd worden aan het Deventer-systeem en draagt dit onderzoek bij aan de ontwikkeling ervan.

9.2.2 Meso niveau

Om een nog vollediger beeld te krijgen van de welstand en status van de familie Op ten Noort is het zeker de moeite waard om andere vondstcategorieën die nog niet zijn behandeld te onderzoeken. Hiermee worden het aangetroffen dierlijk botmateriaal, de zaden en pitten bedoeld. Deze vondsten geven inzicht in het eetpatroon van de familie. De resultaten van dat onderzoek zouden weer effect kunnen hebben op het beeld van de sociaaleconomische status van de familie Op ten Noort, omdat het geld naast duur serviesgoed ook kan zijn uitgegeven aan luxe en lekker eten.

Het wordt aangeraden om verder historisch onderzoek te doen naar de familie Op ten Noort. Bij het historisch onderzoek is al meer uitgeweken naar literatuuronderzoek, ten opzichte van het archiefonderzoek dat hier eigenlijk voor gepland stond. Het is goed mogelijk dat er informatie is gemist over de familie Op ten Noort. Dit kan komen door de vele verschillende schrijfwijzen die in het verleden zijn gebruikt voor deze familienaam. Zoals misschien wel is opgevallen, kunnen deze verschillen soms erg groot zijn: Oppen Noirt, Opten Oert, Op den Oordt en Upten Nohrtt Johanssohn zijn enkele voorbeelden. Hierdoor is er dus een aannemelijke kans dat door een onbekende schrijfvariant informatie is gemist. Daarnaast is het een erg tijdrovende bezigheid om achter alle verschillende schrijfwijzen van de familienaam te komen en deze allemaal na te zoeken. Voor dergelijk uitgebreid onderzoek is meer tijd nodig dan dat beschikbaar was voor dit afstudeeronderzoek. Ondanks dit gegeven kan gezegd worden dat het historisch onderzoek naar de familie Op ten Noort en de voorgeschiedenis van deze familie is geslaagd. Dit is vooral te danken aan de vele informatie dat via het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (NNBW) beschikbaar wordt gesteld.

9.2.3 Macro niveau

Historisch onderzoek zou als standaard onderdeel opgenomen moeten worden bij beerputonderzoeken, omdat de sociaaleconomische status en materiële welvaart niet alleen afgelezen kunnen worden van het materiaal uit een beerput. Het bezit van andere eigendommen en functies of ambten die de gebruikers van een beerput tijdens hun leven hebben bekleed kunnen vaak een heel ander beeld geven. Daarnaast zorgt achtergrond informatie van de gebruikers ervoor dat het materiaal uit de beerput meer wordt gewaardeerd. Juist het verhaal van de gebruikers van een beerput in combinatie met de aangetroffen voorwerpen laat een indruk achter.

Nader onderzoek naar de lakzegel en waar deze vandaan kwam is aan te raden. De onervarenheid in het onderzoeken van lakzegels, kan hier voor onjuistheden hebben gezorgd. Een getraind oog op het gebied van lakzegels zou wellicht meer of andere informatie uit de fragmenten van de lakzegel kunnen halen, dan de resultaten die in dit onderzoek zijn beschreven. Het is dan ook om deze reden zinvol om de aangetroffen lakzegel door een specialist te laten onderzoeken. Daar zou nog een aanvullend onderzoek naar mogelijke correspondenten op kunnen volgen. Een onderzoek als dit zal veel tijd kosten.

Tijdens dit onderzoek is opgevallen dat een groot deel van de publicaties over beerputten in het algemeen, betrekking heeft op beerputten in het westen van Nederland, terwijl de verschillen tussen beerputten in het westen en oosten van het land erg groot kunnen zijn. Het grootste verschil tussen oost en west Nederland is de grondwaterspiegel. De grondwaterspiegel heeft vervolgens weer allerlei effecten op de bouw van beerputten en de condities binnen in de beerput. Om deze redenen zou een standaardwerk dat zich meer richt op beerputten in het oosten van het land voor toekomstige onderzoekers en voor leken wellicht een waardevolle toevoeging zijn.

Voor een vergemakkelijking van het beschrijven van het keramiek zou een handleiding moeten komen met een standaard terminologie voor vormkenmerken. Veel onderzoekers gebruiken namelijk verschillende termen bij het beschrijven van dezelfde vorm. Zo kan een naar buiten staande rand beschreven worden als *'een naar buiten geknikte rand'*, maar ook als *'een naar buiten gebogen rand'*. Dit maakt het hele beschrijven nogal verwarrend. In het Deventer-systeem staat wel bij enkele vormen een minimale beschrijving, maar dat is nog lang niet bij elke vorm toegevoegd en dus nog niet toereikend genoeg. Door een standaardterminologie in te voeren voor vormkenmerken kan bijdragen aan een vergemakkelijking bij het vergelijken van beerputten.

Bronvermelding

Literatuur

Bartels, M.H., 1999: *Steden in scherven; Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle.

Bartels, M.H., 2005: The Van Lidth de Jeude Family and the Waste from Their Privy: Material Culture of a Wealthy Family in 18th-Century Tiel, The Netherlands, *Northeast Historical Archaeology Vol. 34*, 15-60.

Berends, A.S., 2012: *Op zoek naar Beulake; Archeologische vondsten uit een verdrinkenturfstekersdorp*, Zwolle.

Berends, A.S./E.Mittendorff, 2017: *Syllabus I; Keramiek uit de vroege en volle middeleeuwen (ca.450-1250)*, S.L.

Berends, A.S./B. Vermeulen, 2017: *Syllabus III; Keramiek uit de Nieuwe Tijd ca. 1500-nu*, Groningen.

Bitter, P., 2009: Voor het gemak; Beerputten en afvalverwerking in Alkmaar, *Westerheem* 58, 56-71.

Clevis, H./M. Klomp, 2005: *Havezate Werkeren; De Heren van Werkeren en hun kasteel*, Zwolle.

Fermin, B./M. Groothedde, 2010: *Binnen bij de meestersmid; Archeologisch en historisch onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van Nieuwstad 57-61, Basseroord 18 en Norenburgerstraat 18-20 te Zutphen*, Zutphen (ZAP 55).

Fermin, B., 2013: *De Weme van Warnsveld; Archeologisch onderzoek naar de oude pastorie op Rijksstraatweg 57 in Warnsveld (gem. Zutphen)*, Zutphen (ZAP 76).

Frijhoff, W./M. Groothedde/C. te Strake, 2011: *Historische atlas van Zutphen; Torenstad aan Berkel en IJssel*, Nijmegen.

Gawronski, J., 2012: *Amsterdam Ceramics; A city's history and an archaeological ceramics catalogue 1175-2011*, Amsterdam.

Geerligts, I.G., 2017: *Op de thee bij de dominee; Uitwerking van de 18^e-eeuwse keramiek afkomstig uit de beerkuil aan de Rijksstraatweg 57 in Warnsveld, s.l. Afstudeerscriptie Saxion.*

Groeneweg, G., 1992: *Bergen op Zooms aardewerk; Vormgeving en decoratie van gebruiksaardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom*, Waalre.

Groothedde, M./A. van Halbergen, 2006: *Uit de keuken van Herman Otto (1650-1657); Archeologisch onderzoek naar en analyse van de keramische inhoud van een beerput behorende tot het huishouden van Herman Otto van Bronckhorst, graaf Van Limburg Stirum*, Zutphen (ZAP 21).

Henkes, H.E., 1994: *Glas zonder glans; vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen*, Rotterdam.

Henkes, H.E., s.a.: *'Beerkuil burgemeester Optenoord'; opgraving Zutphen-Stadhuis V647, V413, V284 en V201; Glaswerk, Zutphen.*

Hiddink, H.A., 2011: *'Materiaal en Methoden 2; Romeins aardewerk van de Zuid-Nederlandse zandgronden, Amsterdam.*

Klijn, E.M.Ch.F., 1995: *Loodglazuuraardewerk in Nederland; De collectie van het Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem.*

Klijn, E.M.Ch.F., 2003: *Onbekend tinglazuuraardewerk; De collectie van het Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem.*

Meulen, A. van der/P. Smeele, 2005: *Fries Aardewerk VII; De pottenbakkers van Friesland 1750-1950, Leiden.*

Oosten, R.M.R. van, 2005: *Rijke huishoudens, arme beerputten: Het afleiden van sociale stratificatie aan de hand van serviesgoed in beerputten nader bekeken, Leiden (SOJA bundel 2005, 157-168).*

Oosten, R.M.R. van, 2014: *De stad, het vuil en de beerput; Een archeologisch-historische studie naar de opkomst, verbreiding en neergang van de beerput in stedelijke context (13de tot 18de eeuw), s.l.*

Oostveen, J. van, 2010: *Tabakspijpen uit Zutphen, Zutphen.*

Ostkamp, S./H.M. van der Velde/H.A.P. Veldman/S. Wyns (red.), 2009: *Venlo aan de Maas: van vicus tot stad; Sporen van een Romeinse nederzetting en stadsontwikkeling uit de Middeleeuwen en Nieuwe tijd in het plangebied Maasboulevard, Amersfoort (ADC Monografie 7/ADC Rapport 1000).*

Storm, M. van der, 2011-2012: *Het afval van de familie Van Heeckeren; De uitwerking van de keramiek uit de 17^e/18^e-eeuwse beerput van de familie Van Heeckeren in Zutphen, s.l. Afstudeerscriptie Saxion.*

Geraadpleegd

Berends, A.S./B. Vermeulen, 2016: *Syllabus Materiaalkennis; Keramiek uit de late middeleeuwen ca. 1050-1500, S.L.*

Bitter, P./S. Ostkamp/N.L. Jaspers, 2018: *Opzoekschema Deventer-systeem; Aardewerk, versie maart 2018, S.L.*

Broekhof, R.C.N., 2014: *Zilver gesmeed, goud geleefd; Uitwerking van de 18^e-eeuwse keramiek afkomstig uit de beerputten van zilversmeden Willem Carel en Anthony van Sandbergen, s.l. Afstudeerscriptie Saxion.*

Clevis, H./J.F.P. Kottman, 1989: *Weggegooid en teruggevonden; Aardewerk en glas uit Deventervondstcomplexen, 1375-1750, Kampen.*

Dibbits, H., 2001: *Vertrouwd bezit; Materiële cultuur in Doesburg en Maassluis, 1650-1800, Nijmegen.*

Frijhoff, W.Th.M./E.A., 2003: *Geschiedenis van Zutphen, Zutphen.*

Groothedde, M./H.E. Henkes, 2008: *Vijf eeuwen afval; Zutphen-Stadhuis, keramiek en glas uit beerput 7, Zutphen* (ZAP 38).

Internet

Blok, P.J./Fr.K.H. Kossmann/P.C. Molhuysen, 1927: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW)*, Leiden (<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/nnbw/>) op 20-06-2019.

Coret Genealogie, 1997-2019: *Genealogie online* (<https://www.genealogieonline.nl/>) op 20-06-2019.

Instituut voor de Nederlandse taal, 1914 (2007): *Richter* (<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?wdb=WNT&actie=article&uitvoer=HTML&id=M059828>) op 20-06-2019.

Roeling, B., 2015: *Genealogisch & Heraldisch Bureau S. Roeling* (<http://www.sroeling.info/genhome1.htm>) op 20-06-2019.

Sijs, N. van der (samensteller), 2010: *Etymologiebank* (<http://etymologiebank.nl/>) op 20-06-2019.

Stichting Promotie Archeologie, s.a.: *Archeologie SPA* (<https://www.archeologie-spa.nl/?page=1>) op 20-06-2019.

Vuurvlieg, 2014-2019: *Façon de Venise – glas* (<https://kunst-en-cultuur.infonu.nl/kunst/132133-facon-de-venise-glas.html>) op 20-06-2019.

Afbeeldingen

Foto's zijn gemaakt en bewerkt door de auteur, tenzij anders vermeld.

Afbeelding 2:

<http://www.agriwiki.nl/wiki/Toognagel> (datum bezocht: 30-05-2019).

Afbeelding 6:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gerard_ter_Borch_\(II\)_-Woman_Peeling_Apple_-_WGA22122.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gerard_ter_Borch_(II)_-Woman_Peeling_Apple_-_WGA22122.jpg) (datum bezocht: 30-05-2019).

Afbeelding 15:

<https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/SK-A-3347> (datum bezocht: 30-05-2019).

Afbeelding 18:

<https://www.signbarn.eu/voorbeelden/heraldiek/> (datum bezocht: 30-05-2019), verdere bewerking van de afbeelding door de auteur.

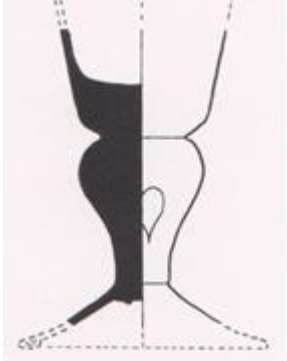

Afbeelding 20:

<https://data.collectienederland.nl/page/aggregation/collectiegelderland/CDLRPDIYEM7MD3IR32ID6RZLENE5R6OAR7FNJ76ORLGA6W5LHX3A> (datum bezocht: 05-05-2019).

Afbeelding 21:

<https://rkd.nl/nl/explore/images/149005> (datum bezocht: 05-05-2019).

Begrippenlijst

Begrip	Definitie
A la façon de Venise	Glas dat is vervaardigd op Venetiaanse manier
Balusterstam	Bepaalde vorm van de stam van een kelkglas
Facet	Recht stukje glas op een beker
Krijtglas	Ook wel 'sodakalkglas' genoemd. Sodaglas waar krijt aan wordt toegevoegd, dit soort glas is zeer sterk
Loodglas	Glas met een hoog loodoxidegehalte
Magering	Wordt toegevoegd aan bepaalde typen aardewerk ter bevordering van de stevigheid van de klei. Magering kan bestaan uit verschillende materialen, zoals schelpgruis, zand, etc.
Melkglas	Ook wel 'lattimo' genoemd. Glas dat ondoorzichtig (wit) wordt gemaakt door toevoeging van beenderas
Noppen, medaillons en maskers	Decoratie van gevormde glasdruppels
Palmet	Verticale gleuven in de bekerwand
Radstempel	Ronde stempel die door het rollen over de klei afdrucken achterlaat
Silezische stam	Vier- of zeskantige, holle stam geplaatst op een voet met omgeslagen rand
Slangenglas	Kelkglas waarvan de stam bestaat uit twee dunne symmetrisch slingerende en geribbelde glasdraden. Het uiteinde is gevormd zijn als een slangenkop
Standring	Aan de onderkant aangebrachte ring waar een object op staat
Standvlak	Een vlakke onderkant waar een object op staat

Standvoet	Gevormde voet of standaard waar een object op staat
Toognagel	Een soort houten spijker
Varenglas	Glas waarbij verbrande varens als grondstof zijn gebruikt voor het glas in plaats van hout
Versintering	Het samensmelten van de klei tijdens het bakken
Vleugelglas	Zie slangenglas, maar dan met vleugels aan het uiteinde van de glasdraden
Woudglas	Ook wel waldglas genoemd. Glas waarbij as van bomen en bosplanten als grondstof zijn gebruikt voor het glas in plaats van hout

Bijlagen

Bijlage 1: Catalogus Keramiek

N.M.A. van Ruitenbeek

In medewerking van J. Onderstal en haar team van vrijwilligers en stagiaires.

De opbouw van de catalogus is geheel volgens het Classificatiesysteem voor laat- en post-middeleeuws aardewerk en glas (het Deventer-systeem). Per object wordt er gebruik gemaakt van een bepaalde codering, wat deze punten inhouden wordt hieronder toegelicht. De tekeningen in de catalogus zijn op schaal afgebeeld (1:4). Wanneer hiervan wordt afgeweken, zal daar melding van worden gemaakt.

Catalogusnummer

1. Inventarisnummer
2. Type Deventer-systeem
3. Objectdatering/complexdatering
- 4a. Afmetingen in cm: maximale diameter/hoogte/diameter bodem
- 4b. Beschrijving type
- 5a. Baksel
- 5b. Oppervlaktebehandeling
- 5c. Decoratie
- 5d. Diversen
- 6a. Bodem
- 6b. Additieven
- 6c. Compleetheid
7. Naam/functie
8. Herkomst
9. Literatuur

Tellijsten

Steengoed zonder oppervlaktebehandeling (S1)

	MAE	
S1-kan-	3	
S1-kan-?	2	
S1-kni-	1	
S1-	3	
Totaal	9	4,4%

Steengoed met oppervlaktebehandeling (S2)

	MAE	
S2-kan-101	1	
S2-kan-	5	
S2-	3	
Totaal	9	4,4%

Industrieel steengoed (S3)

	MAE	
S3-kom-	1	
Totaal	1	0,5%

Roodbakkend aardewerk

	MAE	
r-bor-3	1	
r-bor-	1	
r-dek-	1	
r-gra-145	1	
r-gra-	4	
r-kan-57	1	
r-kmf-2	1	
r-kom-1	1	
r-kom-	1	
r-lek-	2	
r-min-	2	
r-stk-3	2	
r-stk-	1	
r-tes-1	7	
r-tes-	9	
r-ver-	1	
r-	24	
Totaal	60	29,6%

Witbakkend aardewerk

	MAE	
w-the-1	1	
w-ver-2	1	
w-zal-5	1	
w-zal-11	1	
w-	1	
Totaal	5	2,5%

West-Duits roodbakkend aardewerk

	MAE	
dw-bor-1	3	
dw-bor-	6	
dw-kom-1	1	
dw-kom-	1	
Totaal	11	5,4%

Majolica

	MAE	
m-bor-	3	
Totaal	3	1,5%

Faience

	MAE	
f-bor-2	1	
f-bor-3	26	
f-bor-5	5	
f-bor-7	1	
f-bor-8	6	
f-bor-10	1	
f-bor-12	1	
f-bor-16	2	
f-bor-17	1	
f-bor-19	1	
f-bor-32	1	
f-bor-	23	
f-dek-2	1	
f-kom-1	2	
f-kom-9	1	
f-kom-	1	
f-kop-1	2	
f-kop-8	1	
f-plo-4	1	
f-plo-11	2	
f-plo-	1	
f-the-1	2	
f-	2	
Totaal	85	41,9%

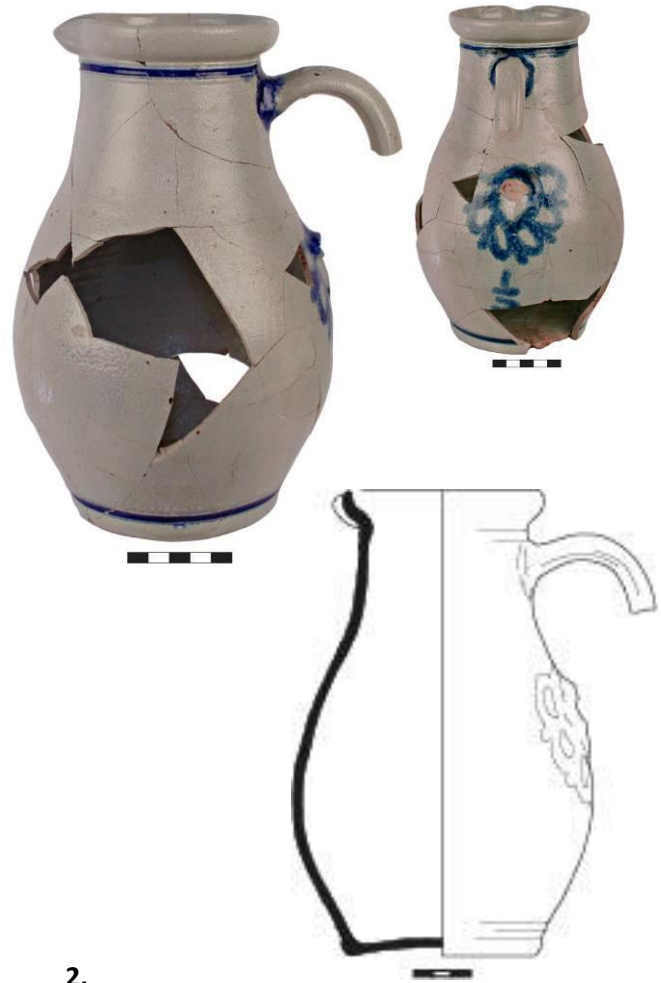
Aziatisch porselein

	MAE	
p-bor-1	4	
p-bor-6	1	
p-bor-	4	
p-kop-1	4	
p-kop-5	1	
p-kop-	3	
p-	1	
Totaal	18	8,9%

Industrieel roodbakend aardewerk

	MAE	
ir-the-1	1	
ir-the-7	1	
Totaal	2	1,0%

Steengoed

- 1.

- 1.
2. s1-kni-
3. 1680-1744/1680-1744
- 4a. 1,3/-/-
- 4b. kogelvormig
- 5a. steengoed
- 5b.
- 5c. zwart oppervlak met krassen
- 5d.
- 6a.
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. knikker
- 8.
9. Bartels 1999, p.85

- 2.

- 1.
2. s2-kan-101
3. 1700-1850/1680-1744
- 4a. 16/24,5/10
- 4b. bolle kan met hoge, wijde hals
- 5a. steengoed
- 5b. zoutglazuur, kobaltblauw
- 5c. om oor bloembladen en blauwe rand, onder oor varen, bij rand en voet horizontale banden
- 5d. schenklip, gat op oor voor dekselmontuur
- 6a. standvlak
- 6b. één worstoor, verticaal
- 6c. archeologisch compleet
7. kan
8. Westerwald
9. Gawronski 2012, p. 269, cat. 936

Industrieel steengoed

1:2

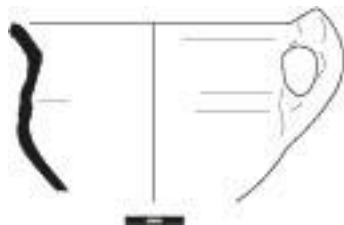
3.

-
- 1.
 2. s2-kan-
 3. 1680-1900/1680-1744
 - 4a. -/-/-
 - 4b. bolle kan
 - 5a. steengoed
 - 5b. zoutglazuur, kobaltblauw
 - 5c. medaillon op buik, rechts ervan applique van een dier (2 poten zijn zichtbaar), op schouder bloemen stempels, beschildering
 - 5d.
 - 6a.
 - 6b.
 - 6c. wandfragment
 7. kan
 8. Westerwald
 9. Bartels 1999, p.76, Berends/Vermeulen 2017, p. 14

4.

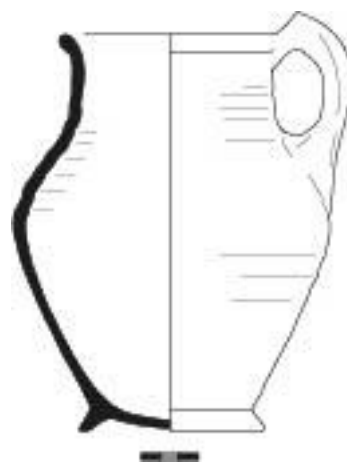
-
- 1.
 2. s3-kom- (nieuw type?)
 3. 1725-1760/1680-1744
 - 4a. 18/-/-
 - 4b. ronde kom met perfecte bolling naar bodem
 - 5a. industrieel steengoed
 - 5b. zoutglazuur
 - 5c. rondom druk motief ingedrukte verticale lijnen, midden wand rondom ingedrukt golf motief
 - 5d.
 - 6a.
 - 6b.
 - 6c. rand- en wandfragmenten
 7. kom
 8. Engeland/Duitsland
 9. Berends/Vermeulen 2017, p. 45

Roodbakkend aardewerk

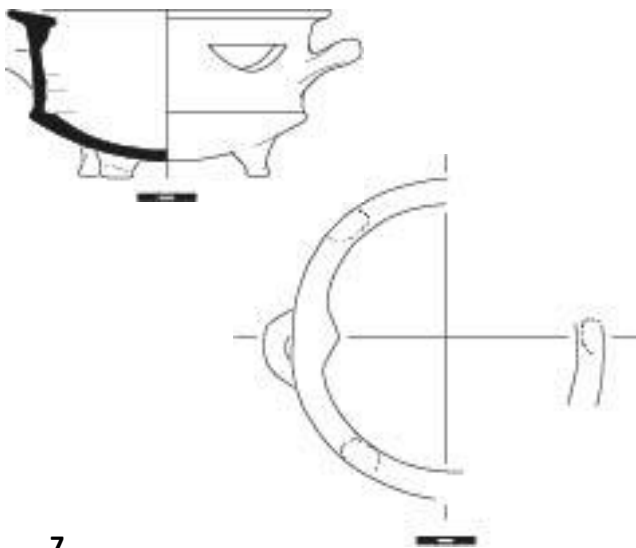
5.

- 1.
2. r-gra-145
3. 1725-1750/1680-1744
- 4a. 15/-/-
- 4b.
- 5a. roodbakkend aardewerk
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 5d.
- 6a.
- 6b. één worstoor, verticaal
- 6c. rand- en wandfragmenten
7. grape
8. Friesland
9. Gawronski 2012, p. 272, cat. 960

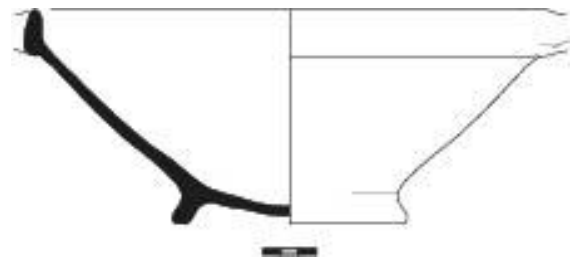
6.

- 1.
2. r-kan-57
3. 1700-1900/1680-1744
- 4a. 15/22,5/9,5
- 4b. bolle kan met sterke bolling bij schouder, vloeiende overgang naar hals, rand is licht naar buiten gebogen.
- 5a. roodbakkend aardewerk
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 5d.
- 6a. standring
- 6b. één wortoor, verticaal
- 6c. archeologisch compleet
7. kan
8. Friesland
9. Gawronski 2012, p. 221, cat. 609

7.

- 1.
2. r-kmf-2
3. 1700-1900/1680-1744
- 4a. 17,5/8,5/-
- 4b. cilindrisch, licht gebolde bodem, naar buiten geknikte rand
- 5a. roodbakkend aardewerk
- 5b. uitwendig loodglazuur, inwendig deels geglazuurd
- 5c.
- 5d. drie opstaande nokken (afgebroken), vier ventilatiegaten
- 6a. driepoot
- 6b. twee worstoren, horizontaal
- 6c. archeologisch compleet
7. komfoor
8. Nederland
9. Bartels 1999, p. 683, cat. 558

8.

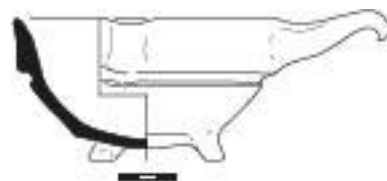
- 1.
2. r-kom-1
3. 1716-1776/1680-1744
- 4a. 30/12,5/13
- 4b. hoge opstaande kom met verdikte rand
- 5a. roodbakkend aardewerk
- 5b. loodglazuur
- 5c. uitwendig: op rand onderbroken 'meanders' van gele slib. Inwendig: marmergoed
- 5d.
- 6a. standring
- 6b. vermoedelijk twee worstoren, horizontaal (afgebroken)
- 6c. archeologisch compleet
7. kom
8. Friesland
9. Berends 2012, p. 81, cat.37

1:2

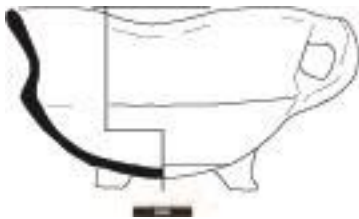
9.

-
- 1.
 2. r-min-
 3. 1700-1900/1680-1744
 - 4a. 5,5/3/-
 - 4b. halfronde open vorm
 - 5a. roodbakkend aardewerk
 - 5b. loodglazuur
 - 5c. donkerbruine vlekken
 - 5d.
 - 6a. driepoot
 - 6b. twee worstoren, horizontaal
 - 6c. archeologisch compleet
 7. miniatuur/speelgoed vergiet
 8. Nederland
 - 9.

10.

-
- 1.
 2. r-stk-3
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 14/7/-
 - 4b. halfronde open vorm met brede rand
 - 5a. roodbakkend aardewerk
 - 5b. loodglazuur
 - 5c.
 - 5d. schenklip
 - 6a. driepoot
 - 6b. één steel
 - 6c. archeologisch compleet
 7. steelkom
 8. Friesland
 9. Gawronski 2012, p. 275, cat. 980

11.

- 1.
2. r-tes-1
3. 1650-1700/1680-1744
- 4a. 16/9/-
- 4b. de bak is op de bodem rond, vanaf midden, waar ribbel is geplaatst, wordt de vorm vierkant.
- 5a. roodbakkend aardewerk
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 5d.
- 6a. driepoot
- 6b. één worstoor, verticaal op hoek
- 6c. archeologisch compleet
7. test
8. Friesland
9. Gawronski 2012, p. 226, cat. 647

12.

- 1.
2. r-tes-1
3. 1650-1700/1680-1744
- 4a. 16/9/-
- 4b. de bak is op de bodem rond, vanaf midden, waar ribbel is geplaatst, wordt de vorm vierkant.
- 5a. roodbakkend aardewerk
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 5d.
- 6a. driepoot
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. test
8. Friesland
9. Gawronski 2012, p. 226, cat. 647

Witbakkend aardewerk

1:2

13.

- 1.
2. r-tes-1
3. 1650-1700/1680-1744
- 4a. 14/9/-
- 4b. de bak is op de bodem rond, vanaf midden, waar ribbel is geplaatst, wordt de vorm vierkant.
- 5a. roodbakkend aardewerk
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 5d.
- 6a. driepoot
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. test
8. Friesland
9. Gawronski 2012, p. 226, cat. 647

14.

- 1.
2. w-zal-5
3. 1550-1700/1680-1744
- 4a. 5,2/3,5/3
- 4b. smalle, cilindrische vorm, dunne naar buiten geknikte rand
- 5a. witbakkend aardewerk
- 5b. inwendig loodglazuur
- 5c. uitwendig: loodglazuurdruppels
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. zalfpot
8. Duitsland, Frechen
9. Bartels 1999, p. 159-160, afb. 7.10

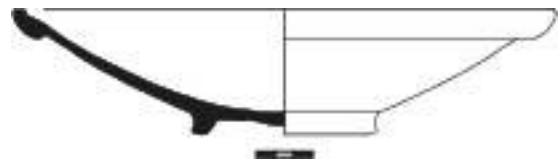
West-Duits aardewerk

1:2

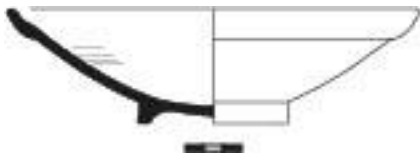
15.

- 1.
2. w-zal-11
3. 1700-1900/1680-1744
- 4a. 7/3,5/4
- 4b. cilindrisch met flauwe bolling, naar buiten gebogen rand
- 5a. witbakkend aardewerk
- 5b. loodglazuur
- 5c. vlekkenwaar
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. zalfpot
8. Friesland
- 9.

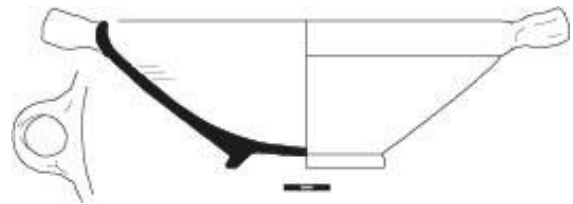
16.

- 1.
2. dw-bor-1
3. 1650-1675/1680-1744
- 4a. 29/6,5/10
- 4b. groot, vrij hoog bord, verdikte rand
- 5a. West-Duits
- 5b. inwendig loodglazuur
- 5c. Rand: gele slibversiering op rand, golven en concentrische cirkels langs rand. Spiegel: herhaling geel en groene slib motieven
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Duitsland, Ochtrup
9. Bartels 1999, p. 784, cat. 908

17.

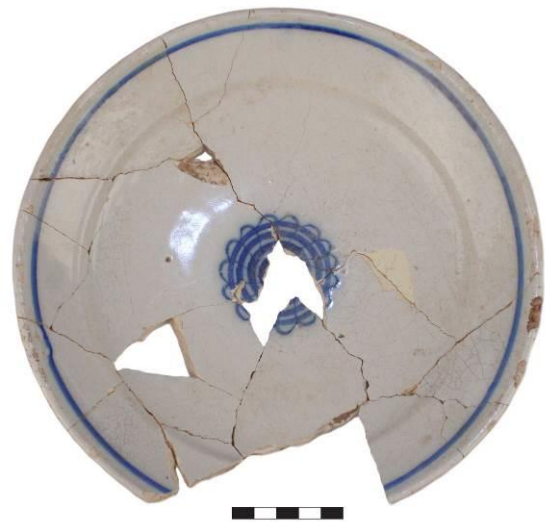
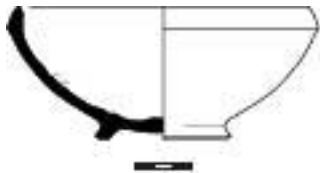
- 1.
2. dw-bor-1
3. 1600-1800/1680-1744
- 4a. 23/6/8
- 4b. groot, vrij hoog bord, verdikte rand
- 5a. West-Duits
- 5b. inwendig loodglazuur
- 5c. Rand: gele slibversiering op rand, slibkrasversiering van golven en concentrische cirkels langs rand. Spiegel: slibkrasversiering van een kip/haan/fazant en groene slib
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Duitsland, Ochtrup
9. Berends/Vermeulen 2017, p. 22

18.

- 1.
2. dw-kom-1
3. 1670-1710/1680-1744
- 4a. 27/11,5/10,5
- 4b. hoge opstaande kom met verdikte rand
- 5a. West-Duits
- 5b. inwendig loodglazuur
- 5c. inwendig: slibkrasversiering van concentrische cirkels en een plant, bladeren zijn 'ingekleurd' met rode en groene slib
- 5d.
- 6a. standring
- 6b. twee dikke lintoren, horizontaal
- 6c. archeologisch compleet
7. kom
8. Duitsland, Ochtrup
9. Bartels 1999, p. 784, cat. 909

Faience

19.

- 1.
2. dw-kom- (nieuw type?)
3. 1600-1800/1680-1744
- 4a. 14,5/7/6,5
- 4b. kom met flauwe bolling, bovenaan een wat scherpere bocht waardoor de rand naar binnen staat. Maximale diameter bevind ongeveer een centimeter onder de rand
- 5a. West-Duits
- 5b. inwendig loodglazuur
- 5c. inwendig: slibkrasversiering van concentrische cirkels en stippen van rode slib
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. kom
8. Duitsland, Ochtrup
- 9.

20.

- 1.
2. f-bor-3
3. 1716-1800/1680-1744
- 4a. 22,5/4/10,5
- 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: vlag: concentrische cirkel, spiegel: rozet
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Berends 2012, p. 95, cat. 76, Klijn 2003, p.60-61, inv.nr. N.6828 A, N.6828 B, N.7911

21.

-
- 1.
 2. f-bor-3
 3. 1716-1800/1680-1744
 - 4a. 22,5/3,5/11
 - 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: vlag: concentrische cirkel, spiegel: rozet
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Berends 2012, p. 95, cat. 76, Klijn 2003, p.60-61, inv.nr. N.6828 A, N.6828 B, N.7911

22.

-
- 1.
 2. f-bor-3
 3. 1716-1800/1680-1744
 - 4a. 22,5/3,5/7
 - 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: vlag: concentrische cirkel, spiegel: rozet
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Berends 2012, p. 95, cat. 76, Klijn 2003, p.60-61, inv.nr. N.6828 A, N.6828 B, N.7911

23.

-
- 1.
 2. f-bor-3
 3. 1716-1800/1680-1744
 - 4a. 22/3,5/10,5
 - 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: vlag: concentrische cirkel, spiegel: rozet
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Berends 2012, p. 95, cat. 76, Klijn 2003, p.60-61, inv.nr. N.6828 A, N.6828 B, N.7911

24.

-
- 1.
 2. f-bor-3
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 23/3,5/12,5
 - 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: twee concentrische cirkels op grens spiegel-vlag, spiegel: 2x tak met drieblad, top van een stuk fruit (peer?)
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Bartels 1999, p. 207, Berends/Vermeulen 2017, p. 36

25.

- 1.
2. f-bor-3
3. 1725-1775/1680-1744
- 4a. 23/3,5/11
- 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur
- 5c.
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Gawronski 2012, p. 288, cat. 1072

26.

- 1.
2. f-bor-3
3. 1725-1775/1680-1744
- 4a. 23,5/2,8/11
- 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur
- 5c.
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Gawronski 2012, p. 288, cat. 1072

27.

-
- 1.
 2. f-bor-3
 3. 1725-1775/1680-1744
 - 4a. 24/3/13
 - 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur
 - 5c.
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Gawronski 2012, p. 288, cat. 1072

28.

-
- 1.
 2. f-bor-3
 3. 1725-1775/1680-1744
 - 4a. 26,5/3/-
 - 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur
 - 5c.
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Gawronski 2012, p. 288, cat. 1072

29.

-
- 1.
 2. f-bor-3
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 23/2,5/-
 - 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: compartimenten met gestileerde planten, tussen compartimenten krullen met Chinese waaiers in midden 2 concentrische cirkels mannetjes in bootje?
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Klijn 2003, p. 220, inv.nr. NOM.37253-68, Storm, van der 2011-2012, p. 9, cat. 15

30A.

-
- 1.
 2. f-bor-3
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 23/-/-
 - 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: 2 rijen compartimenten met gestileerde bloemen, in midden 2 concentrische cirkels met waarschijnlijk grote gestileerde bloemen
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Bartels 1999, p. 207, Berend/Vermeulens 2017, p. 36

30B.

-
- 1.
 2. f-bor-3
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 23/-/-
 - 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
 - 5a. faïence
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: 2 rijen compartimenten met gestileerde bloemen, in midden 2 concentrische cirkels met waarschijnlijk grote gestileerde bloemen
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Bartels 1999, p. 207, Berend/Vermeulens 2017, p. 36

31.

-
- 1.
 2. f-bor-3
 3. 1700-1776/1680-1744
 - 4a. 22,5/3/-
 - 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
 - 5a. faïence
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: florale motieven
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Berends 2012, p. 96, cat. 79, Gawronski 2012, p. 288, cat. 1071

32.

- 1.
2. f-bor-3
3. 1716-1776/1680-1744
- 4a. -/3,5/-
- 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, mangaan
- 5c. inwendig: vlag: concentrische cirkels langs buiten- en binnenkant vlag met aantal driebladen, spiegel: botanische afbeelding van takken en bladeren
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Berends 2012, p. 96, cat. 77

33.

- 1.
2. f-bor-5
3. 1700-1776/1680-1744
- 4a. 21,5/2,5/12
- 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: florale motieven
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Berends 2012, p. 96, cat. 79, Gawronski 2012, p. 288, cat. 1071

34.

- 1.
2. f-bor-5
3. 1691-1745/1680-1744
- 4a. 22/2,5/12
- 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: vlag: afwisselend rasters en abstract artemisa blad in médaillon, spiegel: concentrische cirkels met daarin tuinlandschap met bruggetje
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Bartels 1999, p. 805, cat. 990, Storm, van der 2011-2012, p. 9, cat, 16

35.

- 1.
2. f-bor-5
3. 1716-1800/1680-1744
- 4a. 22,5/3/11
- 4b. bord dat naar rand toe omhoog buigt, inwendig duidelijke grens tussen de vlag en de spiegel
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: vlag: concentrische cirkel, spiegel: rozet
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Berends 2012, p. 95, cat. 76, Klijn 2003, p.60-61, inv.nr. N.6828 A, N.6828 B, N.7911

36.

- 1.
2. f-bor-8
3. 1700-1750/1680-1744
- 4a. 13/2,5/7
- 4b. plat bord met omhoog gebogen rand
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: patroon van lijnen, stippen en perziken, middenin concentrische cirkel met een vrucht (perzik?)
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

37.

- 1.
2. f-bor-8
3. 1700-1750/1680-1744
- 4a. 12,5/2,5/6
- 4b. plat bord met omhoog gebogen rand
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: Chinese tuin met planten, bomen en links en rechts een pagode
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

38.

-
- 1.
 2. f-bor-8
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 11,5/2,5/5,5
 - 4b. plat bord met omhoog gebogen rand
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: langs rand band met abstract bladermotief, middenin concentrische cirkel met boeketten van bloemen en bladeren
 - 5d.
 - 6a. standring
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

39.

-
- 1.
 2. f-bor-8
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 11/2,5/5,5
 - 4b. plat bord met omhoog gebogen rand
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: panelen met rozenbottels, middenin concentrische cirkel met drieblad?
 - 5d.
 - 6a. standring
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

40.

-
- 1.
 2. f-bor-8
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 12,5/2/6,5
 - 4b. plat bord met omhoog gebogen rand
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: langs rand dikke concentrische cirkel, bloemen met bladeren
 - 5d.
 - 6a. standring
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

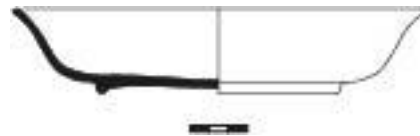
41.

-
- 1.
 2. f-bor-8
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 12/3/6,5
 - 4b. plat bord met omhoog gebogen rand
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: langs rand krullen, bloemen en rozenbottels, meddenin concentrische cirkel met perziken
 - 5d.
 - 6a. standring
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

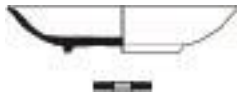
42.

- 1.
2. f-bor-10
3. 1700-1750/1680-1744
- 4a. -/3/7
- 4b. wat dieper bord, soepele overgang
spiegel-vlag
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: florale motieven met cirkel
van krullen
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

43.

- 1.
2. f-bor-12
3. 1691-1745/1680-1744
- 4a. 22,5/4/12,5
- 4b. diep bord, naar buiten gebogen rand
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: vlag: afwisselend raster en
abstract artemisa blad in medaillon,
spiegel: concentrische cirkels met
daartussen bloem en vrucht motieven,
middenin concentrische cirkel met
bloem
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Bartels 1999, p. 805, cat. 990, Storm,
van der 2011-2012, p. 9, cat, 16

44.

- 1.
2. f-bor-16
3. 1700-1750/1680-1744
- 4a. 12/2,5/6
- 4b. plat bord met hoge, iets naar buiten gebogen rand
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: afwisselend rasterwerk en medaillons met bloemen op steel, cirkel van medaillons met bloemen en brede concentrische cirkel met geometrisch patroon, middenin een rozet
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

45.

- 1.
2. f-bor-16
3. 1700-1750/1680-1744
- 4a. 11,5/2,5/5,5
- 4b. plat bord met hoge, iets naar buiten gebogen rand
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: rasterwerk van concentrische cirkels en van het center uitgaande lijnen met daarin bloemen op steel, middenin dikke concentrische cirkel met bloem
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

46.

- 1.
2. f-bor-17
3. 1700-1750/1680-1744
- 4a. 11/2,5/6
- 4b. plat bord met hoge, iets naar buiten gebogen rand
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. uitwendig: lichtblauwe vlekjes, inwendig: afwisselend halve zon en plant met perziken, middenin concentrische cirkel met rasterwerkjes
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36, Fermin/Groothedde 2010, p. 63, cat. 82

47.

- 1.
2. f-bor-19
3. 1725-1775/1680-1744
- 4a. 22/3/9
- 4b. plat bord met duidelijke knik tussen spiegel-vlag, extreem brede vlag
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur
- 5c.
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
- 9.

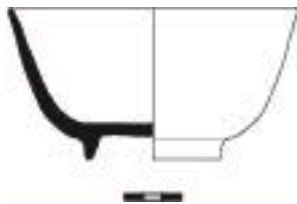
48.

-
- 1.
 2. f-bor-32
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 13/2,5/5,5
 - 4b. bord met lichte bolling
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauw
 - 5c. inwendig: concentrische cirkel langs rand met boeket van bloemen en bladeren
 - 5d.
 - 6a. standring
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Bartels 1999, p. 207

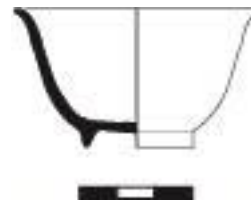
49.

-
- 1.
 2. f-dek-2
 3. 1700-1750/1680-1744
 - 4a. 10/4,5/-
 - 4b. afgeronde deksel met inwendig hoge ring
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur
 - 5c.
 - 5d.
 - 6a.
 - 6b. ronde knop
 - 6c. archeologisch compleet
 7. deksel
 8. Delft
 - 9.

50.

- 1.
2. f-kom-1
3. 1700-1750/1680-1744
- 4a. 14/8/7
- 4b. hoge kom waarvan de bolling zich vrij laag vormt
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, multicolor
- 5c. inwendig: botanische voorstelling met insecten in oranje, kobaltblauw en groen, uitwendig: egaal bruin/paars
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. kom
8. Delft
9. Bartels 1999, p. 819, cat. 1044

1:2

51.

- 1.
2. f-kop-1
3. 1700-1750/1680-1744
- 4a. 7/3,5/3
- 4b. kop met licht bollende wand naar boven
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: blad, uitwendig: concentrische cirkel langs dtanding en rand, herhalend patroon van tulpen en drieblad
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. kop
8. Delft
9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

52.

- 1.
2. f-kop-1
3. 1700-1750/1680-1744
- 4a. 6,5/3,5/3
- 4b. kop met licht bollende wand naar boven
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: blad, uitwendig: 2 concentrische cirkels langs rand, planten, bloemen en landschap van bergen en een meer, visser met hengel en fuik
- 5d.
- 6a. standing
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. kop
8. Delft
9. Berends/Vermeulen 2017, p. 36

53.

- 1.
2. f-kop-8
3. 1575-1650/1680-1744
- 4a. 6/3,5/3
- 4b. smalle kop met lange uitstaande wand
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, multicolor
- 5c. inwendig: in blauw een blad/bloem, uitwendig: groen, witte panelen met blauwe rand, in panelen planten in de kleuren oranje en blauw met groene bladeren
- 5d.
- 6a. standing
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. kop
8. Delft
9. Bartels 1999, p. 823, cat. 1060

54.

- 1.
2. f-plo-4
3. 1701-1778/1680-1744
- 4a. 13/2,5/7
- 4b. wand buigt licht omhoog, vanaf de standring straalsgewijs smalle stroken/plooien
- 5a. faïence
- 5b. tinglazuur, multicolor
- 5c. inwendig: brede en dunne concentrische cirkel langs rand, blauwe ranken met oranje sprietten, aan uiteinde van ranken een gele bol (bloem of fruit?), midden 2 concentrische cirkels met bloem
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. plooi bord
8. Delft
9. Bartels 1999, p. 827-828, cat. 1076, 1078 en 1079

55.

- 1.
2. f-plo-11
3. 1701-1778/1680-1744
- 4a. -/3/6
- 4b. achthoekige vorm, vanaf de standring straalsgewijs omhoog gebogen smalle plooien
- 5a. faïence
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: concentrische cirkel langs rand met florale motieven en middenin vaas met bloemen
- 5d. achthoekig
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. plooi bord
8. Delft
9. Bartels 1999, p. 829, cat. 1083 en 1084

Aziatisch porselein

56.

- 1.
2. f-plo-11
3. 1701-1778/1680-1744
- 4a. -/3/5,5
- 4b. achthoekige vorm, vanaf de standring straalsgewijs omhoog gebogen smalle plooiën
- 5a. faïence
- 5b. tinglazuur, kobaltblauw
- 5c. inwendig: concentrische cirkel langs rand met florale motieven (vermoedelijk ook middenin vaas met bloemen)
- 5d. achtzijdig
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. plooi bord
8. Delft
9. Bartels 1999, p. 829, cat. 1083 en 1084

57.

- 1.
2. p-bor-1
3. 1680-1780/1680-1744
- 4a. 12/3/5,5
- 4b. dunwandig bord, rand buigt in vloeiende beweging omhoog en iets naar buiten
- 5a. Aziatisch porselein, Qianlong
- 5b. veldspaatglazuur
- 5c. inwendig: 3 figuren hebben interactie met elkaar, uitwendig: 2 concentrische cirkels op bodem
- 5d. merk?
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. China, Jingdezhen
9. Bartels 1999, p. 188-189

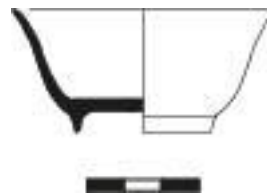

58.

- 1.
2. p-bor-1
3. 1680-1780/1680-1744
- 4a. 12/2,2/6,5
- 4b. dunwandig bord, rand buigt in vloeiende beweging omhoog en iets naar buiten
- 5a. Aziatisch porselein, Qianlong
- 5b. veldspaatglazuur
- 5c. inwendig: tuin met pagode, langs rand bergen met uitbarstende vulkaan? Uitwendig: twee sprieten, mogelijk van een plant
- 5d. merk?
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. China, Jingdezhen
9. Bartels 1999, p. 188-189

59.

- 1.
2. p-bor-6
3. 1680-1780/1680-1744
- 4a. 22/3,5/13
- 4b. vlak bord met hoog opstaande rand
- 5a. Aziatisch porselein, Qianlong
- 5b. veldspaatglazuur
- 5c. inwendig: florale motieven, uitwendig: takken
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. China, Jingdezhen
9. Bartels 1999, p. 188-189

1:2

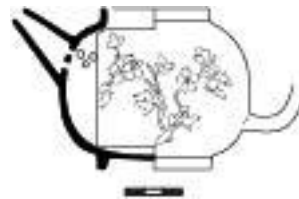
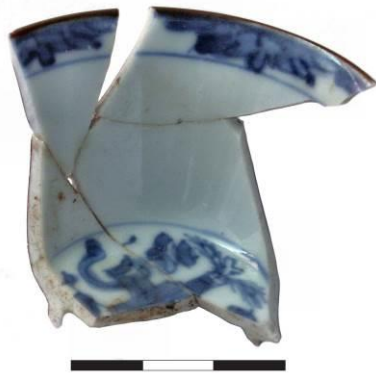
60.

- 1.
2. p-bor-
3. 1550-1645/1680-1744
- 4a. -/-/7,5
- 4b. bord met reliëfwand
- 5a. Aziatisch porselein, Wanli (Chinees kraakporselein)
- 5b. Veldspaatglazuur
- 5c. inwendig: vlag: kleine panelen met bloemen naar de ribbels van het reliëf van de wand, spiegel: 2 concentrische cirkels met florale motieven, uitwendig: eerste rij reliëf gedecoreerd als bloembladen, sporadisch een bloem, 2 concentrische cirkels op bodem
- 5d. merk?
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. bodem- en wandfragment
7. bord
8. China, Jingdezhen
9. Bartels 1999, p. 186

61.

- 1.
2. p-kop-1
3. 1680-1780/1680-1744
- 4a. 7/3,5/3,5
- 4b. steilwandige kop met een uitgebogen lip
- 5a. Aziatisch porselein, Qianlong
- 5b. veldspaatglazuur, capucijnerwaar
- 5c. inwendig: wand: lichte concentrische cirkel, hangende takken met bloemen, spiegel: landschap of meer omgeven met bergen, uitwendig: bodem: 2 lichte concentrische cirkels
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. kop
8. China, Jingdezhen
9. Bartels 1999, p. 188-189

Industrieel rood

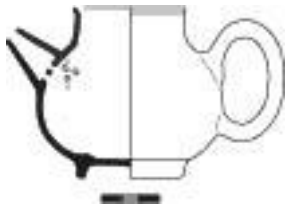

62.

- 1.
2. p-kop-1
3. 1680-1780/1680-1744
- 4a. 7/3,7/3
- 4b. steilwandige kop met een uitgebogen lip
- 5a. Aziatisch porselein, Qianlong
- 5b. veldspaatglazuur, capucijnerwaar
- 5c. inwendig: bloemenband langs rand, spiegel: hoge vaas met 2 pauwenveren, zowel links als rechts een kleine pagode
- 5d.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. kop
8. China, Jingdezhen
9. Bartels 1999, p. 188-189

63.

- 1.
2. ir-the-1
3. 1716-1776/1680-1744
- 4a. 9/9/5,5
- 4b. kleine bolle vorm (bijna rond), rand is met een knik omhoog gebogen
- 5a. industrieel rood
- 5b. loodglazuur
- 5c. uitwendig: witte slibappliques op buik van tak (of struik) met bloemen op beide zijdes
- 5d. drie zeefgaten
- 6a. standring
- 6b. tuit, één worstoor, verticaal
- 6c. archeologisch compleet
7. theepot
8. Engeland, Staffordshire
9. Bartels 1999, p. 933, cat. 1487, Berends 2012, p. 47, cat. 88

64.

- 1.
2. ir-the-7
3. 1701-1778/1680-1744
- 4a. 9,5/9/5,5
- 4b. lage, sterke bolling van de buik, na bolling geleidelijke versmalling, vlak onder verdikte rand buigt de wand recht omhoog
- 5a. industrieel rood
- 5b. loodglazuur, mangaan
- 5c. zowel inwendig als uitwendig donker mangaan glazuur
- 5d. drie zeefgaten
- 6a. standring
- 6b. tuit, één worstoor, verticaal
- 6c. archeologisch compleet
7. theepot
8. Engeland
9. Bartels 1999, p. 634, cat. 1489

Bijlage 2: Catalogus Kleipijpen

Catalogusnummer 4.

- 1a. ZT-ST-284
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. IF gekroond
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1710-1730
- 5. Gouda
- 6. Johannes Thomasz.?
- 7.

Catalogusnummer 5.

- 1a. ZT-ST-284
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Roos
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1710-1730
- 5. Gouda
- 6. Arij de Moor
- 7.

Catalogusnummer 6.

- 1a. ZT-ST-284
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. 3 ruiten
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1710-1730
- 5. Gouda
- 6. Cornelis Teunisz. Bouman
- 7.

Catalogusnummer 7.

- 1a. ZT-ST-284
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. - / H
- 2c. Halve maan / -
- 2d. -
- 2e. Ongeglasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Geen radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1710-1730
- 5.
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 8.

- 1a. ZT-ST-413
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. Halve maan / -
- 2d. X gekroond
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Radering voorzijde ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1680-1720
- 5. Gouda
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 9.

- 1a. ZT-ST-413
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Wapen van Haarlem
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1730
- 5. Gouda
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 10.

- 1a. ZT-ST-413
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Voetboog
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1680-1720
- 5. Gouda
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 11.

- 1a. ZT-ST-413
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. ? gekroond
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1730
- 5.
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 12.

- 1a. ZT-ST-413
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. 3 stippen / halve maan
- 2d. -
- 2e. Ongeglasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Radering voorzijde ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1680-1730
- 5.
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 13.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. 10 gekroond
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1680-1720
- 5. Gouda
- 6. Jan Olifiers
- 7.

Catalogusnummer 14.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. - / H
- 2c. Halve maan / stip
- 2d. -
- 2e. Ongeglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Geen radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1740
- 5.
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 15.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. M / H
- 2c. Halve maan / Halve maan
- 2d. -
- 2e. Ongeglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Radering voorzijde ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1740
- 5.
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 16.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. VT gekroond
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1687-1720
- 5. Gouda
- 6. Jasper Govertsz. Vertoren
- 7.

Catalogusnummer 17.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. IAN gekroond
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1730
- 5. Gouda
- 6. Jan Verbanck
- 7.

Catalogusnummer 18.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. IVS
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1730
- 5. Gouda
- 6. Daniel van Schouwen
- 7.

Catalogusnummer 19.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. LDR
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a. Raderingen afgezoomd met parelranden
- 3b. Geglaasd
- 3c.
- 4. 1700-1730
- 5. Gouda
- 6. Leendert de Roos
- 7.

Catalogusnummer 20.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Springend paard
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1730
- 5. Gouda
- 6. Hendrick Willemsz. Van Boksel
- 7.

Catalogusnummer 21.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Tulp
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1710-1740
- 5. Gouda
- 6. Anthonie Jansz. Spitberge
- 7.

Catalogusnummer 22.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Tulp
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1710-1740
- 5. Gouda
- 6. Anthonie Jansz. Spitberge
- 7.

Catalogusnummer 23.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. Drie zwanen gekroond / LVB gekroond
- 2c. -/-
- 2d. -
- 2e. Ongeglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Radering voorzijde ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1710-1740
- 5. Deventer?
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 24.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Ovoïde
- 2b. -/-
- 2c. Gouds wapenschild + S / Gouds wapenschild + S
- 2d. Wapen van Arkel
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1740-1750
- 5. Gouda
- 6. Jan Cabout
- 7.

Catalogusnummer 25.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Wapen van Haarlem
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1740
- 5. Gouda
- 6. Matthijs Gerritsz. Rijphuijse
- 7.

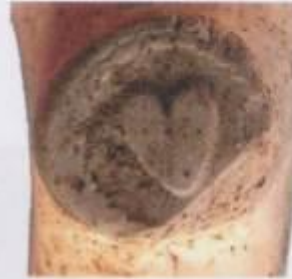
Catalogusnummer 26.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Wapen van Haarlem
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a. "DIRCK JANSE" / "DOESBURG"
- 3b. Geglaasd
- 3c.
- 4. 1680-1720
- 5. Gouda
- 6. Dirck Janse Doesburgh
- 7.

Catalogusnummer 27.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Hart
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1740
- 5. Gouda
- 6. Crijn (Cris) Woutersz.
- 7.

Catalogusnummer 28.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Hart gekroond
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1740
- 5. Gouda
- 6. Crijn (Cris) Woutersz.
- 7.

Catalogusnummer 29.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Molen
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1740
- 5. Gouda
- 6. Danens
- 7.

Catalogusnummer 30.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. Gouds wapenschild / 3 stippen in driehoek
- 2d. Molen
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1739-1750
- 5. Gouda
- 6. Jacob Arijsz. Danens
- 7.

Catalogusnummer 31.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. Gouds wapenschild + S / Gouds wapenschild + S
- 2d. Parel
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1739-1750
- 5. Gouda
- 6. Abraham Eling de Oude
- 7.

Catalogusnummer 32.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Passer
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1740
- 5. Gouda
- 6. Gerrit Sas
- 7.

Catalogusnummer 33.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. Rad
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1710-1740
- 5. Gouda
- 6. (Weduwe) Leendert van Velsen
- 7.

Catalogusnummer 34.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. ? gekroond
- 2e. Geglaasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Gehele radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1680-1720
- 5. Gouda
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 35.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. -
- 2e. Ongeglasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Radering voorzijde ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1675-1725
- 5. Deventer of Zutphen
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 36.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. -
- 2e. Ongeglasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Radering voorzijde ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1680-1730
- 5. Deventer of Zutphen
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 37.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. -
- 2e. Ongeglasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Radering voorzijde ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1680-1725
- 5.
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 38.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. -
- 2e. Ongeglasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Radering voorzijde ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1680-1725
- 5.
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 39.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. -/-
- 2d. -
- 2e. Ongeglasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Geen radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1740
- 5.
- 6.
- 7.

Catalogusnummer 40.

- 1a. ZT-ST-647
- 1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
- 2a. Trechter
- 2b. -/-
- 2c. Stip / stip
- 2d. -
- 2e. Ongeglasd
- 2f. Gebotterd
- 2g. Geen radering rondom ketelopening
- 2h.
- 3a.
- 3b.
- 3c.
- 4. 1700-1730
- 5.
- 6.
- 7.

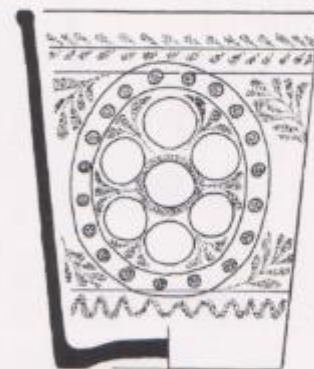

Bijlage 3: Catalogus Glas

INVENTARISLIJST V 413 en V 647

	N
gl-bek-6b	1
gl-bek-6	9
gl-bek-10	1
gl-bek-23	3
gl-bek-25	1
gl-bek-26	6
gl-keel-2	1
gl-keel-3	2
gl-keel-6	3
gl-keel-7	1
gl-keel-28	4
gl-keel	2
gl-fle-3	3
gl-fle-6	5
gl-fle-11	1
gl-fle	6
totaal	49

1. **ZU-ST 413-09c**
2. gl-bek-6
3. 1685-1744
4. 10/7.9/5.2
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c. medaillon met geslepen cilindrische lenzen en florale motieven
- 6a. standvlak; weggeslepen p.merk
- 6b.
- 6c. vormgeblazen; radgravure
7. beker
8. Bohemen
- 9.

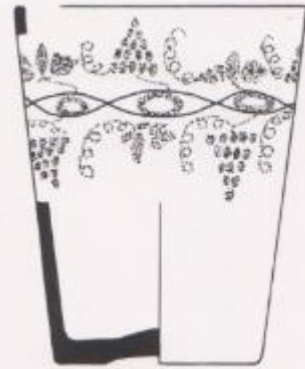
V 413-09c

1. **ZU-ST 647-03**
2. gl-bek-6
3. 1685-1744
4. 9.2/9.4/5.8
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c. Chinees paviljoen in cartouche; 'zonnen'; krulmotief; lauwerkrans; golflijn
- 6a. standvlak; weggeslepen pontilmerk
- 6b.
- 6c. vormgeblazen; radgravure
7. beker
8. Bohemen
- 9.

647-03

1. **ZU-ST 647-11**
2. gl-bek-6
3. 1685-1744
4. 7.8/9.4/5.4
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c. druiventrossen en -ranken;
'visblaas' motief
- 6a. standvlak; pontilmerk
deels weggeslepen
- 6b.
- 6c. vormgeblazen; radgravure
7. beker
8. Bohemen
- 9.

Zu-St 647-11
heel slordig gegraveerd
"scharensleep"werk

1. **ZU-ST V 647-12**
2. gl-bek-6b
3. 1685-1744
4. 7.2/8.5/5.0
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c. palmetten
- 6a. standvlak; pontilmerk
deels weggeslepen
- 6b.
- 6c. vormgeblazen; reliëf
7. beker
8. Bohemen of C.-Duitsland
9. HOP 2, 78, afb. 133

V647-12

1. **ZU-ST V 647-14**
2. gl-bek-23
3. 1685-1744
4. 8.3/10.3/5.8
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c.
- 6a. standvlak; pontilmerk
- 6b.
- 6c. vormgeblazen
7. beker
8. Bohemen of C.-Duitsland
- 9.

V 647-14

1. **ZU-ST 647-04a**
2. gl-bek-26
3. 1685-1744
4. -/-/4.4
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c. vlakken
- 6a. standvlak; pontilmerk
- 6b.
- 6c. vormgeblazen; geslepen
7. beker
8. Bohemen of C.-Duitsland
- 9.

647-04^a

1. **ZU-ST 647-22**
2. gl-keel-2
3. 1685-1744
4. 8.0/-/-
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c.
- 6a. voet; pontilmerk
- 6b.
- 6c.
7. kelkglas
8. Engeland
- 9.

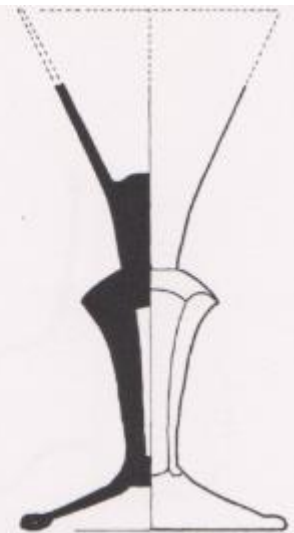
V647-22

1. **ZU-ST 413-07a**
2. gl-keel-3
3. 1685-1744
4. -/-/7.4
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c. luchtbel in stam
- 6a. voet; pontilmerk
- 6b.
- 6c. vormgeblazen; vierzijdige stam; omgeslagen voetrand
7. kelkglas
- 8.
- 9.

V413-07^a
iets getordoerd; scheef!

1. **ZU-ST 647-20c**
2. gl-kel-6
3. 1685-1744
4. -/-/7.0
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c. luchtgel in stam
- 6a. voet; pontilmerk
- 6b.
- 6c. vormgeblazen; zeszijdige stam;
omgeslagen voetrand
7. kelkglas
- 8.
- 9.

V647-20c

1. **ZU-ST 647-21**
2. gl-kel-7
3. 1685-1744
4. -/-/-
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c. luchtbel in stam
- 6a. pontilmerk
- 6b.
- 6c. stam met twee geledingen
en luchtbel
7. kelkglas
8. Engeland
- 9.

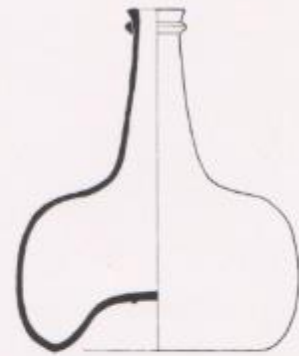
V647-21

1. **ZU-ST 413-06a**
2. gl-kel-28
3. 1685-1744
4. -/-/-
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c. luchtbel
- 6a. voet; pontilmerk
- 6b.
- 6c. balusterstam
7. kelkglas
8. Engeland
- 9.

V 413-06a

1. ZU-ST 413-11
2. gl-fle-6
3. 1685-1744
4. 14.5/17.6/10.5
- 5a. glas
- 5b. groen
- 5c.
- 6a. opgestoken; p.merk
- 6b.
- 6c.
7. fles
8. Nederlanden?
- 9.

V 413-11
schaal 1:4

1. ZU-ST 413-01
2. gl-fle-11
3. 1688-1744
4. 6.0/10.7/5.4
- 5a. glas
- 5b. kleurloos
- 5c.
- 6a. opgestoken; pontilmerk
- 6b.
- 6c.
7. fles
8. Nederlanden?
- 9.

V 413-01